

Засновники:

- Громадська організація
«Культ права»
- Ужгородський національний
університет

Головний редактор журналу
В. Ю. Стеценко

Відповідальний секретар журналу
Л. О. Васечко

**Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази**
Index Copernicus International
(Варшава, Польща)

Відповідно до Наказу Міністерства
освіти і науки України № 886 від
02.07.2020 р. (додаток 4) журнал
внесено до Категорії «Б» Переліку
наукових фахових видань України
у галузі юридичних наук
(081 – Право, 293 – Міжнародне право).

**Свідоцтво
про державну реєстрацію**
КВ № 24767-14707ПР
від 19.02.2021 р.

Офіційний сайт:
<http://www.publichne-pravo.com.ua>
E-mail: editor@publichne-pravo.com.ua
Тел. +38 (098) 264 94 19

Рекомендовано до друку
Вченою радою Ужгородського
національного університету
(протокол № 5 від 04.05.2023 р.)

Публічне право

Публичное право Public law

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (49) / 2023

Видається: щоквартально

Заснований у 2011 році

**Передплатний індекс
89168**

© Громадська організація «Культ права»,
2023

© Ужгородський національний університет,
2023

Наукова рада:

Бандурка О. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Баулін Ю. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Іншин М. І. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Копиленко О. Л. – д. ю. н., професор, академік НАН України;
Костенко О. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Орлюк О. П. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Петришин О. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Рабінович П. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Селіванов А. О. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Скрипнюк О. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Шемшученко Ю. С. – д. ю. н., професор, академік НАН України.

Редакційна колегія:

Стеценко В. Ю. – д. ю. н., професор, головний редактор журналу (Київ);
Андрійко О. Ф. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Арістова І. В. – д. ю. н., професор (Суми);
Баймуратов М. О. – д. ю. н., професор (Київ);
Берлач А. І. – д. ю. н., професор (Київ);
Богатирьов І. Г. – д. ю. н., професор (Ірпінь, Київська обл.);
Вавженчук С. Я. – д. ю. н., професор (Київ);
Васечко Л. О. – к. ю. н., відповідальний секретар журналу, доцент (Кременчук, Полтавська обл.);
Дніпров О. С. – д. ю. н. (м. Київ);
Добковскі Я. – габілітований доктор права (Ольштин, Польща);
Дорофеева Л. М. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Журавльов Д. В. – д. ю. н., професор (Київ);
Карабін Т. О. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Колодій А. М. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Коломоєць Т. О. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Запоріжжя);
Копотун І. М. – д. ю. н., професор (Рівне);
Лемак В. В. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Литвинов О. М. – д. ю. н., професор (Харків);
Лук'янець Д. М. – д. ю. н., професор (Харків);
Олефір В. І. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Петков С. В. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Приймаченко Д. В. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Савчин М. В. – д. ю. н., професор (Ужгород);
Сідак М. В. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Стеценко С. Г. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Хавронюк М. І. – д. ю. н., професор (Київ);
Чижмарь К. І. – д. ю. н., доцент (Київ);
Шевченко А. Є. – д. ю. н., професор (Ірпінь, Київська обл.);
Юнін О. С. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Ярмиш Н. М. – д. ю. н., професор (Київ).

Зміст

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

ЦІСАР Д. В. (м. Хмельницький)	Понятійно-категоріальний апарат дослідження соціального і правового захисту військовослужбовців Державної прикордонної служби України.....	5
---	--	---

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

ЛЕВКІВСЬКА В. М. (м. Київ)	Адміністративно-правові засади забезпечення національної безпеки України в умовах гібридних загроз.....	15
ПИСЬМЕННИЙ О. О. (м. Дніпро)	Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану.....	23
СЛИЧКО С. В. (м. Дніпро)	Принципи сучасної державної політики у сфері адміністративно-правового регулювання митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях в Україні.....	31
ЯРОЩУК І. В. (м. Київ)	Адміністративно-правове регулювання будівельної галузі через впровадження Єдиної державної електронної системи..	41

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

МАКСІМЕНЦЕВА Н. О. (м. Київ)	Міжнародно-правовий механізм забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобалізаційних викликів.....	48
--	---	----

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

БОГАТИРЬОВ І. Г. (м. Рівне)	Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану.....	57
КІТ Р. Д. (м. Одеса)	Кримінальна відповідальність за військові кримінальні правопорушення як правозастосовчий комплекс: досвід міжнародного правового дослідження.....	65
ЛИСЬКО Т. Д., ШПАК І. М. (м. Київ)	Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану.....	74

ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ВАВЖЕНЧУК С. Я. (м. Київ)	Предмет трудового права (частина 1: постановка проблеми).....	81
ОПОЛЬСЬКА Н. М. (м. Вінниця)	Право працівника на повагу до людської гідності та захист від мобінгу.....	88

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ПАРХОМЕНКО Н. М. (м. Київ)	Ідеологічна складова інформаційної безпеки України на сучасному етапі: окремі аспекти правового забезпечення...	95
ПРОЦЬ О. Є., КАНТОР Н. Ю. (м. Дрогобич, Львівська обл.)	Реабілітація як інститут національного права та законодавства: проблеми та шляхи їх розв'язання.....	104

РЕЦЕНЗІЇ

ЛЕМАК В. В. (м. Київ)	Сучасне дослідження українського конституціоналізму.....	113
---------------------------------	--	-----

Contents

CONSTITUTIONAL LAW	
TSISAR D. (Khmelnyskyi)	Conceptual and categorical framework of social and legal protection of armed forces members of the State Border Guard Service of Ukraine.....5
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS	
LEVKIVSKA V. (Kyiv)	Administrative and legal principles of ensuring the national security of Ukraine in conditions of hybrid threats..... 15
PYSMENNYI O. (Dnipro)	Current problems of the notary institute under the conditions of marital state.....23
SLYCHKO S. (Dnipro)	Principles of modern state policy in the field of administrative and legal regulation of customs formalities for the goods in international postal items and express shipments in Ukraine ...31
YAROSHCHUK I. (Kyiv)	The administrative and legal regulation of the construction industry through the implementation of a unified state electronic system.....41
INTERNATIONAL PUBLIC LAW	
MAKSIMENTSEVA N. (Kyiv)	International legal mechanism for ensuring food security in the context of globalization challenges..... 48
CRIMINAL LAW AND PROCESS	
BOGATYREV I. (Rivne)	Criminal law and criminological dimensions of collaborative activity in Ukraine under martial law.....57
KIT R. (Odesa)	Criminal liability for military criminal offenses as a law enforcement complex: experience of international legal research.....65
LYSKO T., SHPAK I. (Kyiv)	Criminal liability for corruption offenses under martial law..... 74
LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW	
VAVZHENCHUK S. (Kyiv)	The subject of labor law (part 1: problem statement).....81
OPOLSKA N. (Vinnytsia)	The employee's right to respect for human dignity and protection against mobbing88
THEORY, HISTORY AND METHODOLOGY OF PUBLIC LAW	
PARKHOMENKO N. (Kyiv)	Ideological component of Ukraine's information security at the present stage: certain aspects of legal support..... 95
PROTS O., KANTOR N. (Drohobych, Lviv Region)	Rehabilitation as an institute of national law and legislation: problems and ways of solving them.....104
REVIEWS	
LEMAK V. (Kyiv)	Modern study of Ukrainian constitutionalism..... 113

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Дмитро Цісар,

ад'юнкт відділення докторантури і ад'юнктури

науково-організаційного відділу

Національної академії

Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000 0002 4801 8483

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-1

УДК 342.7

Понятійно-категоріальний апарат дослідження соціального і правового захисту військовослужбовців Державної прикордонної служби України

Основою розвитку прогресуючого, цивілізованого, демократичного, та правового світу являє людина. Саме людина виступає фундаментом розвитку цих понять для своєї держави, а держава в свою чергу позиціонує себе гарантом перед людиною, щодо захисту її інтересів, прав і свобод. Таким чином права і свободи людини сприймаються як всесвітня, загальнодержавна людська цінність. Держава з метою забезпечення і реалізації своїх зобов'язань, щодо захисту прав і свобод людини, визначає ці гарантії на найвищому законодавчому рівні держави, а саме в Конституції України. Враховуючи, що захист незалежності, суверенітету і територіальної цілісності держави є справою всього українського народу, кожного її громадянина, а обов'язок і повноваження щодо його захисту покладено на відповідні

військові формування/правоохоронні органи, то Конституція України виступає фундаментом змісту і спрямованості правового захисту такої людини/особи. Проте оскільки захист незалежності, суверенітету і територіальної цілісності держави покладено на відповідні військові формування/правоохоронні органи, то держава як суб'єкт захисту таких осіб забезпечує/повинна забезпечувати їх захист.

З урахуванням цього доцільно провести аналіз основних категорій, які визначають соціальний та правовий захист осіб, які здійснюють захист нашої держави, з урахуванням особливостей, щодо військовослужбовців Держприкордонслужби як об'єктів забезпечення такого захисту.

Процеси розвитку української державності та реформи, що відбуваються в українських військових

формуваннях в умовах повномасштабної військової агресії РФ вимагають єдиного розуміння та синхронізації із правовими інститутами та механізмами реалізації захисту прав і свобод людини. В колах вчених правознавців, практиків та самих військовослужбовців все більше точаться дискусії, щодо належного забезпечення соціального та правового захисту військовослужбовців. До процесів дослідження цих проблемних аспектів долучаються чимало науковці. Слід відзначити праці О.В. Скрипнюка, С.П. Пасіка, Р.В. Гринька, А.Ф. Моти, С.А. Петrenchенко, П.П. Богуцького, О.В. Кривенка, А.О. Кривенка, В.Й. Пашинського та інші. Доволі вагомий внесок в частині нормативно-правового трактування та визначення суб'єктів залучених до військової служби внесли такі науковці, як: В.Л.Зьолка, В.В. Половніков, О.Б. Ганьба, П.Д. Біленчук, В.М. Кочетков, В.Б. Міщенко, В.Л. Коваленко та інші.

Проте щодо врегулювання питань соціального і правового захисту військовослужбовців, як об'єктів забезпечення соціального і правового захисту є ще чимало питань, які потребують правового вирішення. У зв'язку з цим метою дослідження є всебічний аналіз основних категорій соціального і правового захисту військовослужбовців Держприкордонслужби, як об'єктів забезпечення такого захисту з окресленням проблемних питань та формулюванням шляхів їх вирішення.

Звертаючись до витоків державотворення української державності можна зазначити, що Конституція Пилипа Орлика стала рушійною силою, яка започаткувала розвиток суспільного прогресу України та здійснення функціонування в державі правового режиму на засадах поваги і захисту різних інтересів, поглядів, віросповідань людини. Кризь призму століть результатом такої діяльності постало прийняття Верховною Радою

України 28 червня 1996 року Конституції України, яка відображає основні положення та принципи щодо захисту основних прав і свобод людини і громадянина. Це стосується і унормування соціального і правового захисту людини і громадянина в Україні як конституційно визначеного головного обов'язку держави (ст. 3 Конституції України) [1]. Проте з урахуванням специфіки статусу осіб, які здійснюють захист незалежності, суверенітету і територіальної цілісності держави, забезпечення їх соціального і правового захисту є дзеркальним відображенням, з однієї сторони, їх конституційних прав і свобод, а з іншої, як осіб зі специфічним статусом – військовослужбовців військового формування/правоохоронного органу. Наявність такого статусу має чітко врегульований характер.

Держприкордонслужба є правоохоронним органом спеціального призначення [2, п. 2, ст. 6]. Для реалізації державою зобов'язань щодо соціального та правового захисту військовослужбовців Держприкордонслужби, є наявність контракту (його укладання) між сторонами військовослужбовцем, з однієї сторони, та державою, з іншої, в особі уповноваженого представника Держприкордонслужби. Укладання такого контракту є взаємоумовленою угодою, яка визначає як правовий статус особи з формулюванням відносин сторін так і врегулювання спорів у разі їх виникнення [3]. Водночас при укладенні контракту, щодо проходження військової служби зокрема в Держприкордонслужбі, то слід звернути увагу, що предметом виступають правовідносини, які виникають, щодо проходження військової служби, а відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» така служба є державною службою особливого характеру та полягає у професійній діяльності громадян України, іноземців та осіб

без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [4, п. 1, ст. 2]. При укладенні контракту особа, яка є однією із сторін, набуває статусу військовослужбовця, як особи, яка прохочитиме військову службу [3].

Загалом, відповідно до положень чинного законодавства, військовослужбовцем вважаються громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які проходять військову службу на території України [4, п. 3, ст. 2; 5, ст. 5]. Як зазначають окремі вчені, такі як: П.Д. Біленчук, В.М. Кочетков, В.Б. Міщенко, військовослужбовець – це громадянин, який проходить військову службу у Збройних Силах або інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства та користуються правами й свободами громадян України із деякими обмеженнями, встановленими законодавством і обумовленими особливостями військової служби, що компенсується шляхом надання додаткових прав, гарантій і пільг, посиленням соціального захисту [6].

Слід зауважити, що дія Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» поширюється на військовослужбовців Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань і правоохоронних органів спеціального призначення, військовозобов'язаних, резервістів та членів добровольчих формувань територіальних громад [5, пп. 1–4, п. 1, ст. 3].

Проте з урахуванням положень ст. 14 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» слід звернути увагу, що до осіб, які проходять службу в Держприкордонслужбі та користуються відповідним захистом, гарантованим державою відносять не лише військовослужбовці, але й працівники, так би мовити особовий склад Держприкордонслужби [2].

Саме термін «особовий склад» уживається, щодо всіх військовослужбовців і працівників зокрема в органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, вищих військових навчальних закладах, підрозділах охорони, органах забезпечення. У такому разі поділяють військовослужбовців і працівників [7]. О.Б. Ганьба з цього приводу виділяє суб'єктів правовідносин зокрема у сфері прикордонної безпеки як: 1) військовослужбовців та 2) працівників (Держприкордонслужби). У своїй позиції вчений зазначає, що військовослужбовці та працівники Держприкордонслужби є учасниками, які володіють спеціальною правосуб'єктністю, викликаною потребами належного забезпечення прикордонної безпеки і які реалізують свої суб'єктивні юридичні права та суб'єктивні юридичні обов'язки у формі службових повноважень, переслідуючи мету забезпечення, насамперед, державних, а також суспільних та індивідуальних інтересів [8, с. 200–201].

Проте, слід зауважити, що працівники в Держприкордонслужбі можуть бути, як державними службовцями, які займають посаду державної служби в органі державної влади, його апараті та здійснюють встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, дотримуючись принципів державної служби [9, п. 2, ст. 1], так і обслуговуючим персоналом – працівниками, які виконують специфічні функції, зокрема щодо обслуговування господарської діяльності. В обов'язки останніх входить забезпечення потреб військового формування (військової частини, військовослужбовців тощо) в частині забезпечення виконання ними своїх обов'язків (турбота про чистоту будівель, справності техніки, супроводі різних торгових або виробничих процесів тощо) [10].

Однак у Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року термін особовий склад не вживається, натомість це поняття інтерпретується як «персонал» [11].

Термін «персонал» (від лат. *personalis* – особистий) означає особовий склад підприємства, установи, організації; сукупність кадрів однієї професійної категорії [12, с. 595]. Він фактично означає сукупну єдність («склад») особистостей (“*personalien*”), що співпрацюють щодо реалізації головної загальної для всіх мети, виконуючи кожний свої особливі функції [13, с. 30]. Як зазначає В.Л. Коваленко, у складі персоналу виділяються посадові особи, службовці та інші працівники [14], які виконують свої функціональні обов’язки, відповідно до займаної посади.

В.В. Половніков, вважає, що всі питання, які стосуються людей – військовослужбовців, державних службовців і працівників, що становлять основу військових формувань і окремих правоохоронних органів України, а також управління ними (кадрового менеджменту) ґрунтуються на використанні трьох основних термінів: «персонал», «особовий склад» і «кадри». Усі ці поняття розуміють і тлумачать по-різному. У більшості випадків їх ототожнюють, в інших – розглядають як складові одне одного [15, с. 266]. В.Л.Зьолка рекомендує на законодавчому рівні, а також у повсякденній діяльності вживати словосполучення «персонал Держприкордонслужби» [16, с. 455].

З урахуванням вищевикладеного можна зазначити, що особи, які, проходять службу в Держприкордонслужбі та користуються відповідним захистом, гарантований державою слід визначити як персонал Держприкордонслужби. До особового складу доцільно відносити лише ту категорію осіб (військовослужбовців,

працівників/державних службовців), діяльність яких пов’язана із державною службою у збройних формуваннях України. Проте ми зацентруємо свою увагу винятково на військовослужбовцях, оскільки саме ця категорія осіб знаходиться у полі зору предмету нашого дослідження.

Звертаючи увагу на військовослужбовців як суб’єктів правовідносин, то слід зазначити, що вони наділені подвійним статусом. З однієї сторони, військовослужбовці виступають/можуть бути/є учасниками публічних правовідносин як громадяни України (при укладенні контракту, дотримання його умов, захисту своїх прав як людини і громадянина тощо). З іншої сторони, військовослужбовці при виконанні своїх обов’язків з урахуванням їх специфіки (місця проходження служби, займаної посади), можуть виступати представниками військової служби, представляючи державу від імені органу, в якому проходять військову службу (Держприкордонслужби).

Водночас, ведучи мову про військовослужбовців, як об’єктів забезпечення захисту їх прав зі сторони держави, то слід зазначити, що такий захист певним чином диференційований з урахуванням його статусу саме, як військовослужбовця.

Так, відповідно до Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу» з урахуванням виду виконання військового обов’язку військовослужбовців можна диференціювати як проходження військової служби у добровільному порядку (за контрактом), та в обов’язковому (за призовом) [4, п. 3 ст. 1]. За видом проходження військової служби, можна виділити: проходження строкової військової служби військової служби за контрактом; військової служби (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та військової службу за призовом [4, п. 6, ст. 2].

З урахуванням проходження військової служби у добровільному порядку (за контрактом) можна виділити: військову службу (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів; військову службу за контрактом осіб рядового складу; військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; військову службу за контрактом осіб офіцерського складу.

Щодо проходження військової служби за призовом, то з урахуванням його особливостей можна виділити, як: проходження строкової військової служби; проходження військової служби за призовом осіб офіцерського складу та проходження військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [3, ст. 49].

Ще одну класифікацію, на яку доцільно звернути увагу, це проходження військової служби з урахуванням приналежності особи до відповідної статі. За законодавством України проходження військової служби для жінок має свою особливість щодо добровільності її проходження. У добровільному порядку з урахуванням вимог чинного законодавства жінки нарівні із чоловіками можуть проходити військову службу за контрактом. Щодо обов'язкової військової служби, то за винятком строкової військової служби, куди залучають винятково осіб чоловічої статі, жінки залучаються до проходження військової служби за призовом відповідно до порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, визначеною постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487, лише певної категорії, які мають медичну або фармацевтичну спеціальність, а також за власним бажанням жінок, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, перелік яких затверджений Міноборони [17, п. 3, ст. 21].

Запропонована класифікація визначена з урахуванням статусу військовослужбовця як особи, що проходить державну службу спеціального характеру. Проте ця класифікація відбиває специфічний статус військовослужбовця як суб'єкта публічних правовідносин. Проте з іншого боку доцільно звернути увагу, що статус військовослужбовця, навіть з урахуванням наведеної класифікації може бути змінений/диференційований з урахуванням зміни його службового становища як військовослужбовця, який виконує обов'язки відповідно до займаної посади, що впливає на зміст їх соціального та правового захисту. Так, наприклад, таким статусом може бути статус курсанта, який проходить навчання; статус представника постійного складу військової частини; представника центрального органу виконавчої влади – Адміністрації або регіонального управління Держприкордонслужби; військовослужбовця підрозділу охорони державного кордону, який безпосередньо виконує завдання щодо охорони державного кордону.

Зміст статусу військовослужбовців з урахуванням приналежності їх до певної категорії військової служби як елементу такого статусу впливає на зміст їх соціального та правового захисту. Так, зокрема це стосується грошового утримання, отримання преміальних надбавок, додаткових нарахувань, нарахувань, пов'язаних із особливостями проходження військової служби. Слід відмітити також його диференціацію зокрема і щодо жінок. Так, наприклад, з урахуванням вимог законодавства щодо унормування питань у сфері охорони материнства та дитинства визначено особливості змісту соціального захисту жінок-військовослужбовців (це стосується зокрема питань призову, проходження, а також звільнення з військової служби вагітних жінок, жінок, які мають дітей). Хоча з урахуванням заборони дискримінації

за ознакою статі під такий захист підпадають і чоловіки.

Отже, враховуючи наявність диференційованого статусу військовослужбовців з урахуванням приналежності їх до певної категорії як елементу такого статусу впливає на зміст їх соціального та правового захисту.

Соціальний і правовий захист військовослужбовців Держприкордонслужби, як предмет нашого дослідження, на підставі конституційно визначеної спрямованості діяльності держави сприймається нами, як прояв рис і функцій соціальної, правової держави, якою як задекларовано у Конституції є Україна. Підтвердження такої позиції можна спостерігати у О.В.Скрипнюка, який розглядає соціальний захист і правовий захист людини і окремих категорій громадян саме як відображення діяльності рис і функцій соціальної, правової держави [18, с. 38–41].

Коли ми ведемо мову про соціальний та правовий захист, то доцільно звернути увагу на розуміння цих понять.

Забезпечення державою соціального захисту військовослужбовців визначено ст. 17 Конституції України. В п. 5 ст. 17 зазначено, що «державою забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [1, п. 5, ст. 17]. Проте щодо правового захисту таке положення не має належного визначення. Розуміння наявності правового захисту військовослужбовців відбувається шляхом врахування загальних норм, які визначають верховенства права в Україні і гарантує захист конституційних прав і свобод людини і громадянина в цілому [1, ст. 8].

Не викликає заперечення той факт, що з урахуванням Конституції України основні положення щодо соціального та правового захисту

військовослужбовців деталізуються у Законах України з військових питань. Такими законами є: Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про Державну прикордонну службу України», «Про державний кордон України», загальновійськові Статути Збройних Сил України (далі – Статут ЗСУ), інші нормативні акти у цій сфері. Слід звернути увагу, що до часів незалежної України в державі функціонував так званий інститут соціального забезпечення. Існували такі поняття як «соціальний захист» і «соціальне забезпечення».

З прийняттям у 1991 р Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», поняття «соціальне забезпечення» було замінено на «соціальний захист». Проте проблем, чи можливо навіть окремих дискусійних питань це не вичерпало. І до сьогодні застосовують, а інколи і підміняють, ототожнюються ці поняття [19].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», соціальний захист військовослужбовців – це діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [5, ст. 1]. За своїм змістом «соціальний захист» є значно ширшим поняттям і включає в себе термін «соціальне забезпечення», яке тлумачить як надання достатніх матеріальних засобів для існування кому–небудь з боку суспільства, або, іншими словами, будь–які види допомоги, які надає суспільство своїм членам, розглядаються як соціальне забезпечення [20, с. 17].

Існує також думка, що соціальне забезпечення є однією із гарантій і елементів соціального захисту, який в широкому значенні сприймається як діяльність держави спрямована на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, на виявлення і нейтралізацію негативних факторів, що впливають на особистість, на створення умов для самовизначення і утвердження в житті.

Хоча не всі науковці підтримують такої позиції. Так, С.П. Пасіка переконаний, що до військовослужбовців та членів їх сімей доцільно застосовувати термін «соціальне забезпечення». Термін «соціальний захист» доречно використовувати стосовно осіб, звільнених з військової служби, таких, що втратили спроможність самостійно забезпечувати себе та свою сім'ю на належному рівні. На думку вченого, соціальне забезпечення військовослужбовців – це система економіко-правових заходів, спрямованих державою на надання військовослужбовцям належного рівня грошового, медичного, житлового, речового, продовольчого та інших видів забезпечення для забезпечення їх життєдіяльності, враховуючи складність виконання покладених на них спеціальних завдань [21, с. 17].

За нашим переконанням відмінність «соціального захисту» і «соціального забезпечення» проявляються у їх функціях. Соціальний захист крім функцій, передбачених для соціального забезпечення, здійснюється також для стимулювання, заохочення, створення стану безпеки особи. Для соціального забезпечення ці функції не властиві. Здійснення функцій соціального забезпечення реалізується здебільшого через матеріальні, фінансові ресурси. Щодо соціального захисту, то для успішного виконання саме зазначених функцій цілком прийнятними можуть бути засоби не тільки матеріального, а й морального стимулювання.

Водночас доцільно звернути увагу на співвідношення «соціального захисту» і «правового захисту», їх законодавчу взаємопов'язаність, що виступають складовими загальної системи забезпечення прав і свобод людини, громадянина в соціальній, правовій державі, якою виступає Україна.

Разом з тим правовий захист у цьому контексті розглядається, як одна із функцій держави, що передбачає закріплення в законодавчих актах України прав та свобод військовослужбовців, їхніх обов'язків та відповідальності, соціальних пільг і гарантій, а також правовий механізм їх реалізації [22, с. 6], який приводиться в дію у разі необхідності забезпечення виконання цих прав.

Щодо диференційовано підходу стосовно соціального і правового захисту військовослужбовців слушно зауважує В.В. Половніков. За переконанням вченого «правовий і соціальний захист», зокрема в адміністративному законодавстві, яке визначає спеціальний статус певних категорій осіб, зустрічається досить часто. Проте мають місце випадки, коли у зазначеному словосполученні законодавцем на перший план виводиться термін «правовий...», в інших – «соціальний...» [15, с. 578].

Така певним чином неоднозначність спостерігається і у законодавстві. Так, наприклад, в Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» «соціальний захист» винесено на перший план (преамбула, ст. 1), у Законі України «Про Державну прикордонну службу України» – на другий план (розділ 5, ст. 25).

Разом з тим, у законодавчих та інших нормативних актах соціальний захист і правовий захист застосовуються як кожен окремих термін, самостійно, так і разом у формі об'єднуючої їх нової категорії «соціальний і правовий захист». Саме такий

варіант вжитий законодавцем і щодо всіх військовослужбовців незалежно від відомчої належності, в тому числі військовослужбовців Держприкордонслужби (Розділ 5 Закону України «Про Державну прикордонну службу України»). Водночас Закон України «Про Державну прикордонну службу України» розділяє поняття правовий захист особового складу та соціальний захист особового складу, прописуючи їх в окремих статтях, як окремі форми захисту [2, ст. 24, 25]. Якщо мова йде про Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», то ці поняття поєднуються в «соціальний і правовий захист військовослужбовців».

Проте слід наголосити, що «соціальний захист» та «правовий захист» є дві взаємопов'язані категорії. Соціальний захист здійснюється державою щодо всіх громадян України, у тому числі і щодо військовослужбовців Держприкордонслужби. Він існує у межах дії правового поля. Тому соціальний захист не може бути не правовий.

Правовий захист військовослужбовця як людини і громадянина знаходиться у сфері дії соціального захисту. У широкому сприйнятті

право є соціальним регулятором. Відповідно соціальний захист в правовій демократичній державі є правовим за своєю сутністю, а відповідно правовий захист у такій державі має соціальну спрямованість.

Отже, в результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що визначення змісту категоріально-понятійного апарату соціального та правового статусу військовослужбовця Держприкордонслужби впливає на прикладний характер реалізації цих категорій, щодо нього як людини і громадянина – найвищої соціальної цінності.

Військовослужбовець, як об'єкт забезпечення соціального і правового захисту претендує на його зміст з урахуванням елементів правового статусу, а саме: загальних та спеціальних прав, конкретних обов'язків, займаної посади, статі тощо.

Правовий захист військовослужбовця знаходиться у сфері дії соціального захисту. Оскільки у широкому сприйнятті право є соціальним регулятором, тоді як соціальний захист в правовій демократичній державі є правовим за своєю сутністю. Відповідно правовий захист у такій державі має соціальну спрямованість.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. URL: <https://cutt.ly/G4fYCs6>
2. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 19.06.2003 № 965–IV. URL: <https://cutt.ly/w4fYNwr>
3. Про Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України : Указ Президента України від 29.12.2009 №1115/2009 URL: <https://cutt.ly/x4fUhTa>
4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1993 №2233 – XII. URL: <https://cutt.ly/N4fUSsT>
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2012 – XII. URL: <https://cutt.ly/14fUEnT>
6. Біленчук П.Д., Кочетков В.М., Міщенко В.Б. Військовослужбовець. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://cutt.ly/b4fU6qV>
7. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України : Наказ Міністерства Оборони України від 15.09.2022 № 280. URL: <https://cutt.ly/K4E2jsV>

8. Ганьба О.Б. Правові відносини у сфері прикордонної безпеки України: теоретичні і прикладні проблеми : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 448 с.
9. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889–VIII. URL: <https://cutt.ly/Z4f1b5v>
10. Обслуговуючий персонал: призначення, посади, обов'язки, вимоги. Молодший обслуговуючий персонал – ...: стаття. Kraina.Onе. URL: <https://cutt.ly/54fOkdq>
11. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 687-р. URL: <https://cutt.ly/b4fOWmr>
12. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. Київ. 1974. 865 с. URL: <https://cutt.ly/p4fO8mB>
13. Галай А.О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2003. 229 с.
14. Коваленко В.Л. Персонал. Leksika.com.ua. URL: <https://cutt.ly/B4fK0r7>
15. Половніков В.В. Адміністративно-правові засади управління у сфері охорони та захисту державного кордону України : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Хмельницький, 2022. 562 с.
16. Зьолка В.Л. Охорона національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект) : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2015. 672 с.
17. Порядок організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487. URL: <https://cutt.ly/n4RapzR>
18. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2000. 600 с.
19. Цюкало Л.В. Соціальне забезпечення військовослужбовців збройних сил України та його суть. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL: <https://cutt.ly/a4EBtcD>
20. Смолярова М.Л. Право соціального захисту: практикум. Запоріжжя: ЗНТУ. 2017. 144 с.
21. Пасіка С.П. Адміністративно-правове регулювання соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя. 2011. 221с.
22. Основні права військовослужбовців в українському законодавстві: довідник. Міністерство оборони України, ОБСЄ. Володимир Лукічов, Вікторія Арнаутова, Тимофій Нікітюк, Сергій Кучеренко. 2019. URL: <https://cutt.ly/D4EBadL>

Цісар Д. В. Понятійно-категоріальний апарат дослідження соціального і правового захисту військовослужбовців Державної прикордонної служби України

На сьогоднішній день розвиток наукових досліджень у сфері соціального і правового захисту військовослужбовців є вкрай актуальним, проте він додатково обтяжений стримуванням військової агресії з боку РФ, зміною умов безпечного середовища на території держави та необхідністю утворення належних умов для подальшого відновлення територіальної цілісності та суверенітету України. Таким чином дана стаття присвячена розгляду етимології понятійно–категоріального апарату соціального і правового захисту військовослужбовців Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужба).

Крізь призму компаративістського методу з використанням елементів аналізу, синтезу та дедукції розглянуто основні поняття та проаналізовано загальні підходи, щодо тлумачення ключових визначень, таких як: військовослужбовець Держприкордонслужби, персонал, особовий склад, соціальний захист, правовий захист, соціальне забезпечення військовослужбовців як об'єктів забезпечення захисту.

Розглянуто спектр об'єктів забезпечення соціального і правового захисту під час проходження ними військової служби, їх статус у сфері військової ієрархії, відмінності наданого обсягу прав та обов'язків, встановлено необхідність здійснення диференційованого підходу тлумачення, як самих об'єктів забезпечення захисту так і можливості застосування, щодо до них належних важелів забезпечення соціального і правового захисту. Доведено, що зміст статусу військовослужбовців впливає на зміст їх соціального і правового захисту з урахуванням приналежності до певної категорії військової служби, загальних та спеціальних прав, конкретних обов'язків, займаної посади, статті тощо.

Окреслено взаємозв'язок основних нормативно-правових документів діяльності військовослужбовців Держприкордонслужби, щодо забезпечення прав і свобод людини, їх соціального та правового захисту зі сторони держави як суб'єкту захисту. Підкреслено, що зміст законодавчих гарантій соціального і правового захисту військовослужбовця Держприкордонслужби передбачає забезпечення його прав і свобод, як людини і громадянина, а специфічних його прав, як військовослужбовців Держприкордонслужби.

Наголошено, що правовий захист військовослужбовця знаходиться у сфері дії соціального захисту. Оскільки право у широкому сприйнятті є соціальним регулятором, то соціальний захист є правовим за своєю сутністю.

Ключові слова: військовослужбовці, об'єкт забезпечення захисту, соціальний захист, соціальне забезпечення, правовий захист.

Tsisar D. Conceptual and categorical framework of social and legal protection of armed forces members of the State Border Guard Service of Ukraine

Today, the development of scientific research in the field of social and legal protection of members of armed forces is extremely relevant. But it is additionally burdened with deterring military aggression from the Russian Federation, the change in the conditions of safe environment on the territory of the state and the need to create appropriate conditions for the further restoration of the territorial integrity and sovereignty of Ukraine. Thus, this article is devoted to the consideration of etymology of the conceptual and categorical framework of social and legal protection of armed forces members of the State Border Guard Service of Ukraine (hereinafter referred to as the State Border Service).

In the context of the comparative method using the elements of analysis, synthesis and deduction, the main concepts are considered and general approaches to the interpretation of key definitions are analysed, such as: members of armed forces at the State Border Service, personnel, social protection, legal protection, social security of armed forces members as objects of protection provision.

The range of social and legal protection objects during their military service, their status in the field of military hierarchy, the differences in the scope of rights and duties are considered; and the need for a differentiated approach to the interpretation of both the protection objects themselves and the application possibility, in relation to the appropriate levers of ensuring social and legal protection, is established. It is proved that the content of the status of armed forces members affects the content of their social and legal protection, taking into account belonging to a certain category of military service, general and special rights, specific duties, position, article, etc.

The interrelationship of the main regulatory and legal documents of the activities of the State Border Service armed forces members, regarding the provision of human rights and freedoms, their social and legal protection from the state as a subject of protection, is outlined. It is emphasized that the content of legislative guarantees of social and legal protection of the armed forces member of the State Border Service provides for the provision of his/her rights and freedoms as of a person and citizen, and his/her specific rights as an armed forces member of the State Border Service.

It is noted that the legal protection of an armed forces member is within the scope of social protection. Due to the fact that law is broadly defined as a social regulator, social protection is legal in itself.

Key words: members of armed forces, object of protection provision, social protection, social security, legal protection.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Вікторія Левківська,
аспірантка кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-5768-4947

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-2

УДК 342.5 (045)

Адміністративно-правові засади забезпечення національної безпеки України в умовах гібридних загроз

Категорії «національна безпека», «суспільний порядок», «суспільна безпека» є ключовими у адміністративно-правовій науці та правозастосовній практиці. Національна безпека складається з суспільних відносин, що визначають систему внутрішніх та зовнішніх умов, що запобігають загрози невизначеному колу осіб. Аналіз сфери національної безпеки передбачає визначення та встановлення кола суспільних відносин, що становлять її зміст.

До них, з позиції Ментух Н. (Shevchuk Oksana, Mentukh Natalia (2022)) можна віднести адміністративно – правові відносини, які:

- створюють умови для розвитку національної безпеки;
- формуються в процесі забезпечення національної безпеки;
- безпосередньо забезпечують національну безпеку. [1]

Всі ці відносини визначають зрештою національну безпеку, під

якою слід розуміти систему внутрішніх та зовнішніх умов економічного, політичного, соціального, екологічного, юридичного та іншого характеру, що запобігають загрози невизначеному колу осіб, з метою забезпечення їхнього життя та здоров'я, прав і свобод, честі та гідності, статевої недоторканності та статевої свободи, а також суспільної моральності, що здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування у взаємодії з громадськими об'єднаннями.

У адміністративно – правовій доктрині національної безпеки необхідно виділити такі елементи: зміст, правові засоби, ціль, гарантії. Норми права, встановлені та санкціоновані державою, визначають систему внутрішніх та зовнішніх умов, що запобігають загрози особистості. Реалізація цих норм у суспільних відносинах становить основний зміст національної безпеки.

Системне та комплексне дослідження проблем адміністративно – правового забезпечення національної безпеки вимагає від вітчизняних та зарубіжних науковців аналізу не лише розвитку своєї науки, а й досліджень у галузі права, політики, державного управління, економіки, психології, соціології, менеджменту тощо. Аналіз може узагальнити результати, досягнуті в галузі, і визначити методи подальших наукових досліджень.

Сучасні погляди на проблематику адміністративно-правових засад функціонування і формування системи державного управління системою національної безпеки в умовах гібридних загроз, практичного вирішення питань державного управління викладені у працях В.Б. Авер'янова, В.Г. Бодрова В.Д., Бакуменка, С.М. Князева, В.М. Князева, Б.В. Литова, В.І. Лугового, О.Г. Мордвінова, В.Я. Малиновського, С.П. Мосова, Н.Р. Нижник, П.І. Надолішнього, В.М. Рижих, В.А. Ребкала, С.М. Серьогіна, Г.П. Ситніка, В.О. Шамрая та ін.

Водночас аналіз сучасної наукової літератури з питань адміністративного права свідчить про те, що в науковому сенсі проблематика системи управління у сфері національної безпеки ще не до кінця вивчена. Теоретико-методологічні основи її формування та організації діяльності розглядаються епізодично в межах самостійних видів, без системного, комплексного та цілісного підходу, оцінки стану національної безпеки, наукових висновків, рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення, особливо в контекст глобальної гібридної війни та умов інформаційної війни.

Мета наукового дослідження полягає у формуванні концептуально значущого уявлення про сутність адміністративно-правові засади забезпечення національної безпеки України в умовах гібридних загроз, що може послужити основою оптимізації норм діючого законодавства, а також

удосконалення правозастосовної діяльності у відповідній сфері.

Сьогодні світ стрімко змінюється під впливом сучасних технологій, які багато в чому зближують людей всієї земної кулі. Дійсно, за допомогою мережі Інтернет ми можемо спілкуватися з будь-якою людиною в будь-якій точці світла, обмінюючись миттєвими повідомленнями з одного боку з іншого боку, розмиваються національні кордони і, що значно важливіше, традиції держав. Глобалізація дуже широко обговорюється в сучасній науковій літературі в різних аспектах. глобалізації та масового поширення сучасних технологій для безпеки держав. Насамперед йдеться про формування єдиного світового інформаційного простору, який кардинально змінює духовне життя суспільства і виступає одним з ключових факторів формування нової національної самосвідомості.

Сучасні ЗМІ та соціальні мережі дозволяють створювати і передавати на будь-які інформаційні продукти. Україна як частина світової інформаційної мережі є також активним споживачем подібного контенту, що формується як на території нашої країни, так і за кордоном.

У результаті відбувається інтенсивний процес міжкультурних комунікацій, слід визнати, що Україна не стільки пропонує світові свої культурні цінності, скільки споживає запропоновані Заходом ціннісні зразки, які вже досить міцно вкоренилися у нашій національній свідомості.

Безумовно, головним джерелом такої «м'якої сили» є Сполучені Штати Америки, які успішно поширили по всьому світу свої «ліберальні цінності». Однак, до речі, Китай прагне до того, щоб на рівних конкурувати зі США на даному ґрунті, активно інвестуючи в розповсюдження своїх культурних цінностей по всьому світу.

Держава набула вирішального значення в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України,

соціальної напруги, економічної кризи, диспропорцій у державних відомствах, політичної нестабільності, несформованості структур громадянського суспільства, проблем створення цілісної та ефективної системи національної безпеки. і т.д. Щоб створити ефективну систему національної безпеки та зробити її сумісною з вимогами державно-залежних демократій, соціально-економічних і наукових суспільств, необхідно не лише поєднати зовнішні та внутрішні фактори, які вона забезпечує, а й підняти відповідні теоретичні та методичні питання.

Новіцький Н. (*Novytskyi, H. V, Shcherbyna, L. I., Pyvovarov, V. V, Kartamyshcheva, O. Y., & Lysodyed, O. V. (2022)*), досліджуючи особливості забезпечення національної безпеки у країнах Центральної Європи, зазначає, що у 1991 р. країни Європи розробили «Європейські критерії безпеки інформаційних технологій» (*Criteria for Information Technology Security Evaluation (ITSEC)*), якими, зокрема, визначено завдання забезпечення інформаційної безпеки: захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу з метою забезпечення конфіденційності та цілісності інформаційних ресурсів шляхом їх захисту від несанкціонованої модифікації чи знищення, а також забезпечення працездатності систем за допомогою протидії загрозам відмови в обслуговуванні [2, с. 388].

Як зазначає, А. Петерсон (*Preston, A. (2021)*) інструменти «м'якої сили» все активніше використовуються в міжнародній політиці для вирішення різних зовнішньополітичних завдань. [3, с. 239] Ці інструменти включають різні способи іноземного впливу на громадянське суспільство, інформаційно-комунікаційні та соціальні системи держав. На вирішення військових, політичних, економічних конфліктів у міжнародних відносинах все активніше впливають інформаційні прийоми формування громадської

думки, фінансово економічні технології впровадженні масових стандартів, просування культурно-історичних оцінок моделей національного розвитку, рейтингові оцінки фінансової та соціальної стабільності.

Ці гібридні методи впливу вкрай різноманітні, гнучкі і досить легко адаптуються для різних завдань. Не випадково фахівці все активніше говорять про так звані гібридні війни. Це явище все активніше використовується в протистоянні між державами, стає все складніше і багатогранніше, що пов'язано з небезпекою (для всієї цивілізації) застосування сучасних досягнень у галузі військової техніки, яка розвивається так стрімко, що ризик знищення всього людства у разі зіткнення великих і сильних у плані військового оснащення держав все більше зростає.

На сьогоднішній день можна виділити три основні підходи. Відповідно до першого, гібридна війна – це сукупність ворожих дій однієї держави щодо другої, а також різноманітна військова, фінансово-економічна та суспільно-політична підтримка противників правлячого режиму А. Новіковас (*Novikovas, A., Novikoviene, L., Shapoval, R., & Solntseva, K. (2017)*) [4, с. 370].

При другому підході гібридна війна під розуміє поєднання збройних і неозброєних дій однієї держави щодо іншої (даний підхід швидше відноситься до операцій, що носять гібридний характер, коли військові дії супроводжуються, наприклад, інформаційними атаками. Саме за таким сценарієм була проведена операція в Косово) Одним з найбільш визнаних визначень гібридної війни при даному підході є формулювання Міжнародного інституту стратегічних досліджень *Military Balance*, згідно з якою «гібридна операція – це використання військових і невійськових інструментів в інтегрованій кампанії, спрямованій на досягнення раптовості, захоплення

ініціативи та напівініціативи визначення психологічних переваг, використання дипломатичних дій, масштабні та стрімкі інформаційні, електронні та кібероперації, прикриття та приховування військових та розвідувальних дій у поєднанні з економічним тиском» [5, с. 283].

Нарешті, третій підхід – комплексний, при якому визначення гібридної війни складається з ключових особливостей обох підходів, – це сукупність різноманітних неозброєних ворожих дій з обмеженим використанням, при необхідності, збройних сил спеціального призначення; Так, до способів ведення гібридної війни можна віднести: політичний тиск на міжнародній арені; економічні санкції; інформаційні війни; кібервійни; діяльність спецслужб на території супротивника, підтримка опозиції, сепаратистів, а також терористичних організацій, дії, спрямовані на підвищення злочинності (наприклад, наркоторговлі і торгівлі зброєю, людьми, залучення неповнолітніх у злочинний бізнес і т. д.) [6, с. 14].

Таким чином, суть сучасної гібридної війни, на думку Х. Пант (*Pant, H.V., & Vomtakanti, K. (2019)*) полягає в:

- використанні «м'якої сили», заснованої на економічному і політичному впливі;
- економічному «закабалені» противника і економічних війнах; супротивника;
- створення інформаційних агентств на території противника і/або розширення мовлення підконтрольних ЗМІ серед місцевого населення з метою донесення іншого погляду на суспільні процеси і форми [7, с. 836].

За словами професора Аброськіна В. В., в адміністративно-правовій теорії та практиці державного управління сфера адміністративно-політичної діяльності включає сфери національної безпеки, національної оборони, внутрішніх справ, закордонних справ

та правосуддя. Органи управління цих гілок є складовими частинами єдиної державної адміністративної системи, пов'язані з виконавчою владою та активно виконують державні функції. Особливе місце в системі займає національна безпека та органи, що нею керують. Чіткого механізму діяльності державного управління у сфері забезпечення національної безпеки на сьогоднішній день немає, але незаперечним фактом є те, що національна безпека України є об'єктом державного управління [8, с. 16].

Система сектору безпеки і оборони, як суб'єкта забезпечення національної безпеки є доволі різноманітним. Покладені на нього управлінські функції визначені у розділі 4 Закону України «Про національну безпеку України» [9]. Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних елементів (ст. 12): сили оборони; сили безпеки; оборонно-промислового комплексу; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно притримують участь у забезпеченні національної безпеки.

Якщо (майже до кінця 2013 р.) доля України залежала від неї самої, від її внутрішніх факторів, якими можна було керувати без зовнішнього втручання, то з початку 2014 р. її доля значною мірою визначалася за межами країни, інколи за участю ООН [10, с. 32], інші міжнародні та європейські інституції. Велику роль у внутрішній загрозі, що виникла, зіграли прорахунки різних державних відомств, які є опорою забезпечення національної безпеки. За сучасних умов усі державні відомства мають об'єднати зусилля для реалізації ідей, проголошених Революцією Гідності, від чого безпосередньо залежить стан інформаційної безпеки [11, с. 155].

Завдяки демократії ми сьогодні маємо різноманіття думок і точок зору. І зараз у цьому контексті ми також маємо забезпечити національну

єдність, яка багато в чому залежить від стану національної безпеки [12, с. 130]. Сучасна державна парадигма національної єдності вимагає від кожного вміння відрізнити справжні національні інтереси від удаваних, штучних, конфесійних національних інтересів. Для реалізації національних інтересів народу після здобуття незалежності ми маємо передусім забезпечити стабільність, добробут, мир та еволюційний розвиток країни та нації [13, с. 57].

Національна безпека не може бути відокремлена від сильної країни, стабільності центральної влади та стабільності суспільства. Захист країни та національна безпека має здійснюватися за відповідним змістом, а її стрижнем і основою є економічна та фінансова безпека. Компоненти національної безпеки не можуть бути стандартними або загальновизнаними для всіх країн [14, с. 118]. Вони залежать від того, в якому стані розвитку чи занепаду перебуває країна. Наприклад, Рада національної безпеки США зосереджена на вирішенні питань захисту власних національних інтересів Сполучених Штатів на глобальному рівні [15, с. 232]. В Україні затяжна внутрішня криза вимагає насамперед цілеспрямованих зусиль для вирішення ширших внутрішніх проблем.

Відповідно до критеріїв класифікації, заснованих на сутності, походження та правових основах, принципи управління національною безпекою поділяються на дві широкі категорії: організаційні принципи та правові принципи. Організаційні аспекти включають: відомчість, лінеарізацію, функціоналізацію, чіткий розподіл праці, централізацію управління, своєчасне управління, раціоналізацію розподілу влади, персональну відповідальність, поєднання керівництва та об'єднання, основні ланки, а також кадрову політику та завдання, діяльність органів виконавчої влади, їх взаємодію та координацію; незалежність

та оперативність надання оперативної інформації; гарантованість права знати; доступність публічної інформації та свободу обміну інформацією; об'єктивність та достовірність інформації; цілісність та точність інформації; законність отримання, використання, поширення та зберігання інформації; опора на громадськість; конкретність; оптимальність; ефективність.

Правовою основою управління національною безпекою України є єдність Конституції, законодавства, адміністративних законів та галузевих нормативних актів, які встановлюють, змінюють або відновлюють правові відносини між суб'єктами та об'єктами управління національною безпекою на основі чинної Конституції України, законодавства України. Вони законодавчо встановлюють принципи та повноваження, права та обов'язки посадових осіб структурних підрозділів та адміністративних суб'єктів та їх приналежність, з метою забезпечення діяльності всіх адміністративних ланок у сфері національної безпеки та успішного виконання суб'єктів, покладених на національну безпеку.

Автором показано, як закон сприяє управлінню національною безпекою в умовах українського державотворення, створює загальну нормативну систему, що впливає на формування управлінських рішень, регулює економічні та фінансові відносини в суспільстві, які забезпечують ефективне управління безпекою та розвитком держави. наука безпеки. Крім того, право займає важливе місце в організації самої системи управління. Він використовується не тільки для регулювання суспільних відносин, а й для безпосереднього організаційного управління. Ця організаційна функція права є істотною для всієї системи державного управління.

Норми визначають, на якому рівні приймаються рішення, в якому порядку вони готуються і виконуються,

чий рішення для кого обов'язкові, як узгоджуються управлінські рішення на різних рівнях і як контролюється їх виконання. Можливість адміністративного права як засобу управління має сприяти розпізнаванню існуючих протиріч, їх вирішенню та запобіганню переростанню в конфлікти, що є одним із найважливіших аспектів соціальної цінності права. На кожній стадії законодавчого процесу мають виявлятися вимоги об'єктивної закономірності розвитку, у тому числі суперечності суспільних відносин, які потребують правового розв'язання. Наші прогнози на майбутнє обнадійливі та оптимістичні. Зрештою, минулі події в Україні показали, що на роздоріжжі будь-якої суспільно-політичної формації неминуче виникнуть складності та потрясіння, яких неможливо уникнути. Тоді,

враховуючи позитивний і негативний досвід управління зонами безпеки, які ми не окупуюємо, в країні встановлюється мир і порядок.

Отримані результати свідчать, що найнебезпечнішою загрозою для України та її національної безпеки сьогодні є корупція влади, яка разом із політичною корупцією становить системну корупцію. Сьогодні актуальним є вдосконалення законодавства, що регулює діяльність політичних партій, законодавчої та виконавчої влади, посилення відповідальності екстремістів за скоєні ними злочини. Необхідно вжити практичних заходів щодо імплементації в національне законодавство положень статті 20 Конвенції ООН проти корупції, яку ратифікувала Україна, щодо неправомірного посилення відповідальності.

Список використаних джерел

1. Shevchuk Oksana, Mentukh Natalia Current issues of investment support of state information SECURITY of Ukraine under conditions of maritime. «Copernicus Political and Legal Studies» № 2 / 2022. <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/rop/22/rop2205.pdf>
2. Novytskyi, H. V, Shcherbyna, L. I., Pyvovarov, V. V, Kartamyshva, O. Y., & Lyso-dyed, O. V. (2022). Ukraine's constitutional doctrine of national security. *Revista Científica General José María Córdova*, 20(38), 387-406. <https://dx.doi.org/10.21830/19006586.902>
3. Preston, A. (2021). National security as grand strategy: Edward Mead Earle and the Burdens of World Power. In Borgwardt, E., McKnight Nichols, C., & Preston, A, (Eds.) *Rethinking American Grand Strategy*, 238–253. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190695668.003.0012>
4. Novikovas, A., Novikoviene, L., Shapoval, R., & Solntseva, K. (2017). The peculiarities of motivation and organization of civil defence service in Lithuania and Ukraine. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 7(2), 369–380. [https://doi.org/10.9770/jssi.2017.7.2\(16\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2017.7.2(16))
5. Шевчук О., Н.Ф. Ментух Реалізація політики державної інформаційної безпеки України в контексті запобігання корупції: адміністративно-правовий аспект. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2021. Випуск 64. С. 282–287. URL: http://visnyk-juris-uzhnu-uz.com/wp-content/uploads/2021/06/NVUzhNU_64.pdf
6. Novytskyi, H.V. (2004). National Security of Ukraine: Creation of a System of Legal Regulation. *State Security of Ukraine*, 2, 13–17.
7. Pant, H.V., & Bommakanti, K. (2019). India's national security: challenges and dilemmas. *International Affairs*, 95(4), 835–857. <https://doi.org/10.1093/ia/iiz053>
8. Аброськін, В. В. Адміністративно-правові засади забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки в умовах антитерористичної операції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. В. Аброськін; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 27 с.
9. Про національну безпеку України: Закону України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Дата звернення 1.02.2023 року)

10. Березовська І.Р. Поняття і характеристика структурних елементів механізму застосування адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки України. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 31–35.

11. Цибульник Н.Ю. Деякі питання сектора безпеки України як об'єкта адміністративно-правового регулювання. Адміністративне право і процес. 2021. № 1. С. 154–155.

12. Мосейко А.Г. Публічне адміністрування у сфері національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запорізь. нац. ун-т. Запоріжжя, 2019. 220 с.

13. Публічне управління та національна безпека : монографія / за ред. А.М. Михенка, Н.М. Грущинської. Київ : НАУ, 2019. 340 с.

14. Павлютін Ю.М. Загальнотеоретичний вимір національної безпеки як об'єкта публічного адміністрування. Честь і закон. 2020. № 2 (73). С. 115–121.

15. Бондаренко К.В. Публічне адміністрування національно-безпековою сферою в Україні: теоретичні, правові та організаційні засади : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 404 с.

Левківська В. М. Адміністративно-правові засади забезпечення національної безпеки України в умовах гібридних загроз

У науковій літературі прийнято розглядати та аналізувати війну виключно як насильницьке (конвенційне) протистояння суб'єктів міжнародної політики. Однак при цьому не враховується, що сучасні війни все частіше розгортаються в «сірій зоні», тобто поза межами міжнародного права, ведуться вони як у фізичному, так і в інших вимірах – інформаційному, кібернетичному, культурному, когнітивному – переважно невоєнними способами та із залученням іррегулярних формувань (повстанців, терористів тощо). В результаті сьогоденне міждержавне протистояння стає все більш складним та комплексним – гібридним, репрезентуючи нові механізми неядерного стримування.

Слід визнати, що в сучасній науковій літературі немає єдиного підходу до розуміння того, що являє собою гібридна загроза, що цілком зрозуміло саме її суттю – мінливістю, складністю та комплексністю способів її ведення, а також гнучкістю та адаптивністю до конкретних обставин. Існує досить багато розрізнених досліджень, присвячених окремим складовим гібридної війни, таким як «м'яка сила», інформаційна, економічна та кібервійни, «кольорові революції» тощо, в яких різні автори використовують суперечливі підходи.

Предметом цього дослідження є феномен гібридних воєн, його зміст та конкретні способи ведення таких воєн. Метою роботи є проведення комплексного аналізу предмета дослідження, а також структурування явищ, що утворюють у своєму комплексі феномен гібридної війни, визначення їх співвідношення та взаємного впливу різних способів ведення гібридної війни, формулювання конкретних пропозицій щодо протидії загрозам національній безпеці.

Автором показано, як закон сприяє управлінню національною безпекою в умовах українського державотворення, створює загальну нормативну систему, що впливає на формування управлінських рішень, регулює економічні та фінансові відносини в суспільстві, які забезпечують ефективне управління безпекою та розвитком держави. наука безпеки. Крім того, право займає важливе місце в організації самої системи управління. Він використовується не тільки для регулювання суспільних відносин, а й для безпосереднього організаційного управління. Ця організаційна функція права є істотною для всієї системи державного управління.

Автор приходять до висновку, Правовою основою управління національною безпекою України є єдність Конституції, законодавства, адміністративних законів та галузевих нормативних актів, які встановлюють, змінюють або відновлюють правові відносини між суб'єктами та об'єктами управління національною безпекою на основі чинної Конституції України, законодавства України. Вони законодавчо встановлюють принципи та повноваження, права та обов'язки посадових осіб структурних підрозділів та адміністративних суб'єктів та їх приналежність, з метою забезпечення діяльності всіх

адміністративних ланок у сфері національної безпеки та успішного виконання суб'єктів, покладених на національну безпеку.

Ключові слова: гібридні війни, гібридні загрози, м'яка сила, інформаційна війна, інформаційна безпека, кібербезпека, соціальні мережі, критична інфраструктура, національна безпека.

Levkivska V. Administrative and legal principles of ensuring the national security of Ukraine in conditions of hybrid threats

In the scientific literature, it is customary to consider and analyze the war exclusively as a violent (conventional) confrontation between the subjects of international politics. However, this does not take into account the fact that modern wars are increasingly being waged in the «gray zone», that is, outside the boundaries of international law, they are being fought both in physical and other dimensions – informational, cybernetic, cultural, cognitive – mainly in non-military ways and with the involvement irregular formations (insurgents, terrorists, etc.). As a result, today's interstate confrontation is becoming increasingly complex and complex – hybrid, representing new mechanisms of non-nuclear deterrence.

It should be recognized that in modern scientific literature there is no single approach to understanding what a hybrid threat is, which is quite clear from its essence – the variability, complexity and complexity of its management methods, as well as its flexibility and adaptability to specific circumstances. There are quite a lot of disparate studies devoted to individual components of hybrid warfare, such as «soft power», information, economic and cyber wars, «color revolutions», etc., in which different authors use conflicting approaches.

The subject of this study is the phenomenon of hybrid wars, its content and specific ways of conducting such wars. The purpose of the work is to carry out a comprehensive analysis of the subject of research, as well as structuring the phenomena that make up the phenomenon of hybrid war in their complex, determining their relationship and mutual influence of various methods of conducting hybrid war, formulating specific proposals for countering threats to national security.

The author shows how the law contributes to the management of national security in the conditions of Ukrainian state formation, creates a general normative system that affects the formation of management decisions, regulates economic and financial relations in society, which ensure effective management of security and development of the state. safety science. In addition, law occupies an important place in the organization of the management system itself. It is used not only to regulate social relations, but also for direct organizational management. This organizational function of law is essential for the entire system of public administration.

The author comes to the conclusion that the legal basis for the management of national security of Ukraine is the unity of the Constitution, legislation, administrative laws and industry regulations, which establish, change or restore legal relations between subjects and objects of national security management on the basis of the current Constitution of Ukraine, legislation of Ukraine. They legislatively establish the principles and powers, rights and duties of officials of structural units and administrative entities and their affiliation, with the aim of ensuring the activities of all administrative units in the field of national security and the successful implementation of entities entrusted with national security.

Key words: hybrid wars, hybrid threats, soft power, information warfare, information security, cyber security, social networks, critical infrastructure, national security.

Олександр Письменний,
адвокат Ради адвокатів Дніпропетровської області,
аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0009-1065-3922

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-3

УДК 347.961

Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану

Наукова стаття присвячена характеристиці особливостей проблемних питань нотаріату в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Наведені нижче нами, актуальні даного питання свідчення, пояснюється те, що у сучасних умовах розвитку інформаційних технологій та їх практичного застосування в системі нотаріату маємо можливість отримувати якісно, оперативно та прозоро широкий спектр послуг, що надаються органами нотаріату в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

На прикладі процедури спадкування під час дії воєнного стану, хотілось би висвітлити ті проблеми, з якими зустрілись законотворчі ініціатори, які порушення допущені були та спробувати знайти відповідь на питання, чи була можливість діяти виключно в рамках законодавства та чи можуть бути посунуті рамки в екстрених умовах, коли потрібно діяти швидко з метою захисту інтереси громадян та держави в цілому.

Одним надважливим напрямом нотаріальної діяльності є допомога громадянам у здійсненні їх спадкових прав, шляхом заведення спадкових

справ та видачі відповідних свідоцтв про право на спадщину як за законом, так і за заповітом. Вказаному питанню в цілому присвячена книга Шоста Цивільного кодексу України (надалі ЦКУ). Правовою підставою для передачі прав та обов'язків на майно від померлого до його спадкоємців є заведення спадкової справи, здійснення процесуальних дій по вказаній справі та як фінал видача спадкоємцю відповідного нотаріального акту – свідоцтва про право на спадщину. У разі неможливості пройти цей шлях у відповідності до ЗУ «Про нотаріат» нотаріус, яким заведено спадкову справу відмовляє у вчиненні нотаріальної дії та роз'яснює порядок здійснення свої спадкових прав в судовому порядку.

Актуальність даного питання немає сенсу додатково доказувати, оскільки нотаріат відноситься до правоохоронних органів, одним з обов'язків відповідно до чинного законодавства України є в першу чергу, забезпечення фізичним і юридичним особам у захисті їх законних інтересів, прав та обов'язків, про що ми розкажемо нижче в змісті статті.

Мета даної доповіді висвітлити проблеми законотворчої діяльності під час воєнного стану, недосконалості нашої правової системи та спробувати визначити шлях виходу з цієї проблеми шляхом практичних напрацювань.

Питання спадкування завжди було найбільш розповсюдженим зобов'язанням у цивільному праві. В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації зазнали змін усі сфери суспільних відносин, зокрема й спадкова. Адже на порядку денному, опинилось питання щодо особливостей забезпечення прав громадян на здійснення своїх прав у сфері спадкового права. Адже, військові дії можуть створювати перешкоди у реалізації права на спадщини, зокрема й на майнові відносини загалом. Саме тому, актуальним є питання щодо можливості держави вироблення заходів щодо пристосування законодавства пов'язаного із спадковим правом до умов воєнного часу, з метою подальшого захисту прав учасників даного виду правовідносин.

В науковій літературі особливості розгляду спадкування розглядали такі вчені: М. Барщевський, О. Дзера, В. Дроніков, Ю. Заїка, Т. Коваленко, Н. Кузнецова, Р. Майданник, В. Серебровський, О. Харитонова, Я. Шевченко. В тому числі, елементи спадкового права були зображені у наукових доробках: І. Новицького, В. Чуйкової, Л. Шевчук.

Проте, незважаючи на інтерес до цієї теми, більшість питань щодо спадкування залишаються відкритими в умовах воєнного стану й зазнають нововведень у законодавчих актах.

Актуальність даного питання немає сенсу додатково доказувати, оскільки нотаріат відноситься до правоохоронних органів, одним з обов'язків якого відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат» (надалі ЗУ «Про нотаріат») є: «сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні

їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду».

Згідно ст. 1297 на спадкоємців, які мають намір одержати свідоцтво про право на спадщину покладено обов'язок звернутися до нотаріуса з відповідною заявою. Заява подається нотаріусу того нотаріального округу який відповідає місцю останнього проживання спадкодавця [1].

Відповідно до статті 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [1].

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (стаття 1218 ЦК України) [1].

Так було до 24.02.2022 року.

28.02.2022 року Кабінетом Міністрів України, було прийнято постанову №164 «Про деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (надалі Постанова) [2], в якій було визначено певні обмеження на так звані ризикові нотаріальні дії, такі як заборона звернення стягнення на майно, що знаходиться у заставі, заборону відчуження майна на підставі довіреності виданої більше ніж місяць тому, зупинення строку для подання заяви про прийняття спадщини, при цьому всі ці положення постанови супроводжувались роз'яснювальною роботою Міністерства юстиції України, «враховуючи, що висока місія нотаріуса передбачає повсякчасну роботу в атмосфері безспірності, Міністерство юстиції застерігає стосовно неухильного дотримання пунктів Постанови, що забезпечить виконання нотаріусом обов'язку сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, як це

передбачено абзацом третім статті 5 ЗУ «Про нотаріат» [3] «потреба у цих обмеженнях викликана в першу чергу необхідністю захистити громадян, які в умовах війни не можуть отримати вільний доступ до органів нотаріату». Тому на думку Міністерства юстиції України деякі статті ЦКУ можуть або не виконуватись зовсім, або трактуватись по іншому [2; 1].

Вказана Постанова зазнала деяких змін з впливом війни, але суть її залишилась незміною, нотаріат повинен бути обмежений у тих діях, які можуть спровокувати порушення права громадян на захист свого майна [2].

З моменту прийняття вищезазначеної Постанови маємо наступну ситуацію – Кабінетом міністрів України під час прийняття Постанови, було порушено основні принципи цивільного законодавства у питанні ієрархічності нормативно-правових актів, тобто вказана постанова фактично суперечить порядку прийняття нормативно-правових, якими вносяться зміни до положень ЦКУ, (п.4 ст. 4 ЦКУ) [2; 1].

Нотаріуси сумлінно виконували положення Постанови, оскільки вона фактично розблокувала видачу спадщини та окреслила певні особливості видачі спадщини під час воєнного стану [2].

Постановою встановлено, що в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування нотаріальні дії вчиняються з урахуванням вищевказаних особливостей (заборон).

Зупинимось на прикладі двох статей які отримали нове значення це ст. 1270 ЦКУ «Строки для прийняття спадщини» та ст. 1221 «Місце відкриття спадщини» [1].

Однією з особливостей вказаної постанови є встановлення, «нового» строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття, строк зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво

про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини. Тобто маємо строк для подачі заяви під час дії Постанови у десять місяців [2].

При тому місцем заведення спадкової справи фактично стало не місце останнього проживання спадкодавця, або якщо місце не відоме то місцезнаходження майна щодо якого буде здійснено спадкування, а місце знаходження спадкоємця, у будь-якого нотаріуса будь-якого регіону.

Проте цивільним законодавством для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини та зазначає, що подача заяви про прийняття спадщини повинна бути подана нотаріусу того нотаріального округу, де постійно мешкав спадкодавець, а у разі відсутності постійного місця проживання до нотаріуса того нотаріального округу де знаходиться істотна частка спадкового майна.

Вказані положення цивільного законодавства є цілком логічними оскільки нотаріус під час процесуальних дій в провадженні спадкової справи збирає всю необхідну інформацію щодо складу спадкоємців та складу спадщини, надає запити необхідні для провадження та витребує від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій.

Порядок прийняття Постанови [2], публікації листів та роз'яснень Міністром, які суперечать цивільному законодавству України, а особливо ЦКУ та Конституції України рано чи пізно повинно було отримати негативні наслідки. Серед таких наслідків можна перерахувати для прикладу такі як: нотаріуси фактично не маючи доступу до спадкового реєстру на територіях де велись активні бойові дії заводили спадкові справи без внесення їх до Спадкового реєстру, що призвело до дублювання спадкових

справ, в Постанові зазначено, що тільки заяви про прийняття спадщини подаються протягом десяти місяців, щодо статусу про заяви про відмову від прийняття спадщини нічого не зазначено, також дуже дивним є порушення конституційного права громадян щодо розпорядження власним майном, тобто особа не може реалізувати свій об'єкт нерухомого майна частіше ніж раз на місяць, що є порушенням ст. 41 Конституції України [4].

25.01.2023 року набрала законної сили Постанова Верховного Суду України (надалі Постанова ВСУ) по справі 676/47/21 [5], за позовом заступника керівника Кам'янець-Подільської місцевої прокуратури вернувся до суду з позовом в інтересах держави в особі Хмельницької обласної державної адміністрації, Слобідсько-Кульчівецької сільської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, про зобов'язання привести у попередній стан і повернути земельні ділянки водного фонду, яка освітила озвучені раніше проблеми.

Одна з земельних ділянок зазначених у позові була предметом спадщини відкритої під час дії воєнного стану.

Касаційна скарга мотивована тим, що з 24.02.2022 року в Україні оголошено воєнний стан, у період дії якого відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 шестимісячний строк для прийняття спадщини чи відмови від її прийняття зупиняється, тому висновок суду щодо прийняття спадщини спадкоємцями після смерті спадкодавця, а відтак залучення їх до участі у справі як правонаступників, є помилковим і передчасним. Суд першої інстанції вирішив питання процесуального правонаступництва до поновлення провадження у справі та поза судовим засіданням [2; 5].

Верховний Суд у вказаній постанові виклав свою позицію, яка встановлює, що Постанова Кабінету міністрів

України не відповідає вимогам щодо її прийняття [5].

Хочемо зазначити, що Позиція Верховного Суду з цього приводу, зосереджується на тому, що доводи касаційної скарги, що судами передчасно залучено правонаступників померлої особи до участі у справі з огляду на те, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється, колегія суддів відхиляє з таких мотивів [5].

Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу (далі – закон). Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України (частина друга статті 4 ЦК України) [1; 4].

Актами цивільного законодавства України є також постанови Кабінету Міністрів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону (частина четверта статті 4 ЦК України) [1].

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (**вимір по вертикалі**). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на

співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (**вимір ієрархії по горизонталі**) [6].

Стосовно **виміру ієрархії актів цивільного законодавства по горизонталі**, то в статті 4 ЦК України закріплюється пріоритет норм ЦК (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався, зокрема, Конституційним Судом України (див. рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), Верховним Судом України (див. постанову Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, постанову Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2023цс15), Великою Палатою Верховного Суду (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17 (провадження № 14-188 цс 20) [1].

Щодо **виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі**, то в статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини [1]. Крім Конституції України, ЦК України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК України та інших законів України.

Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2019 року в справі № 490/7071/16-ц (провадження № 61-25815св18) [1; 4].

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття (стаття 1270 ЦК України) [1].

Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання

ним заяви про прийняття спадщини (стаття 1272 ЦК України) [1].

Спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу. Заява про відмову від прийняття спадщини подається нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (частина перша статті 1273 ЦК України) [1].

Установити, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідectво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини (пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) [2].

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, свідчить, що: правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються Цивільним кодексом України, який прийнятий Верховною Радою України і є основним актом цивільного законодавства України; строк на прийняття спадщини по своїй сутності є присічним (статті 1270, 1272 ЦК), оскільки його сплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто сплив строку «присікає» право на прийняття спадщини. Проте в законі, вочевидь з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового, передбачена можливість: за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (частина друга статті 1272 ЦК

України); для спадкоємця звернутися з позовною вимогою та за наявності поважної причини суд визначає додатковий строк на прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України); законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості існування такої конструкції як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначити інші правила щодо строку на прийняття спадщини; пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню [1; 2].

Як наслідок маємо Постанову ВСУ, що підтверджує порушення порядку прийняття законодавчих актів України Кабінетом Міністрів України.

З огляду на вищезазначене виникає два питання чи можна було прийняти Постанову у вигляді закону який не суперечить ЦКУ та без порушення регламенту його прийняття, та чи можна було здійснити всі ці дії завчасно та виважено?

На мою особисту думку та з огляду на те, що фактично військова агресія Російської Федерації проти нашої Держави відбувається з 2014 року у Верховній раді України було достатньо часу щоб розробити відповідний закон, який пройшов би усі етапи слухання та який вступав би у дію під час оголошення воєнного стану, або вже після оголошення воєнного стану займатись не популізмом та заборонаю електронних сигарет, а все ж таки виправити власні помилки та внести відповідні зміни до цивільного законодавства за процедурою що надає їм легітимності.

Список використаних джерел

1. Цивільний Кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.04.2023 р.)
2. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-p#Text> (дата звернення: 26.04.2023 р.)
3. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 26.04.2023 р.)
4. Конституція України. Верховна Рада України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
5. Справа № № 676/47/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283> (дата звернення: 28.04.2023 р.)
6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасько-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2020. – С. 45.
7. Мороз, В. Брусакова, О., Кармаза, О., Василенко, В. Публічне управління та захист приватних прав: питання про його визнання та застосування за українським законодавством. *Ius Humanu. Law.* № 11(1). С. 29–41. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/iushum11&div=5&id=&page=>
8. Кононець В.П. Аналіз суддівської практики щодо застосування технічних приладів та технічних засобів органами поліції в рамках адміністративних проваджень. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»* 2018. № 1. С. 12–17.
9. Kononets V.P. Practice of application by administrative courts of legislation in cases of appeals of decisions, actions or inaction of state executor. *KELM.* 2020. № 6. С. 142–147 (Республіка Польща).
10. Кононець В.П. Актуальні питання щодо ухилення від виконання рішення суду державним виконавцем. *Актуальні проблеми вітчизняного права в дослідженнях молодих вчених у світлі євроінтеграційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. курсантів, студентів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів) та докторантів, присвячена Дню науки (м. Дніпро, 16 травня 2018 року). Дніпро, 2018. С. 69–71.
11. Кононець В. П. Підходи до розуміння адміністративно-правового механізму забезпечення примусового виконання судових рішень. *Юридична наука.* 2020. № 2. С. 161–170.
12. Кононець В. П. Центри надання правової допомоги як засіб забезпечення виконання судових рішень органами державної виконавчої служби. *Безоплатна правова допомога в Україні: шляхи подальшого розвитку та модернізації* : матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5 жовтня 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 225–228.

Письменний О. О. Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану

Наукова стаття присвячена характеристиці особливостей проблемних питань нотаріату в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Наведені нижче нами, актуальні даного питання свідчення, пояснюється те, що у сучасних умовах розвитку інформаційних технологій та їх практичного застосування в системі нотаріату маємо можливість отримувати якісно, оперативну та прозору широкий спектр послуг, що надаються органами нотаріату в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

На прикладі процедури спадкування під час дії воєнного стану, хотілось би висвітлити ті проблеми, з якими зустрілись законотворчі ініціатори, які порушення допущені були та спробувати знайти відповідь на питання, чи була можливість діяти виключно в рамках законодавства та чи можуть бути посунуті рамки в екстрених умовах, коли потрібно діяти швидко з метою захисту інтереси громадян та держави в цілому.

Одним надважливим напрямом нотаріальної діяльності є допомога громадянам у здійсненні їх спадкових прав, шляхом заведення спадкових справ та видачі відповідних

свідочтв про право на спадщину як за законом, так і за заповітом. Вказаному питанню в цілому присвячена книга Шоста Цивільного кодексу України (надалі ЦКУ). Правовою підставою для передачі прав та обов'язків на майно від померлого до його спадкоємців є заведення спадкової справи, здійснення процесуальних дій по вказаній справі та як фінал видача спадкоємцю відповідного нотаріального акту – свідчення про право на спадщину. У разі неможливості пройти цей шлях у відповідності до ЗУ «Про нотаріат» нотаріус, яким заведено спадкову справу відмовляє у вчиненні нотаріальної дії та роз'яснює порядок здійснення свої спадкових прав в судовому порядку.

Актуальність даного питання немає сенсу додатково доказувати, оскільки нотаріат відноситься до правоохоронних органів, одним з обов'язків відповідно до чинного законодавства України є в першу чергу, забезпечення фізичним і юридичним особам у захисті їх законних інтересів, прав та обов'язків, про що ми розкажемо нижче в змісті статті.

Ключові слова: нотаріат, правозастосування, воєнний стан, нотаріус, спадкування, спадщина, нотаріальна діяльність.

Pysmennyi O. Current problems of the notary institute under the conditions of marital state

The article is devoted to the characterization of the peculiarities of problematic issues of notary in the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine. The following evidence, which is relevant to this issue, is explained by the fact that in the current conditions of development of information technologies and their practical application in the notary system, we have the opportunity to receive a wide range of services provided by notary bodies under the legal regime of martial law in Ukraine in a qualitative, efficient and transparent manner.

On the example of the inheritance procedure during martial law, I would like to highlight the problems faced by the legislative initiators, what violations were committed and try to find an answer to the question whether it was possible to act exclusively within the framework of the law and whether the framework can be moved in emergency conditions when it is necessary to act quickly to protect the interests of citizens and the state as a whole.

One of the most important areas of notarial activity is assisting citizens in exercising their inheritance rights by opening inheritance cases and issuing relevant certificates of inheritance both by law and by will. Book Six of the Civil Code of Ukraine (hereinafter referred to as the "CCU") is devoted to this issue in general. The legal basis for the transfer of rights and obligations to property from the deceased to his or her heirs is the initiation of an inheritance case, the implementation of procedural actions in the said case and, as a result, the issuance of a relevant notarial act to the heir – a certificate of inheritance. If it is not possible to go this way in accordance with the Law of Ukraine "On Notaries", the notary who opened the inheritance case refuses to perform a notarial act and explains the procedure for exercising inheritance rights in court.

The relevance of this issue does not need to be further explained, since the notary is a law enforcement agency, and one of its duties under the current legislation of Ukraine is, first and foremost, to ensure that individuals and legal entities protect their legitimate interests, rights and obligations, as we will discuss below in the content of the article.

Key words: notary, law enforcement, martial law, notary, inheritance, inheritance, notarial activity.

Сергій Сличко,

аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів України

ORCID: 0000-0001-7237-9732

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-4

УДК 342.9+339.543

Принципи сучасної державної політики у сфері адміністративно-правового регулювання митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях в Україні

Одним із найголовніших пріоритетів розвитку будь-якої країни на етапі формування та реалізації державної політики є її економічна безпека. Сучасні виклики, з якими зіштовхнулася Україна на початку 2022 року у зв'язку із повномасштабною російською агресією, продемонстрували надзвичайну важливість економічної безпеки для безпеки державної та соціальної, територіальної цілісності та обороноздатності країни. У захисті економічних інтересів України ключову роль відіграють, насамперед, норми митного та адміністративного права, які регламентують управлінську діяльність публічних адміністрацій та суб'єктів зовнішньо-економічної діяльності. Відповідність правових норм вимогам об'єктивної дійсності має забезпечуватись завдяки впливу на них сучасних ідеологічних засад,

а саме принципів державної політики у сфері адміністративно-правового регулювання митного контролю та оформлення, які формуватимуть їх зміст та дозволятимуть встановлювати відповідні правові режими в якості ефективних інструментів державного управління при переміщенні міжнародних відправлень через митний кордон. В умовах запровадження в нашій державі воєнного стану з 24 лютого 2022 року показник залучення підприємців до електронної комерції зріс з 9% до 12% [1]. Цьому існує просте пояснення, адже сучасні можливості транскордонної електронної торгівлі, такі як цифровий обмін даними, засоби дистанційної синхронної відеокommунікації, відправка товарів у міжнародних поштових або експрес-відправленнях, підтримка систем інтернет-банкінгу міжнародними

торгівельними платформами зробили можливими здійснення транскордонної електронної торгівлі навіть у настільки важких для України умовах. Безумовно, електронна комерція значною мірою посприяла стійкості вітчизняного бізнесу в умовах воєнного стану, але її подальший стабільний розвиток в Україні потребує вжиття адекватних заходів з формування ефективної державної політики у сфері митної справи, а саме: удосконалення законодавчого регулювання та приведення відомчої адміністративної нормотворчості у відповідність до встановлених світових стандартів. Реалізація цих завдань в Україні почалась лише нещодавно, тому питання дослідження ідеологічних напрямків адміністративно-правового регулювання з метою адаптації процедур митного контролю та оформлення товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях до сучасних загальноприйнятих світових практик набуває особливої актуальності в Україні.

Дослідженням правової природи засад або принципів адміністративно-права займались багато вчених, зокрема, В. Авер'янов, Ю. Битяк, В. Гаращук, Є. Додін, М. Козюбра, А. Колодій, Т. Коломоець, В. Колпаков, тощо; натомість, питання адміністративно-правового регулювання митних формальностей щодо товарів, які переміщуються через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях досі не набуло особливої популярності серед українських науковців. Більш того, принципи формування державної політики у сфері адміністративно-правового регулювання процедур митного оформлення та контролю товарів, які пересилаються у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, ніколи не були предметом окремого дослідження в науковій доктрині, чим теж обґрунтовується актуальність підготовки цієї наукової публікації.

Мета – визначення принципів сучасної державної політики у сфері регулювання митних формальностей щодо товарів, які надходять (пересилаються) в Україну в міжнародних поштових та експрес-відправленнях, з метою впорядкування процесів адаптації адміністративно-правового регулювання митного контролю та оформлення відповідних товарів з урахуванням усталених світових практик.

Влітку 2022 року в Україні набув чинності Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо оподаткування митними платежами товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових відправленнях, міжнародних експрес-відправленнях, та порядку їх декларування» [2]. Наприкінці 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив форми реєстрів міжнародних поштових та експрес-відправлень [3], і на виконання вимог зазначених актів 4 січня 2023 року Міністерство Фінансів України видало наказ, яким затвердило Порядок визначення та обладнання центральних (регіональних) сортувальних станцій, Порядок заповнення митної декларації М-16, Порядок заповнення реєстрів (тимчасового та додаткового) міжнародних поштових та експрес-відправлень і внесення змін до таких реєстрів та Зміни до Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа [4]. Дані нормативні акти деталізували обумовлений перехід на електронний формат документообігу із впровадженням тимчасових та додаткових реєстрів міжнародних поштових та міжнародних експрес-відправлень.

Водночас, жоден із перелічених діючих нормативних документів, так само як і ті, що уже втратили чинність [5], не містять переліку принципів або засад здійснення адміністративно-правового регулювання митного контролю та оформлення товарів в міжнародних поштових та

експрес-відправленнях. Таке нормативне закріплення сприяло б точному і повному визначенню напрямків адміністративно-правового регулювання митних формальностей у сфері.

Узагальнена система принципів реалізації митної справи закріплена у статті 8 Митного кодексу України [6]. Стаття 318 Митного кодексу України закріплює принципи митного контролю, з-поміж яких можна виділити найголовніші, такі як: контроль усіх товарів, транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України; здійснення контролю виключно митними органами відповідно до законодавства України; виконання митними органами мінімуму митних формальностей, необхідних для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи; принцип взаємодії митних органів з учасниками зовнішньоекономічної діяльності; використання митними органами систем, що забезпечують функціонування електронних інформаційних ресурсів митних органів [6]. Наведене спонукає до висновку про доцільність використання визначених законодавцем засад реалізації митної справи та митного контролю у сфері адміністративно-правового регулювання митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях після їх інтерпретації та приведення у відповідність до сучасних обставин, а також до основоположних міжнародних стандартів у сфері митного контролю та оформлення відповідних товарів, втілених в положеннях Всесвітньої поштової конвенції від 11.10.2012 [7], Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у змінній редакції від 1999 року (переглянута Кіотська конвенція) [8] та в положеннях Меморандуму про взаєморозуміння між Всесвітньою митною організацією (далі – ВМО) та Всесвітнім поштовим

союзом (далі – ВПС) від 5.07.2007 (далі – Меморандум) [9].

З переліку згаданих вище документів Кіотська конвенція разом із додатками та протоколом і Всесвітня поштова конвенція ратифіковані Верховною Радою України та є частиною національного законодавства. Положення Меморандуму як документу стратегічного альянсу між Всесвітньою митною організацією (далі – ВМО) та Всесвітнім поштовим союзом (далі – ВПС) хоч і не передбачають жодних юридичних наслідків для зазначених в ньому контрагентів, проте можуть бути використані як в науковій доктрині, так і в державній нормотворчості під час визначення ідеологічних напрямків адміністративно-правового регулювання обумовлених митних формальностей. Такі напрямки мають формуватись у відповідності до принципів ключових суб'єктів реалізації політики у сфері митного контролю та оформлення товарів у міжнародних відправленнях – Всесвітнього поштового союзу та Всесвітньої митної організації. Відтак, згідно з положеннями Меморандуму «... визнаючи, що місія ВМО полягає в підвищенні ефективності та результативності роботи митних адміністрацій країн-членів», сторони домовились закликати поштові та митні служби до створення спільних митно-поштових комітетів на національному рівні з метою: «забезпечення ефективного митного оформлення поштових відправлень, зокрема бандеролей і посилок, шляхом дотримання правил, що стосуються митних декларацій; підвищення ролі митниці та поштових служб як рушійних сил економічного зростання і соціального розвитку» [9]. Крім цього, угодою визначено, що до завдань відповідних комітетів також входить спрощення митних формальностей при переміщенні товарів поштою, а саме: налагодження обміну інформацією, пов'язаною з поштовим трафіком, зокрема

з питаннями митного оформлення поштових відправлень; спрощення і гармонізація митних формальностей щодо поштових відправлень, особливо в середовищі електронної комерції; забезпечення ефективних заходів безпеки при перевезенні всіх поштових відправлень шляхом узгодженого застосування стандартів безпеки ВМО, ВПС, Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО); розробка нових стандартів та інструментів, включаючи обмін електронними попередніми даними між ВПС і митними адміністраціями [9].

Всесвітня поштова конвенція в визначає ключові особливості поштового митного оформлення відповідно до принципів універсальності поштової служби (ст. 3), свободи поштового транзиту (ст. 4), принципу визначення тарифів щодо різноманітних міжнародних і спеціальних поштових послуг країнами-членами або їхніми призначеними операторами (ст. 6), принципу звільнення від сплати поштових зборів (ст. 7), принципу поштової безпеки (ст. 9), принципу сталого розвитку (ст. 10) тощо [7].

У червні 1999 року Рада ВМО прийняла переглянута Кіотська конвенція за основу для сучасних та ефективних митних процедур у 21-му столітті. Конвенція сприяє спрощенню торгівлі та ефективному контролю за допомогою правових положень, які детально описують застосування простих, але ефективних митних формальностей. Переглянута Кіотська конвенція закріплює кілька ключових керівних принципів, головними з яких є: 1) принцип прозорості та передбачуваності митних дій; 2) принцип стандартизації та спрощення декларацій на товари та супровідні документи; 3) принцип спрощених процедур для уповноважених осіб; 4) принцип максимального використання інформаційних технологій; 5) принцип мінімально необхідного митного контролю

для забезпечення дотримання правил; 6) принцип використання управління ризиками та контролю на основі митного аудиту; 7) принцип координованості дій з іншими прикордонними відомствами; 8) принцип партнерства з торгівельними компаніями [8].

З урахуванням зазначених міжнародних стандартів митного контролю та оформлення товарів, які пересилаються через митний кордон у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, та визначених національних законодавчих засад здійснення митного контролю та митної політики в цілому, можна виділити сучасні принципи адміністративно-правового регулювання відповідних митних формальностей в Україні з урахуванням актуальних процесів інформатизації, автоматизації та стрімкого розвитку електронної комерції у всьому світі.

1. Принцип спрощення митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях. Даний принцип корелюється із ключовими ідеями, сформованими переглянутою Кіотською конвенцією (принципом стандартизації та спрощення декларацій на товари та супровідні документи, принципом спрощених процедур для уповноважених осіб, принципу мінімально необхідного митного контролю для забезпечення дотримання правил) [8], Всесвітньою поштовою конвенцією (принципом свободи поштового транзиту, звільнення від сплати поштових зборів) [7], Меморандумом про взаєморозуміння між Всесвітньою митною організацією та Всесвітнім поштовим союзом (принципом мінімізації стандартів і процедур безпеки задля прискорення процесу митного оформлення мережі міжнародних поштових перевезень у відповідності до Рамкових стандартів ВМО зі спрощення та безпеки світової торгівлі (Рамкових стандартів SAFE), принципом спрощення і гармонізації митних формальностей щодо поштових

відправлень, особливо в середовищі електронної комерції) [9], Митним кодексом України (принципом єдиного порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України, принципом спрощення законної торгівлі, принципом виконання митними органами мінімуму митних формальностей, необхідних для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи) [6].

Ключова ідея даного принципу полягає в тому, що метою митного оформлення та контролю міжнародних поштових та експрес-відправлень має бути простота. Він визнає, що за загальним правилом митні формальності до таких товарів не повинні застосовуватись, за винятком випадків, коли внутрішнім законодавством передбачена обов'язковість їх проведення. Відтак, митні органи не повинні вимагати пред'явлення відправлень для цілей митного контролю, за винятком випадків, коли вони містять товари, щодо яких мають бути здійснені митні формальності; на які поширюються заборони або обмеження на експорт або ті, які обкладаються експортним митом і податками; товари, вартість яких перевищує суму, визначену національними нормами або ті, які відібрані для вибіркового митного контролю. Переміщення (пересилання) через митний кордон України в міжнародних поштових та експрес-відправленнях товарів, що не є об'єктом оподаткування митними платежами, здійснюється без подання документів та без проведення заходів офіційного контролю (ст. 237 МК України). Кореспонденція, поштові листи та листівки, література для сліпих, друковані матеріали, міжнародні експрес-відправлення документарного характеру декларуються в усній формі на підставі товаросупровідних документів (ст. 236 МК України). До міжнародних поштових та експрес-відправлень, які переміщуються через територію України

транзитом не застосовуються митні формальності (ст. 233 МК України) [6]. Митне оформлення міжнародних експрес-відправлень має ґрунтуватись на засадах спрощення умов міжнародної торгівлі, яке можливо досягнути без шкоди для відповідних стандартів митного контролю.

2. Принцип уніфікації (приведення до одноманітності) митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях. Даний принцип взяв за основу ключові ідеї: щодо стандартизації та спрощення декларацій на товари та супровідні документи, використання попередньої інформації, яка відповідає уніфікованим міжнародним стандартам, уніфікованої системи оформлення документів (переглянута Кіотська конвенція) [8]; щодо універсальності документації поштової служби, як-от уніфіковані бланки декларацій для поштових відправлень CN 22, CN 23, CN 37, CN 38, CN 41, які використовуються для цілей митного оформлення (Всесвітня поштова конвенція [7], Митний кодекс України [6]), уніфікованих документів у вигляді електронних тимчасових реєстрів, додаткових реєстрів, електронної митної декларації М-16, Єдиного адміністративного документу (Закон України від 25 січня 2022 року № 1999-ІХ [3], Постанова КМУ від 27 грудня 2022 р. № 1458, Наказ Мінфіну від 04.01.2023 № 6 [4]); щодо кодування товарів шестизначним тарифним номером Гармонізованої системи на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів ВМО, а також включення тарифного коду гармонізованої системи у бланки CN 22 або CN 23 з метою прискорення митного оформлення в місці призначення [10]. Окремо слід зауважити про використання принципу одноманітності відомостей електронних баз даних митних адміністрацій, заснованих на моделі оптимізованого електронного обміну даними ВМО,

прийнятою міжнародною торгівельною та транспортною спільнотою. У ній вимоги до інформації, необхідної для випуску та оформлення товарів і контейнерів, транспортних засобів експрес-перевізників уніфіковані за загальними стандартами [11].

3. *Принцип цифровізації, автоматизації та інформатизації митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях.* Положення Всесвітньої поштової конвенції, переглянутої Кіотської конвенції, передбачають активний обмін даними між митними адміністраціями, поштовими системами та експрес перевізниками. Принципи максимального використання інформаційних технологій, використання систем, що забезпечують функціонування електронних інформаційних ресурсів митних органів згадуються як у зазначених міжнародних актах, так і в Митному кодексі України. Перехід до безпаперових митних процедур особливо актуальний для міжнародних поштових та експрес-відправлень з огляду на їх величезну кількість. Так, згідно з Рекомендацією ВМО щодо дематеріалізації супровідної документації (червень 2012) членам Ради та Організації Об'єднаних Націй або її спеціалізованих установ, а також митним/економічним союзам рекомендується: а) скасувати вимогу про пред'явлення супровідних документів у паперовій формі, якщо вони вже надані в електронній формі; б) здійснювати випуск і оформлення товарів тільки на підставі електронних декларацій та автоматизованої перевірки; с) дозволити автоматизованим системам митного оформлення автоматично перевіряти інформацію в дематеріалізованих супровідних документах інших баз даних державних та приватних органів та установ, в електронних системах «єдиного вікна» (а також в системі "Cargo Community Systems") [12].

Таким чином, процес цифровізації та автоматизації митного оформлення та контролю товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях в зарубіжних країнах почався більш ніж десятиліття назад. В Україні ж лише нещодавно в повній мірі нормативно запроваджене подання супровідних документів виключно в електронному вигляді. Наказом Міністерства фінансів України від 04.01.2023 № 6 уведено поняття «електронного документу» (тимчасовий реєстр, додатковий реєстр, додатковий реєстр до тимчасового реєстру, електронні митні декларації CN22, CN23, електронна митна декларація М-16) [4]. Повний перехід на електронні процедури відбудеться 18 липня, адже наказом передбачено, що тимчасово, протягом шести місяців з дня набрання ним чинності «митний контроль і митне оформлення митних декларацій та інших документів, що використовуються при переміщенні (пересиланні) через митний кордон України і декларуванні міжнародних поштових та експрес-відправлень, можуть здійснюватися в паперовій формі без їх електронних копій» [4]. Митний контроль та оформлення відбуватиметься із застосуванням електронних інформаційних ресурсів митниці з використанням інформаційних технологій та з дотриманням вимог законодавства у сферах електронного документообігу, електронних довірчих послуг та захисту шляхом обміну електронними повідомленнями між Держмитслужбою, іншими митними органами та операторами поштового зв'язку та експрес-перевізників.

4. *Принцип використання попередньої автоматизованої інформації про товари у міжнародних та експрес-відправленнях*

Даний принцип використовується як керівна ідея при розробці та використанні механізмів обміну даних про товари, наданими митницям експедиторами, авіаперевізниками,

операторами, агентами або іншими суб'єктами в найкоротші терміни до їх завантаження на повітряне судно або на інший транспортний засіб. Прикладом такого механізму є використання Попередньої інформації про вантаж перед його загрузкою (Pre-Loading Advance Cargo Information – PLACI), якою передбачений конкретний набір даних (“7+1”: 1) назва вантажовідправника; 2) адреса вантажовідправника; 3) назва вантажоодержувача; 4) адреса вантажоодержувача; 5) кількість місць; 6) загальна вага брутто; 7) короткий опис вантажу; 8) ідентифікатор (наприклад, HAWB та/або MAWB) [13]. Митні служби, служби цивільної авіації та інші державні органи можуть використовувати ці дані для первинної оцінки потенційного ризику для безпеки вантажу, який може вказувати на необхідність додаткових дій, таких як запит додаткової інформації та перевірка вантажу з високим ступенем ризику. Елементи даних для режимів PLACI включені до Рамкових стандартів безпеки ВМО 2015 року. Країни-члени, які бажають впровадити режим PLACI, мають приєднатись до рекомендацій та/або стандартів Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) та ВМО. На разі митні органи України не використовують режим PLACI.

5. Принцип взаємодії митних органів з іншими установами та збалансованості між реалізацією контрольних повноважень і сприянням глобальній торгівлі.

Традиційно митні органи відповідають за реалізацію широкого спектру державної політики, а саме: збору доходів, дотримання та спрощення процедур торгівлі, боротьби із переміщенням заборонених предметів, захисту культурної спадщини та забезпечення дотримання вимог законодавства про інтелектуальну власність. І хоча повноваження митних органів є досить широкими, для оптимізації безпеки

міжнародного комерційного ланцюга поставок і забезпечення постійного вдосконалення спрощення процедур торгівлі потрібен цілісний підхід. Тому митні адміністрації світу розробили механізми співпраці з іншими державними установами в рамках так званого скоординованого управління кордонами, до яких можна віднести Рамкові стандарти SAFE, які об'єднують в собі всі інструменти та керівні принципи ВМО [14]. Таким чином, відповідно до загальноприйнятих світових практик завдання митних органів – забезпечення розумного балансу між підтримкою бізнесу у здійсненні електронної комерції та реалізацією контролюючих заходів спільно з установами державного та приватного сектору з метою забезпечення безпеки всередині країни та поза нею.

Ефективне удосконалення адміністративно-правового регулювання митних формальностей щодо товарів, які надходять (пересилаються) в Україну в міжнародних поштових та експрес-відправленнях, неможливо уявити без визначення ідеологічних напрямків такого регулювання. Стратегія покращення якості та ефективності зазначених митних формальностей має формуватись з урахуванням усталених світових практик та стандартів, розроблених в рамках співробітництва Всесвітньої митної організації із Всесвітнім поштовим союзом, Міжнародної організації цивільної авіації тощо та закріплених у провідних транскордонних регуляторних актах та угодах.

Державна політика щодо формування принципів адміністративно-правового регулювання зазначених митних формальностей має враховувати сучасний стан справ в Україні, пов'язаний із негативним впливом російської військової агресії, та у зв'язку з цим особливо підтримувати розвиток міжнародної електронної комерції країни шляхом реалізації наступних

принципів: спрощення, уніфікації, цифровізації, автоматизації та інформатизації митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях; взаємодії митних органів з іншими установами та збалансованості між реалізацією контрольних повноважень і сприянням глобальній торгівлі; використання попередньої автоматизованої інформації про товари у міжнародних та експрес-відправленнях. І якщо заходи стосовно спрощення, автоматизації та цифровізації митних формальностей

в Україні вже перебувають на етапі законодавчого закріплення та поступової практичної реалізації, то алгоритми і механізми взаємодії митних органів із відомчими установами, використання митницями міжнародних автоматизованих систем попередньої інформації про товари у відправленнях, а також запровадження програм, орієнтованих на сприяння бізнесу у глобальних транскордонних процесах розвитку електронної комерції, ще потребують свого доопрацювання з боку компетентних суб'єктів.

Список використаних джерел

1. CEO одного з найбільших маркетплейсів України розповів, наскільки зросла інтернет-торгівля під час війни. *Журнал Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/news/seo-odnogo-z-naybilshikh-marketpleysiv-ukraini-rozpoviv-naskilki-zrosla-internet-torgivlya-pid-chas-viyuni-11012023-11000> (дата звернення: 21.03.2023);
2. Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів» від 02.10.2019 № 141-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 49, ст. 328 [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-20#n15>] (дата звернення: 21.03.2023);
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2022 р. № 1458 «Про затвердження форми реєстру міжнародних поштових та експрес-відправлень та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 р. № 450». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1458-2022-p#Text> (дата звернення 12.03.2023);
4. Наказ Міністерства фінансів України від 04.01.2023 № 6 «Про оформлення міжнародних поштових та експрес-відправлень і затвердження Змін до Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-23#Text> (дата звернення 12.03.2023);
5. Наказ Державної митної служби України від 03.07.2007 № 728 «Про затвердження Інструкції з організації митного контролю та митного оформлення міжнародних експрес-відправлень, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z1081-07> (дата звернення 12.03.2023);
6. Митний кодекс України від 13.03.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48, ст. 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n316> (дата звернення: 24.03.2023);
7. Всесвітня поштова конвенція від 11.10.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/055_001-12#Text (дата звернення: 21.03.2023);
8. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 (у змінений редакції станом на 26 червня 1999 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text (дата звернення: 21.03.2023);
9. Memorandum of Understanding between the World Customs Organization (WCO) and the Universal Postal Union (UPU). *Universal Postal Union*. URL: <https://www.upu.int/UPU/media/upu/files/postalSolutions/programmesAndServices/postalSupplyChain/customs/protocolCustomsMemorandumOfUnderstandingUpuWcoEn.pdf> (дата звернення: 21.03.2023);
10. Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14.06.1983. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU83K01R> (дата звернення: 21.03.2023);

11. WCO Data Model. *World Customs Organization*. URL: <https://www.wcoomd.org/DataModel> (дата звернення: 21.03.2023);

12. Recommendation of The Customs Co-Operation Council on The Dematerialization of Supporting Documents. *World Customs Organization*. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/fr/pdf/topics/wto-atf/dev/recommendation-2012-on-dematerialization-of-supporting-documents.pdf?la=fr> (дата звернення 21.03.2023);

13. Pre-Loading Advance Cargo Information: latest status update. *WCO News*. URL: <https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-84/pre-loading-advance-cargo-information-latest-status-update/> (дата звернення 20.03.2023);

14. SAFE Framework of Standards. *World Customs Organization*. <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf> (дата звернення 20.03.2023);

Сличко С. В. Принципи сучасної державної політики у сфері адміністративно-правового регулювання митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес відправленнях в Україні

Стаття присвячена визначенню принципів сучасної державної політики України у сфері адміністративно-правового регулювання митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях на основі аналізу базових міжнародно-правових актів, угод практик і стандартів у сфері митно-поштового, безпекового співробітництва та удосконалення митних процедур з метою впорядкування процесів адаптації адміністративно – правового регулювання митного контролю та оформлення відповідних товарів до усталених світових практик.

Доведено, що митні органи в тісній співпраці з призначеними операторами поштових та експрес-відправлень повинні сприяти митному контролю та оформленню наявних в них товарів, координуючи при цьому впровадження загальноприйнятих стандартів та процедур з метою забезпечення безпеки протягом всього ланцюга постачання та виконання важливих законодавчих повноважень і досягнення поставлених цілей.

Проаналізовані засади співпраці митних органів з установами та організаціями, закріплені у Всесвітній поштової конвенції, переглянутій Кіотській конвенції, Меморандумі про взаєморозуміння між Всесвітньою митною організацією та Всесвітнім поштовим союзом, у Рекомендації ВМО щодо дематеріалізації супровідної документації, Рамкових стандартах SAFE, в практиці використання попередньої інформації Pre-Loading Advance Cargo Information – PLACI, а також актуальні зміни національного законодавства в частині митного оформлення й контролю посилок, наведені окремі перспективні напрямки використання світового досвіду в українській практиці.

Уперше визначено принципи сучасної державної політики у сфері адміністративно-правового регулювання митних формальностей щодо товарів у міжнародних поштових та експрес відправленнях, які покликані удосконалити відповідні митні формальності в Україні з метою сприяння прискоренню митного контролю та оформлення товарів завдяки цифровізації супровідної документації та автоматизації митних процедур, максимізації ролі електронних інформаційних ресурсів.

Вказано на необхідність та запропоновано доопрацювати питання щодо використання митницями міжнародних автоматизованих систем попередньої інформації про товари, а також щодо запровадження програм, орієнтованих на сприяння бізнесу у глобальних транскордонних процесах розвитку електронної комерції.

Ключові слова: принципи адміністративно-правового регулювання, сучасна державна політика, митні формальності, міжнародні поштові відправлення, міжнародні експрес-відправлення.

Slychko S. Principles of modern state policy in the field of administrative and legal regulation of customs formalities for the goods in international postal items and express shipments in Ukraine

The article is devoted to the definition of the principles of modern state policy of Ukraine in the field of administrative and legal regulation of customs formalities for goods in international postal items and express shipments on the basis of analysis of basic international legal acts, agreements, practices and standards in the field of customs, postal, security cooperation and improvement of customs services.

It is proved that customs authorities, acting in close cooperation with designated postal and express operators, should facilitate customs control and clearance of goods while coordinating the implementation of generally accepted standards and procedures to ensure security throughout the supply chain and fulfil important legislative mandates and achieve the set goals.

The principles of cooperation between customs authorities and institutions/organizations, enshrined in the Universal Postal Convention, the Revised Kyoto Convention, the Memorandum of Understanding between the World Customs Organization and the Universal Postal Union, the WCO Recommendation on the dematerialization of supporting documentation, the WCO SAFE Framework of Standards, the practice of using Pre-Loading Advance Cargo Information (PLACI) are analysed, as well as current changes in national legislation regarding customs clearance and control of parcels; the article provides some promising areas for the use of international experience in Ukrainian practice.

The principles of modern state policy in the field of administrative and legal regulation of customs formalities for goods in international postal items and express shipments are defined for the first time; they are intended to improve the relevant customs formalities in Ukraine in order to facilitate the acceleration of customs control and clearance of goods through digitalization of supporting documentation and automation of customs procedures, maximization of electronic information resources role.

Finalizing the issues related to the use of international automated systems of preliminary information on mentioned goods by customs, as well as the introduction of programs aimed at facilitating business in the global cross-border processes of e-commerce development are suggested.

Key words: principles of administrative and legal regulation, modern state policy, customs formalities, international postal items, international express shipments.

Інна Ярошук,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету
будівництва та архітектури
ORCID: 0000-0001-8639-6648

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-5

УДК 342.9:69

Адміністративно-правове регулювання будівельної галузі через впровадження єдиної державної електронної системи

Сьогодні переважно процес документального супроводу в будівельній галузі проходить онлайн, а процеси державного регулювання максимально автоматизовані. Одним із прогресивних результатів є функціонування Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. Цифровізація докорінно змінила стару систему та стала на заваді корупційним діям, забезпечуючи прозорість процесів у галузі, а отримання послуг робить більш простим і доступним.

Адміністративно-правове регулювання будівельної галузі оптимізувалося через впровадження Єдиної державної електронної системи. 1 грудня 2022 року була введена Єдина державна електронна система у сфері будівництва. Цей крок передбачений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.05.2020 р. № 565-р «Про затвердження плану заходів щодо створення та запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва».

Відповідно до визначених законодавством умов поглиблюється

розвиток нових інструментів та електронних сервісів в ЄДЕССБ. Єдина державна електронна система у сфері будівництва (скорочено – ЄДЕССБ) – це Загальнонаціональна інформаційна система, що покликана впорядкувати процес будівництва в Україні і через максимальну публічність інформації зробити його прозорим та вільним від корупції, реалізувати весь життєвий цикл будівництва об'єкту починаючи отриманням містобудівних умов та обмежень, і закінчуючи його введенням в експлуатацію. Наразі більшість інформації та документації необхідної для ведення будівництва буде створюватися в Системі відповідними суб'єктами, що дозволить централізувати та стандартизувати дані з багатьох розрізнених джерел інформації. ЄДЕССБ складається з таких компонентів: реєстру будівельної діяльності, містить інформацію про об'єкти будівництва учасників будівництва, дозвільні та інші документи, портал на якому розміщено інформацію, що міститься у реєстрі будівельної діяльності, аналітика роботи системи, Електронний

кабінет. Системи надає змогу чиновникам, організаціям та атестованим особам вносити та реєструвати документи, підтверджувати участь у будівництві та відслідковувати його статус.

У загальному масиві науково-правових досліджень з питань будівництва найбільшу частку становлять адміністративно-правові дослідження. Дослідженням проблематики адміністративно-правового регулювання будівельної діяльності в Україні займалися А.В. Матвійчук, І.М. Миронець, О.В. Стукаленко, П.П. Кривошеїна та інші. Але на сьогоднішній день не існує наукових досліджень з питань адміністративно-правового регулювання будівельної діяльності спрямованих на автоматизацію, розвиток нових інструментів та електронних сервісів. Тому дана тематика є новою і недослідженою.

Мета статті полягає у визначенні особливостей адміністративно-правового регулювання будівельної галузі через вдосконалення законодавства та впровадження кращих світових практик у сферах електронних послуг через реформу електронного врядування в Україні.

Наукова новизна публікації полягає у дослідженні ключових аспектів адміністративно-правового регулювання через впровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва з метою впорядкування процесу будівництва в Україні та через максимальну публічність інформації зробити його прозорим, вільним від корупції, реалізувати весь життєвий цикл будівництва об'єкту починаючи з дотримання містобудівних умов та обмежень, закінчуючи його введенням в експлуатацію.

Під час дослідження застосовано такі наукові методи: узагальнення, синтез, аналіз, порівняльно-ретроспективний та діалектичний методи, що створює можливості реалізувати мету та запропонувати практичні шляхи вдосконалення досліджуваної теми.

Дослідження запропонованої теми варто розпочати з з'ясування основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави. Так, для розвитку адміністративно-правового регулювання будівельної діяльності дослідник А.В. Матвійчук обґрунтовує умови, які впливають на процес спрощення доступу забудовників до інформації та документів на будівництво суб'єктами господарювання [1, с. 180].

Застосування комплексу засадних та адміністративно інструментальних чинників забезпечує динамічний розвиток будівництва в Україні та максимальне використання декларативних адміністративних процедур і будівельних стандартів Європейського Союзу [2, с. 138]. Прикладом є Єдина державна електронна система у сфері будівництва розроблена Мінрегіоном у співпраці з Міністерство цифрової трансформації України за підтримки TAPAS Project. Відповідно до статей 22¹, 22² та 26¹ Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» це єдина інформаційно-комунікаційна система у складі містобудівного кадастру, що забезпечує створення, перегляд, відправлення, прийняття, збирання, внесення, накопичення, обробку, використання, розгляд, зберігання, захист, облік та надання інформації у сфері будівництва, а також електронну взаємодію між фізичними та юридичними особами, державними органами, органами місцевого самоврядування, центрами надання адміністративних послуг з метою отримання визначених цим Законом послуг у сфері будівництва.

Електронна система складається з реєстру будівельної діяльності, електронного кабінету користувача електронної системи, порталу електронної системи. Реєстр будівельної діяльності є компонентом електронної системи, який забезпечує створення, збирання,

накопичення, обробку, захист та облік інформації. З використанням Реєстру будівельної діяльності створюються такі електронні документи (крім документів, які містять відомості, що становлять державну таємницю) та здійснюються такі дії, зокрема:

- ліцензія на провадження господарської діяльності з будівництва об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками, зміни до неї (у тому числі зміни до переліку видів робіт), відмова у її наданні, переоформлення, відмова в переоформленні, анулювання ліцензії;

- дозвіл на виконання будівельних робіт, зміни до нього, повідомлення про відмову в його наданні та анулювання дозволу, внесення відомостей про припинення права на виконання підготовчих та будівельних робіт;

- сертифікат про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта, повідомлення про відмову в його наданні.

Документи для отримання адміністративних та інших визначених цим Законом послуг у сфері будівництва подаються до суб'єкта надання відповідної послуги виключно в електронній формі через електронний кабінет або іншу державну інформаційну систему, інтегровану з електронним кабінетом, користувачами якої є суб'єкт звернення та суб'єкт надання відповідної послуги. Подаються документи для отримання таких адміністративних та інших визначених цим Законом послуг щодо об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів із середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками (крім об'єктів, на які поширюється дія Закону України "Про державну таємницю"), зокрема: отримання права на виконання підготовчих та будівельних робіт; прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів.

Електронна система створена з використанням програмного забезпечення, яке забезпечує його сумісність і електронну інформаційну взаємодію у режимі реального часу з іншими електронними інформаційними системами та мережами, що становлять інформаційний ресурс держави, у тому числі: Державним земельним кадастром, Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Єдиним реєстром з оцінки впливу на довкілля, Єдиним державним реєстром судових рішень, Єдиним державним реєстром виконавчих документів, Державним реєстром нерухомих пам'яток України, Державним реєстром загальнообов'язкового державного соціального страхування, Інтегрованою автоматизованою системою державного нагляду (контролю).

Через електронний кабінет у ЄДЕССБ створюються та подаються запити до уповноваженого органу містобудування та архітектури про отримання зазначеного висновку.

З введенням Постанови «Про внесення змін до Порядку ведення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва» прийнятої на урядовому засіданні 27.08.2022 р. в дію дозволяє пришвидшити процес переміщення евакуйованих із зони бойових дій підприємств, а також розміщення об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. Так, передбачено, що висновок про можливість або неможливість розміщення на земельній ділянці виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) із зони бойових дій та об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб – створюється виключно з використанням Реєстру будівельної діяльності. Даний документ передбачає створення запитів до уповноваженого

органу містобудування та архітектури про отримання висновку щодо можливості/неможливості розміщення на земельній ділянці виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) із зони бойових дій або об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб через електронні кабінети Держгеокадастру, його територіальних органів, місцевих державних, військових та військово-цивільних адміністрацій, а також виконавчих органів (сільських, селищних, міських рад). Зазначається також, що створення та видача висновку про можливість/неможливість розміщення на земельній ділянці виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) із зони бойових дій або об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, а також відмову в його наданні – відбувається через електронний кабінет посадової особи уповноваженого органу містобудування та архітектури. Також практикується завантаження місцевими державними, військовими та військово-цивільними адміністраціями через електронний кабінет програми комплексного відновлення області. Використовується завантаження виконавчими органами сільських, селищних, міських рад через електронний кабінет програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) [3].

До завершення воєнного стану Держателем електронної системи обмежено виведення детальної інформації про документи на публічному порталі електронної системи в цілях безпеки. Доступ до системи відновлено по всій Україні, але є обмеження для органів ДАБК, УОМА і ОЗПА.

Для забезпечення прозорості роботи органів у сфері містобудування на Порталі забезпечено відображення інформації про назву документа, орган, що видав документ, дата видачі та його статус. В Єдиній державній

електронній системі у сфері будівництва реалізоване оновлення, яке дозволяє працівникам організацій, які відповідають за підключення до інженерних мереж, видавати технічні умови на об'єкти будівництва.

Завдяки доступу до кабінету нотаріуси можуть перевірити відповідність технічного паспорту іншим документам поданим для реєстрації чи продажу майна. Це дозволяє зменшити кількість випадків легалізації об'єктів будівництва, які були зведені чи реконструйовані з порушеннями. На порталі Дія запровадив новий розділ у кабінеті громадянина – «Моє будівництво», у ньому відображаються всі документи, у яких користувач вказаний – як замовник будівництва. У кабінеті можна подивитися коротку інформацію про документ та дізнатися статус розгляду документа органами будівельного контролю. Користуватися новим розділом у кабінеті можуть фізичні та юридичні особи. Достатньо мати електронний підпис – КЕП чи Дія Підпис. Ця функція допоможе перевіряти статус опрацювання документів для тих громадян, які подавали заявки у паперовому вигляді через ЦНАПи, поштою чи особисто в органи будівельного контролю.

Українські громадяни мають змогу взаємодіяти з урядом за будь-якої потреби та з будь-якого місця, без необхідності до фізичної присутності в державних службах для отримання послуг, завдяки чому зменшена бюрократія, запропонована цілодобова доступність послуг з швидкими та зручними транзакціями, збільшена якість послуг в контексті витраченого часу, змісту та доступності.

Важливою є Постанова від 28.12.2021 р. № 1396 Кабінету Міністрів України «Деякі питання встановлення розміру плати за доступ до відомостей, що містяться в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва». Нею затверджено порядок та вартість

підключення до отримання даних з Е-системи будівництва у розмірі 1870 грн щомісячно. Для доступу приватним компаніям необхідно укласти договір з технічним адміністратором ЄДЕССБ.

Для звичайних користувачів, які працюють в ЄДЕССБ та громадян, які хочуть отримати будівельні послуги онлайн, дана постанова не змінює ситуацію з послугами та умовами роботи з Е-системою. Всі послуги залишаються безкоштовними. Ці гарантії зафіксовані на рівні законодавства.

Єдина послуга яка є платною – Сертифікат про прийняття об'єкта в експлуатацію. Вона стосується багатопверхових будинків та інших великих об'єктів. Встановлення плати за доступ стосується виключно випадків підключення до Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва приватних електронних систем у разі надання доступу до відомостей про характеристики об'єктів будівництва та статуси документів щодо них та з обробки статистичних та аналітичних даних.

У змінах до Порядку ведення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва (ЄДЕССБ) зазначається, що висновок про можливість або неможливість розміщення на земельній ділянці виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) із зони бойових дій та об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб – створюватиметься виключно з використанням Реєстру будівельної діяльності. Також через електронний кабінет у ЄДЕССБ розроблятимуться та подаватимуться запити до уповноваженого органу містобудування та архітектури про отримання зазначеного висновку. Прийняте рішення дозволяє пришвидшити процес переміщення евакуйованих із зони бойових дій підприємств, а також розміщення об'єктів для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до Закону України 12.05.2022 р. № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» та Закону України від 12.05.2022 р. № 2254-IX «Про внесені зміни до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності», вступають в дію спрощені процедури будівництва на період воєнного стану. Набула чинності Постанова Кабінету міністрів України від 24.06.2022 р. № 722 «Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану», якою призупинено дію ряду вимог щодо забудови [4]. Зокрема постановою передбачено наступні зміни:

1. Для початку будівництва приватного будинку тепер можна не отримувати будівельний паспорт. Це можливо лише у випадку, якщо земельна ділянка знаходиться у приватній власності і відповідає цільовому призначенню. Архітектор повинен ввести схему забудови в Єдину державну електронну систему у сфері будівництва.

2. Призупинено вимогу погодження з аеропортами будівництва споруд та будівлі, якщо їх висота не перевищує 20 метрів.

3. Призупинено вимогу завершити фасадні роботи на будівлі, перш ніж здавати її в експлуатацію. Це дозволить швидше підключити житлові будинки до електромереж та систем газопостачання, паралельно з цим виконуючи фасадні роботи.

4. Погодження проектів будівництва та отримання дозволів від органів охорони культурної спадщини тепер буде відбуватись онлайн через електронний кабінет в ЄДЕССБ. Після отримання заявки орган культурної спадщини має 30 днів, щоб надати аргументовану відмову, якщо вона відсутня – погодження відбувається автоматично.

5. Скасовано вимоги обов'язковості проведення геодезичного знімання, у разі якщо об'єктами будівництва є квартири та інші приміщення.

Через інтенсивні бойові дії, які охопили значну частину території нашої країни, велика кількість українців були позбавлені житла. Зокрема, щоб допомогти їм та місцевим громадам вирішити проблему браку помешкань для внутрішніх переселенців та постраждалих родин – було спрощено ряд будівельних процедур.

Функціональні можливості електронної системи приведено

у відповідність до вищевказаних змін.

Через портал Дія скориставшись електронним цифровим підписом можна самостійно подати документи та відслідковувати їхній статус.

Спільними зусиллями уряд, місцева влада та громади, завдяки вдосконаленню законодавства та впровадження кращих світових практик у сферах електронних послуг, впевнено впроваджують європейські правові норми в життя, одним з таких прикладів є протидія корупції через реформу електронного врядування в Україні.

Список використаних джерел

1. Матвійчук А.В. Контрольні провадження у галузі будівництва : дис. канд. юр. наук : 12.00.07. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2010. 215 с.
2. Кривошеїн П.П. Адміністративно-правове регулювання будівництва в Україні : дис. канд. юр. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 163 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 № 681 «Деякі питання забезпечення функціонування Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва», якою затверджено Порядок ведення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2021-%D0%BF#Text>
4. Постанова Кабінету міністрів України від 24 червня 2022 р. № 722 «Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-2022-%D0%BF#Text>

Ярошук І. В. Адміністративно-правове регулювання будівельної галузі через впровадження єдиної державної електронної системи

Стаття присвячена дослідженню та аналізу адміністративно-правового регулювання будівельної галузі через впровадження Єдиної державної електронної системи. З'ясовано, що адміністративно-правовий механізм у даній сфері відносин повинен бути спрямований на максимальну автоматизацію, розвиток нових інструментів та електронних сервісів.

Визначено, що це дозволить впорядкувати процес будівництва в Україні через максимальну публічність інформації зробити його прозорим та вільним від корупції, реалізувати весь життєвий цикл будівництва об'єкту починаючи з дотримання містобудівних умов та обмежень, закінчуючи його введенням в експлуатацію. Єдина державна електронна система у сфері будівництва розроблена як єдина інформаційно-комунікаційна система у складі містобудівного кадастру, що забезпечує створення, перегляд, відправлення, прийняття, збирання, внесення, накопичення, обробку, використання, розгляд, зберігання, захист, облік та надання інформації у сфері будівництва, а також електронну взаємодію між фізичними та юридичними особами, державними органами, органами місцевого самоврядування, центрами надання адміністративних послуг з метою отримання визначених цим Законом послуг у сфері будівництва.

У роботі викладено основні, на думку автора, бачення, що більшість інформації та документації необхідної для ведення будівництва має створюватися в Системі, відповідними суб'єктами, що дозволить централізувати та стандартизувати дані з багатьох розрізнених джерел інформації.

Громадяни мають змогу взаємодіяти з урядом за будь-якої потреби та з будь-якого місця, без потреби до фізичної присутності в державних службах для отримання послуг, завдяки чому зменшена бюрократія, запропонована цілодобова доступність послуг з швидкими та зручними транзакціями, збільшена якість послуг в контексті витраченого часу, змісту та доступності.

Відображені у статті висновки дозволять вдосконалити адміністративно-правові засоби, що безпосередньо впливають на вдосконалення законодавства та впровадження кращих світових практик у сферах електронних послуг через реформу електронного врядування в Україні.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, функціонування, сфера будівництва, загальнонаціональна інформаційна система.

Yaroshchuk I. The administrative and legal regulation of the construction industry through the implementation of a unified state electronic system

This article is dedicated to the study and analysis of administrative and legal regulation of the construction industry through the implementation of a single state electronic system. It has been found that the administrative and legal mechanisms in this area should be directed towards maximum automation, development of new tools and electronic services.

It has been determined that this will allow the organization of the construction process in Ukraine by maximizing the transparency of information, making it transparent and free of corruption, and implementing the entire life cycle of building an object, starting with compliance urban planning conditions and restrictions and ending with its commissioning. The Unified State Electronic System in the construction industry is developed as a single information and communication system as part of the urban cadaster, which provides for the creation, viewing, sending, receiving, collecting, entering, accumulating, processing, using, considering, storing, protecting, accounting and provision of information in the field of construction, as well as electronic interaction between individuals and legal entities, state bodies, local self-government bodies, centers for the provision of administrative services for obtaining services in the field of construction determined by this Law.

The work presents the author's main vision that the majority of information and documentation necessary for construction should be created in the System by relevant subjects, which will allow centralizing and standardizing data from many disparate sources of information.

Citizens have the opportunity to interact with the government for any need and from any place, without the need for physical presence in government services to obtain services, which reduces bureaucracy, proposed round-the-clock availability of services with fast and convenient transactions has increased the quality of services in terms of time spent, content, and accessibility. The conclusions presented in the article will allow improving administrative and legal tools that directly affect the improvement of legislation and the implementation of the best world practices in the field of electronic services through the reform of e-governance in Ukraine.

Key words: administrative-legal regulation, functioning, construction industry, Unified State Electronic System.

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Надія Максименцева,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри парламентаризму
Навчально-наукового інституту
публічного адміністрування та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-7774-1948

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-6

УДК 341.1./8

Міжнародно-правовий механізм забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобалізаційних викликів

Світ змінився наприкінці лютого 2022 року, коли російські війська атакували територію України та створили, у тому числі, загрозу продовольчої кризи у всьому світі, поставивши під удар найбільш бідні країни та країни, що розвиваються. Такі країни з року в рік залежали від продуктів харчування, в першу чергу, зернових, які поставляла Україна.

Займаючи провідне становище на ринку сільськогосподарської продукції у світі наша держава, з одного боку, гарантувала продовольчу безпеку і стабільне забезпечення у цій сфері багатьом державам світу, тримаючи доступну ціну на якісні і необхідні продукти, а з іншого боку, формувала засади глобальної безпеки та стабільності у світі, знижуючи ризики військових конфліктів та збройних зіткнень, які виникають через нестачу такого життєважливого та історично первинно необхідного ресурсу як хліб та інші продукти харчування.

Говорячи про продовольчу безпеку як частину міжнародної безпеки сьогодні постають виклики недопущення голоду та потреб життєзабезпечення людей у всьому світі. Подолання голоду є ціллю стійкого розвитку і потребує консолідованих заходів всіх держав, особливо в умовах сучасних загроз.

Що ж в собі містить поняття «продовольча безпека»? Відповідно до положень Римської декларації з продовольчої безпеки від 2009 року продовольча безпека існує, коли всі люди завжди мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечного та поживного продовольства для задоволення своїх дієтичних потреб і харчових уподобань для ведення активного та здорового життя [1].

Виходимо з того, що забезпечення продовольчої безпеки є історично важливими кроками і більшість революцій, повстань та війн підіймались саме через нестачу їжі або фактичного голоду більшої частини населення за

несправедливого розподілу тих самих продовольчих ресурсів в інтересах заможної та правлячої «верхівки» або ситуації геноциду та «штучного» голоду, коли продукти харчування просто відбирались (наприклад: 30-роки на території України). Отже можемо виокремити фактично перший фактор, який провокує кризи продовольчої безпеки в історичній ретроспективі – це нераціональний або несправедливий розподіл продовольчих ресурсів.

Другим фактором можна зазначити порушення світових систем забезпечення продовольчої безпеки, що стало надзвичайно актуальним в умовах воєнної агресії на території України та неможливість транспортування продуктів харчування у держави, продовольча безпека яких безпосередньо залежала від поставок українських продуктів. Так Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна, одним з гарантів продовольчої безпеки в світі. За результатами 2019/2020 маркетингового року в сукупності за обсягом експорту всіх зернових культур Україна стала «срібними призерами», пропустивши вперед лише США» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, говорить про надзвичайну велику увагу з боку ООН та міжнародного співтовариства до проблем продовольчої безпеки. Саме останні їх дослідження і стали підґрунтям до подальших пошуків. Так за останніми даними, наданими заступником Генсека ООН, світ зіткнувся з найбільшою продовольчою кризою в сучасній історії. У всьому світі понад 222 мільйони людей не знають, коли вони зможуть знову поїсти і чи зможуть узагалі. При цьому, 45 мільйонів людей уже перебувають на межі голоду, до того ж більшість із них – жінки та діти. У відповідь на надзвичайну ситуацію, що склалася у світі, Генеральний секретар ООН оголосив про виділення безпрецедентних

250 мільйонів доларів із надзвичайного фонду ООН» [3].

Умови, які призводять до такої ситуації, на думку ООН, є вибухо-небезпечне поєднання конфліктів, регіональної нестабільності та наслідків зміни клімату. Якщо не змінити нашу стратегію і тактику, і не знайти ефективнішого способу вирішувати завдання, які стоять перед нами, мільйони людей поповнять лави тих, хто страждає від голоду, а місця, які вони кличуть своїм домом, стануть ще небезпечнішими. ООН визначає три основні причини загострення ситуації: по-перше, старі війни не закінчуються, коли починаються нові. Конфлікти набувають зтяжнього характеру. По-друге, кліматична надзвичайна ситуація найсильніше б'є по найуразливіших верствах населення. Ми перебуваємо в постійній гонці, намагаючись хоч якось пом'якшити наслідки зміни клімату. По-третє, економічний колапс, спричинений спочатку шоком від COVID-19, а потім війною в Україні, підштовхує мільйони людей до краю прірви» [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття, полягає у комплексному осмисленні питань забезпечення продовольчої безпеки в умовах, коли ситуація у сфері забезпечення міжнародної безпеки у 2022–2023 роках є надзвичайно гострою і потребує термінових дій.

Завданням дослідження є визначення та вивчення міжнародно-правового механізму забезпечення продовольчої безпеки та його елементів у світі в умовах глобальних викликів, які постали сьогодні.

Так, на нашу думку, до елементів такого механізму доцільно віднести 4 елементи, а саме: а) інституційна складова, тобто органи, які здійснюють повноваження щодо створення умов та можливостей дотримання продовольчої безпеки та залучення до цієї

системи всіх держав світу; б) визначення об'єктного складу, тобто переліку продуктів харчування, які є життєво-необхідними, встановлення цін на них; в) нормативно-правове регулювання їх діяльності та г) безпосередньо зміст правовідносин.

Інституційне регулювання здійснюється на всіх рівнях, тобто міжнародному, регіональному та національному на рівні кожної держави. Так зі створенням у 1945 році Організації об'єднаних націй (далі – ООН) окремо було створено її орган FAO (Food and Agricultural Organization) (далі – FAO) основним повноваженням якого стало саме подолання продовольчої безпеки. Ціллю діяльності організації є забезпечення продовольчої безпеки для всіх і гарантування регулярного доступ населення до високоякісної їжі. Членами є 195 країн (194 країни та Європейський союз), при цьому FAO працює в більш ніж 130 країнах світу [5].

На європейському рівні окрім керівних органів ЄС відповідно до Директиви 178/2002 створено окремий орган у сфері безпеки харчових продуктів та забезпечення продовольчої безпеки European food safety authority (EFSA). У свою чергу, на національному рівні кожна держава засновує окремий відповідальний орган, яким в Україні, зокрема, є Міністерство аграрної політики та продовольства України та його органи на місцях.

Другим елементом є об'єктний склад, тобто напрямки, які регулює продовольча безпека: а) забезпечення продуктами харчування; б) інформація про генетичні коди рослин в умовах глобального потепління та загрози вимирання окремих видів; в) постачання сільгосп добрив, які є так само стратегічно необхідними для вирощування врожаїв по всьому світу; г) збереження земель, ґрунтів, лісів, водних ресурсів, біорізноманіття тощо як елементів продовольчої безпеки;

д) безпечність продуктів харчування та відповідності вимогам здорового харчування та споживної якості.

Доцільно зазначити, що кожна категорія сільгосппродукції має окреме регулювання в залежності від рівня необхідного споживання та соціальної значності у тій чи іншій державі. Так відповідно до даних, викладених у доповіді «Харчування та продовольчі системи», зробленому FAO, державам у співпраці з відповідними зацікавленими сторонами слід, у тому числі, визнати розмаїття продовольчих систем (традиційних, змішаних, сучасних) і розробляти заходи політики та програми з урахуванням контексту, що забезпечують співіснування різних продовольчих систем і моделей харчування [6]. Отже окремою характерною ознакою можна визнати обов'язковість врахування культури місцевого традиційного харчування та необхідність її врахування під час складання кошику споживання кожної країни.

Крім того, у світі створено світовий банк даних генетичних кодів сільськогосподарських рослин на випадок їх вимирання чи надзвичайних ситуацій, природних катаклізмів, що можуть статися із планетою [7].

Третім елементом механізму забезпечення продовольчої безпеки є міжнародне нормативно-правове регулювання і такими документами у цій сфері можна визнати Всесвітню декларацію про ліквідацію голоду та недоїдання від 06.11.1974 [8], Конвенцію про надання продовольчої допомоги від 1999 року [9], Декларацію Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року [10], а також Резолюцію ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», прийняту ООН у 2015 році та інші міжнародні нормативно-правові акти.

Отже, відповідно до п. 1 Конвенції про надання продовольчої допомоги від 1999 року головним напрямком

встановлення продовольчої безпеки визначено право кожного чоловіка, жінки і дитини володіти невід'ємним правом бути вільними від голоду і недоїдання для повного розвитку і збереження своїх фізичних і розумових здібностей. Сучасне суспільство вже володіє достатніми ресурсами, організаційними можливостями, технікою і, отже, в змозі досягти цієї мети. Відповідно, ліквідація голоду є спільним обов'язком усіх країн міжнародного співтовариства, особливо розвинених країн і країн, здатних надавати допомогу [11].

Відповідно до норм вищевказаної Конвенції, створювалась система світової продовольчої безпеки, а саме у п. 12. вищезазначеної Конвенції передбачено обов'язок забезпечення наявності в будь-який час необхідних світових поставок основних продуктів харчування шляхом забезпечення відповідних запасів, включно з недоторканими запасами, співпраці всіх держав у цій сфері, а також резервування в тих випадках, коли це видається можливим, запасів або коштів для задоволення міжнародних надзвичайних потреб у продовольчих товарах.

Тобто головними ідеями було визначено право кожного на отримання належного рівня харчування та спільного обов'язку держав, особливо розвинених, долати такі загрози разом, а також створення глобальної системи продовольчої безпеки та встановлення співпраці всіх держав у цій сфері.

Окремо міжнародною спільнотою визначені заходи з боку розвинутих держав, які беруть на себе зобов'язання надавати допомогу державам, що її потребують, у визначеному еквіваленті. Такими заходами стали прийняття ряду Конвенцій про надання продовольчої допомоги від 1995 року, відповідно до якої кожна із держав-учасниць мала надавати допомогу у розмірі не менше 10 млн. т. та Конвенція про надання продовольчої допомоги

від 1999 року, де було визначено вже 20 млн. тон допомоги щорічно [12].

Проте безпосередньо шляхи врегулювання питань продовольчої безпеки визначені у Декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року, де в межах реалізації Цілей сталого розвитку до 2015 року встановлені 5 Римських принципів сталої глобальної продовольчої безпеки [13].

У подальшому діяльність ООН та FAO була спрямована на реалізацію заходів щодо досягнення Цілей стійкого розвитку і серед них Ціль 2 «Ліквідація голоду», яка полягає у забезпеченні продовольчої безпеки, поліпшенні харчування та сприяння сталому розвитку сільського господарства» [14].

Четвертим елементом механізму забезпечення продовольчої безпеки є зміст правовідносин у цій сфері і він на сьогодні, на нашу думку, стосується наступних напрямків вжиття заходів.

Отже змістом реалізації таких правовідносин можна визначити наступні заходи: а) реалізація права кожного на отримання достатнього рівня харчування для задоволення потреб життєдіяльності та отримання всіх поживних речовин для організму; б) створення (а на сьогодні це фактично перебудова) шляхів переміщення сільськогосподарської продукції; в) підтримання ефективної діяльності загальної світової системи продовольчої безпеки, в якій задіяні всі держави світу (одні з них є експортерами, інші імпортерами, окремі держави є державами-донорами, які беруть на себе зобов'язання надавати допомогу як фінансову, так і безпосередньо шляхом постачання продуктів харчування в якості допомоги); г) вжиття заходів до подолання війн, збройних конфліктів, надзвичайних ситуацій, що створюють загрози у сфері продовольчої безпеки.

Одним із напрямків подолання проблеми визначено забезпечення постачання зерна та укладення з цією

метою Міжнародних угод по зерну від 1949 року, від 1986 року та інших.

Так, наша держава займає вагомє місце в системі продовольчої безпеки і за даними Міністерства сільського господарства США в 2019-2020 МР в рейтингу найбільших експортерів зернових Україна посіла 2 місце за обсягом поставок ячменя, 4 – по кукурудзі, 5 – по пшениці [15].

У 1995 прийнята Міжнародна угода по зерну, до якої Україна приєдналась у 2007 році, яка складається з Конвенції про торгівлю зерном 1995 року й Конвенції про надання продовольчої допомоги 1995 року [16].

Україна є членом-експортером за цією угодою і фактично посідала до війни третє місце у світі за обсягами експорту зернових та належить до найбільших світових виробників цієї сировини, а отже і відіграє значну роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Чому це так важливо? На нашу думку, відсутність довоєнного обсягу українських зернових, з одного боку, створює загрози недопостачання потрібного у світі обсягу, а з іншого боку, зменшує здатність бідних країн задовільнити свої потреби у постачанні через відносно дешеву вартість українського зерна, яка є більш дешевим, ніж американське або європейське, тому навіть вирощення більшої кількості дорогого зерна може не вирішити питання продовольчої кризи. Тому саме від зернових з України та росії залежить стан продовольчої безпеки та загрози голоду у бідних державах.

У цьому контексті потрібно зазначити про «Чорноморську ініціативу ООН» та укладення у липні 2022 року зернової угоди «Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування із портів України», яка на сьогодні є продовженою (березень 2023 року) [17]. Вона передбачає визначення гуманітарного безпечного коридору для українських кораблів, які мають право перевозити виключно

продукти харчування під контролем ООН до портів Туреччини для подальшого транспортування.

Отже на сьогодні склалась кризова ситуація у сфері забезпечення продовольчої безпеки і аналізуючи різні документи ООН та FAO, можна виділити наступні шляхи, які запропоновані для вирішення загрози, яка склалась: а) продовження зернової угоди та забезпечення гуманітарних коридорів для переміщення продовольчої продукції з портів України; б) регулювання обсягу вивезення зернових та, головне, мінеральних добрив для сільського господарства; в) розширення посівних площ в різних країнах світу для підвищення кількості зернової продукції майбутнього врожаю; г) підвищення вимог до створення резервних фондів та обсягів зберігання для забезпечення запасів сільськогосподарської продукції; д) надання фінансової допомоги бідним країнам та країнам, що розвиваються, з метою забезпечення населення необхідними стратегічними продуктами харчування та інші заходи; е) вжиття заходів до оздоровлення ґрунтових покривів, підвищення їх родючості, оновлення лісових ресурсів, біорізноманіття та водних ресурсів та інші заходи; ж) розвиток технологій сільського господарства.

Потрібно зазначити і про виклики, які породжує продовольча небезпека та загроза голоду. До них, на нашу думку, можна віднести наступні: а) підвищення міграційної активності людей, які змушені лишати свої домівки та шукати джерел для виживання у інших країнах; б) зміна та додаткове навантаження на ринки праці інших держав через підвищення кількості працівників; в) підвищення рівня криміногенної ситуації у світі через наявність людей, які не можуть знайти засоби виживання та змушені заробляти кримінальним шляхом; г) загроза глобальному здоров'ю через наявність великої кількості людей, які

змушені переїжджати та жити в умовах, що не відповідають санітарним вимогам, відсутність фінансової можливості користування медичною допомогою; д) загроза економічних зв'язкам, які постійно змінюються через впливи зовнішніх факторів та потреби перебудови глобальних ринків як споживання, так і забезпечення; е) девальвація валют, обвал національних економік та підвищення нестабільності в регіоні, повстань та збройних конфліктів; є) загроза світової безпеки, яка через загострення ситуації може призвести до розв'язання світових війн за продовольчий ресурс та території, придатні до життя та вирощування сільськогосподарської продукції; ж) поступове вимирання людства через відсутність належного повноцінного харчування вагітних, дитячої смертності, вроджених вад та хвороб.

Отже бачимо наскільки важливо терміново та ефективно вирішувати ситуацію із подоланням загрози продовольчої безпеки і першим кроком тут має бути зупинення війн та збройних конфліктів та налагодження належного рівня постачання продуктів харчування за прийнятними цінами, доступні для бідних держав та таких, що розвиваються.

Можемо констатувати, що на сьогодні сформований механізм забезпечення продовольчої безпеки, який полягає у наявності наступних елементів: 1. Інституційна система забезпечення представлена на міжнародному, регіональному та національному рівнях. 2. Об'єктами продовольчої безпеки виступають продукти харчування

та ніші напрямки у цій сфері. 3. Міжнародно-правове забезпечення 4. Зміст правовідносин: а) реалізація права кожного на отримання належного рівня харчування як для задоволення первинних потреб у споживних речовинах, так і їх змістовне наповнення вітамінами, мінералами відповідно до потреб організму; б) створення безпечних, дієвих та низько затратних шляхів транспортування сільськогосподарської продукції з метою як наповнення ринків, так і тримання прийнятної для більшості держав ціни на продукти харчування; в) утримання загальної світової системи продовольчої безпеки, в якій кожна держава здійснює свою функцію: експортера, держави-донора, імпортера; г) вжиття заходів до подолання війн, збройних конфліктів, надзвичайних ситуацій, з метою надання можливості ефективно та безпечно вирощувати, застосовувати всі необхідні добрива за технологією, транспортувати та продавати за доступними для всіх держав цінами вироблену сільськогосподарську продукцію.

Подальші напрямки дослідження якраз і мають полягати у пошуку оптимальної моделі взаємодії держав щодо подолання конфліктів, економічного розвитку та застосування сучасних технологій максимального збереження навколишнього середовища та отримання, при цьому, більшої кількості сільськогосподарської продукції та вироблення механізмів дієвої відповідальності до держав, які порушують міжнародні норми у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Список використаних джерел

1. Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summit2009_declaration.shtml
2. Виступ заступника міністра розвитку економіки торгівлі та сільськогосподарства – торговий представник Тарас Качки на 52-й сесії Міжнародної ради по зерну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3176429-ukraina-stala-drugim-u-sviti-eksporterom-zerna.html>

3. https://news.un.org/ru/story/2023/02/1437812?utm_source=UN+News+-+Russian&utm_campaign=3c8c50e386-EMAIL_CAMPAIGN_2023_02_25_06_04&utm_medium=email&utm_term=0_6a23d2f3b7-3c8c50e386-%5BLIST_EMAIL_ID%5D
4. Девід Біслі «Шлях до миру починається із продовольчої безпеки». URL: <https://www.un.org/ru/41034>
5. Food and agricultural organization. URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/>
6. Доповідь FAO «Харчування та продовольчі системи», березень 2021 року URL: <chrome-extension://efaidnbmninnipcbajpcgclefindmkaj/https://www.fao.org/3/I7846RU/I7846ru.pdf>
7. Друга доповідь про стан генетичних ресурсів рослин для виробництва сільськогосподарства та лісових ресурсів. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnipcbajpcgclefindmkaj/https://www.fao.org/3/i1500r/i1500r.pdf>
8. Всесвітня декларація про ліквідацію голоду та недоїдання від 06.11.1974. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hunger.shtml
9. Конвенція про надання продовольчої допомоги 1999 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/food_aid.shtml
10. Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року, прийнята на Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки (Рим, 16–18 листопада 2009 року) URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summit2009_declaration.shtml
11. Всесвітня декларація про ліквідацію голоду та недоїдання від 06.11.1974. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hunger.shtml
12. Конвенція про надання продовольчої допомоги від 1999 року. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/food_aid.shtml
13. Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року, прийнята на Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки (Рим, 16–18 листопада 2009 року). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summit2009_declaration.shtml
14. Резолюція ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року», прийнятих ООН у 2015 році. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/about/development-agenda/>
15. Виступ на 52-й сесії Міжнародної ради по зерну заступника міністра розвитку економіки торгівлі та сільськогосподарства – торговий представник Тарас Качка. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3176429-ukraina-stala-drugim-u-sviti-eksporterom-zerna.html>
16. Міжнародна угода по зерну від 1995 року, ратифікована Законом України від 06.07.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i64#Text
17. Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування із портів України», укладену у липні 2022 року та продовжену, у тому числі, у березні 2023 року. URL: <https://ukragroconsult.com/news/opublikovano-tekst-zernovoyi-ugody-pidpysanoyi-sogodni-v-stambuli/>
18. Всесвітня декларація про ліквідацію голоду та недоїдання від 06.11.1974 Всесвітньою продовольчою конференцією, скликаною відповідно до резолюції 3180 (XXVIII) Генеральної Асамблеї від 17 грудня 1973 року і ухвалена резолюцією 3348 (XXIX) Генеральної Асамблеї від 17 грудня 1974 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hunger.shtml
19. Конвенція про надання продовольчої допомоги 1999 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/food_aid.shtml
20. Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року, прийнята на Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки (Рим, 16–18 листопада 2009 року). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summit2009_declaration.shtml

Максіменцева Н. О. Міжнародно-правовий механізм забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобалізаційних викликів

Продовольча безпека та проблеми її забезпечення названі Організацією об'єднаних націй найгострішою проблемою сьогодення планети. У статті розкривається механізм міжнародного правового регулювання та його основні елементи із зазначенням проблематики реалізації кожного елементу сьогодні, в умовах збройної агресії та загострення економічної ситуації у світі.

На думку автора такий механізм являє собою сукупність наступних елементів: а) інституційна складова, тобто система органів, які здійснюють повноваження щодо створення умов та можливостей дотримання продовольчої безпеки та залучення до цієї системи всіх держав світу; б) визначення об'єктного складу, тобто переліку продуктів харчування, які є життєвонеобхідними, встановлення цін на них; в) нормативно-правове регулювання їх діяльності та г) безпосередньо зміст правовідносин.

Автором визначено наступний механізм та його складові елементи. По-перше, Інституційна система забезпечення представлена на міжнародному, регіональному та національному рівнях. При чому на міжнародному рівні такими органами є органи ООН і зокрема FAO. По-друге, об'єктами продовольчої безпеки виступають наступні елементи: а) забезпечення продуктами харчування; б) інформацію про генетичні коди рослин в умовах глобального потепління та загрози вимирання окремих видів; в) постачання сільгосп добрив, які є так само стратегічно необхідними для вирощування врожаїв по всьому світу; г) збереження земель, ґрунтів, лісів, водних ресурсів, біорізноманіття тощо як елементів продовольчої безпеки; д) безпечності продуктів харчування та відповідності вимогам здорового харчування та споживної якості. По-третє, міжнародне нормативно-правове забезпечення здійснюється Всесвітня декларація про ліквідацію голоду та недоїдання від 06.11.1974, Конвенція про надання продовольчої допомоги від 1999 року, Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року, а також Резолюції ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», прийнята ООН у 2015 році та інші акти. По-четверте, змістом правовідносин та напрямками реалізації заходів мають стати наступні дії: а) реалізація права кожного на отримання належного рівня харчування; б) створення безпечних, дієвих та низько затратних шляхів транспортування сільськогосподарської продукції; в) утримання загальної світової системи продовольчої безпеки, в якій кожна держава здійснює свою функцію; г) вжиття заходів до стабілізації ситуації у світі.

Ключові слова: безпека, продовольча безпека, забезпечення безпеки, глобалізація, глобалізаційні виклики, світові загрози, міжнародне регулювання, міжнародні норми.

Maksimentseva N. International legal mechanism for ensuring food security in the context of globalization challenges

Food security and the problems of its provision are called by the United Nations the most acute problem of the planet today. The article reveals the mechanism of international legal regulation and its main elements, with an indication of the problems of implementation of each element today, in the context of armed aggression and worsening economic situation in the world.

According to the author, such a mechanism is a combination of the following elements: a) the institutional component, i.e. the system of bodies which exercise the authority to create conditions and opportunities for food security and involvement of all States of the world in this system; b) determination of the object composition, i.e. the list of foodstuffs which are vital, and setting of prices for them; c) legal regulation of their activities; and d) the content of legal relations.

The author identifies the following mechanism and its constituent elements. Firstly, the institutional system of provision is represented at the international, regional and national levels. At the international level, such bodies are the UN bodies and, in particular, the FAO. Second, the objects of food security are the following elements: a) food supply; b) information

on plant genetic codes in the context of global warming and the threat of extinction of certain species; c) supply of agricultural fertilizers, which are also strategically necessary for growing crops around the world; d) preservation of land, soil, forests, water resources, biodiversity, etc. as elements of food security; e) food safety and compliance with the requirements of healthy eating and consumer quality. Thirdly, international regulatory and legal support is provided by the World Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition of 06.11.1974, the Food Aid Convention of 1999, the Declaration of the World Summit on Food Security of 2009, as well as the UN Resolutions «Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development» adopted by the UN in 2015 and other acts. Fourthly, the content of legal relations and areas of implementation of measures should include the following actions: a) realization of the right of everyone to an adequate level of nutrition; b) creation of safe, efficient and low-cost ways of transportation of agricultural products; c) maintenance of the common global food security system in which each State performs its function; d) taking measures to stabilize the situation in the world.

Key words: security, food security, ensuring security, globalization, globalization challenges, global threats, international regulation, international norms.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Іван Богатирьов,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана Дем'янчука
ORCID: 0000-0003-4001-7256

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-7

УДК 343.3+ 343.9

Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану

Появу в українському суспільстві такого суспільно-небезпечного явища як колабораціоналізм спричинила повномасштабна російсько-українська війна 24 лютого 2023 року. Саме на фоні війни, держава вимушена була внести зміни і доповнення у Кримінальний кодекс України (далі КК України) щодо криміналізованої поведінки громадян України, які усвідомлено та добровільно почали співпрацювати на ворога.

До речі, проведений аналіз статті 111-1 КК України показує, що законодавець не визначає поняття «колаборант», натомість ввів статтю «Про колабораційну діяльність». Виходячи із змісту статті 111-1 КК України, вчинення колаборантами з числа громадян України колабораційної діяльності в умовах воєнного стану, можливе лише на окупованих ворогом державою – агресором територіях.

Дії колаборантів при їх затриманні мали яскраво виражену агресивно-насильницьку поведінку щодо населення України, бажанням мати «російській мір», ненавистю до всього національного. Отже, вищевикладене дозволяє поставити на порядок денний питання щодо дослідження вчинення колаборантами з числа громадян України злочину у виді колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що вказана проблематика частково розглядається у працях таких науковців, як: А. Андрушко, І. Богатирьова, М. Бондаренка, О. Кравчука, В. Кузнецова, А. Вознюка, О. Джужі, О. Дударова, Р. Рубашенка, Р. Мовчана, О. Маріна, В. Мисливого, Г. Мудрицької та інш.

Метою даної статі є дослідження кримінально-правових та кримінологічних вимірів колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану.

Для досягнення зазначеної мети у межах статті буде 1) розглянуто форми злочинної діяльності колаборанта на окупованих ворогом територіях; 2) сформульовано визначення поняття суб'єкт та колабораційна діяльність в умовах воєнного стану; 3) запропоновано заходи запобігання колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни.

Відтак криміналізація колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни виявилася необхідним кримінально-правовим засобом як покарати особу (громадянина України) за протиправні дії на користь ворогу державі-агресора і на шкоду нашої держави.

Водночас серед вітчизняних вчених, населення країни ведеться певна дискусія щодо застосування до такої категорії злочинців більш жорстокі видів покарання за колабораційну діяльність, не виключаючи і такого його виду, як смертна кара. Зокрема, нами пропонується передбачити можливість застосування цього виду покарання й до військовослужбовців держави-агресора, які вчиняють в окупованих містах і селах України особливо тяжкі злочини [1].

Очевидно, що в умовах російсько-української війни, коли ворог і його посіпаки (колаборанти), вчиняють тяжкі і особливо тяжкі злочини, така реакція суспільства в цілому є очікуваною. У цьому сенсі важко сподіватися на розуміння іншої, протилежної позиції з цього приводу, адже, скоріше, можна очікувати лише дорікання.

Колабораціонізм (від франц. *collaboration* – співпраця, співробітництво) – усвідомлене, добровільне та умисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам [2]. Кримінально-правова та кримінологічна наука ще не досліджувала у весь склад злочину передбаченого ст. 111-1 КК України [3]. Цьому є певне пояснення.

З одного боку, оскільки перші затримання колаборантів після звільнення окупованих ворогом державою-агресором наших територій, ще не можуть відтворити реальну картину складу цього злочину і його якісних і кількісних показників, а також розкрити кримінологічну характеристику особи, яка його вчиняє, відсутні і загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання колабораційної діяльності на перспективу.

З іншого боку, перші судові вироки за даною ст. 111-1 КК України показують певні правові колізії, які виникають в процесі відмежування даного злочину від іншого, зокрема державної зради ст. 111 КК України та правильної кваліфікації.

Отже, досліджуючи в кримінально-правовому та кримінологічному вимірі злочин передбачений ст. 111-1 КК України ми має в першу чергу усвідомити з ким ми дружимо, хто з нами поряд, і що можна чекати від сусіда чи знайомого в умовах російсько-української війни.

Співпраця колаборанта з ворогом, це один із проявів ненависті до України і восхвалення «російського міру». Беззаперечно, що Верховна рада України своєчасно ввела відповідні доповнення і зміни до КК України, де і появилася нова ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність». Отже, суб'єктом даного злочину може бути громадянин України. Свою злочинну діяльність він проявляє у таких формах як:

- публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, публічні заклики до підтримки рішень/ або дій держави-агресора;
- публічна підтримка до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та / або окупаційною адміністрацією держави-агресора, заклики

до не визнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України;

- добровільне зайняття посади не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-розпорядчих функцій у не законних органах влади створених на тимчасово окупованих територіях державою агресором та добровільне заняття посади в окупаційній адміністрації держави агресора;

- здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, свідомо підтримує встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, сприяє уникненню відповідальності за здійснення державою – агресором збройної агресії проти України, свої дії спрямовує на впровадження стандартів освіти держави – агресора у закладах освіти;

- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та /або збройними чи воєнним формуванням держави - агресора та /або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою – агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі і окупаційної адміністрації;

- добровільне зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно - розпорядчих або адміністративно – господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

- участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких не законних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

- організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави – агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутність ознак державної зради;

- добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних сил України та інших військових формувань, що були утворені або самоорганізуватися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Узагальнюючи вище наведені форми злочинної діяльності колаборанта робимо висновок, що кожна з наведених форм може здійснюватися в публічних місцях, у спілкування з друзями сусідами, в закладах освіти, у засобах масової комунікації, під час проведення з'їздів, круглих столів, конференцій тощо. Публічним також є поширення закликів або висловлювання заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі «Інтернет».

Отже, в сучасній правовій науці колабораційну діяльність слід розглядати, як суспільно-небезпечне протиправне діяння (злочин) вчинене громадянином України на окупованих ворогом територіях у його інтересах і на шкоду нашої держави.

Щодо суб'єкта злочину вчиненого за ст. 111-1 КК України тут варто наголосити, що в деяких частинах даної статті суб'єкт взагалі не згадується, тому варто погодитися з позицією

вітчизняних вчених В.В. Кузнєцова і М. В. Сийплові про те, що суб'єктом відповідного кримінального правопорушення слід визнавати саме громадянина України [4, с. 386]. Оскільки, як пише А. Левчук – Микитюк особа вважається громадянином України, доки вона у встановленому законом порядку не буде позбавлена цього громадянства [5, с. 306].

Отже, це означає, що суб'єктом колабораційної діяльності відповідно до ст. 111-1 КК України є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності є громадянином України, і яка вчинила злочин в умовах російсько – української війни в період окупації.

У законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада. Залежно від виду шкоди, спричиненої колаборантом, у правових нормах передбачено або довгострокове ув'язнення, або смертна кара. Як явище колабораціонізм зародився у ході наполеонівських воєн – перших у Європі масштабних воєн між націями, а не династіями.

Отже, суб'єкт колабораційної діяльності (громадянин України) має усвідомлювати свою співпрацю з ворогом, бажає нею займатися, розуміє що після звільнення Збройними силами України тимчасово окупованих територій, відносно нього можуть наступити наслідки відповідальності в тому числі і кримінальної.

З урахуванням того, що у кримінально-правовій науці відсутнє дослідження статі 111-1 Кримінального кодексу України ми висловимо деякі припущення, чому колаборант пішов на співпрацю з ворогом. Серед таких причин ми виділяємо:

- тридцятирічну пропаганду російської федерації в засобах комунікації щодо української нації і про переваги «руського міра»;

- запит певної частини населення країни на соціальну справедливість

у суспільстві. На жаль, в Україні за 30 років незалежності не склалися відповідні правові норми (правила), за якими люди мають жити у XXI столітті. Це їх більше всього хвилює і бентежить з огляду на майбутнє. Отак і колаборант, перебуваючи в окупації, створив собі ілюзію, що ворог прийшов на завжди і в нього є шанс захити краще;

- криміналізація суспільства. Країна, яка вісім років перебуває в стані війни, отримує в спадок посттравматичний синдром, який виникає у військових та населення, яке перебуває в районі бойових дій. Результати цього синдрому в Україні практично не вивчалися і замовчувалися. Не випадково під час війни з'явилися калаборанти.

І нарешті остання причина – це латентність вчинення колаборантом колабораційної діяльності, яка, на жаль, під час війни, і особливо в період окупації, залишається неврахованою та прихованою. Варто зазначити, що дана латентність має і свої ознаки:

- по-перше, особи, які вчиняють колабораційну діяльність або ретельно маскують їх вчинення або надають своїм суспільно небезпечним діям видимість правомірних;

- по-друге, колаборант відкрито не бажає допомагати ворогу, а той у свою чергу іноді не зацікавлений у розголосенні відомостей про співпрацю з даною особою;

- в-третьє, за нашим дослідженням колаборанти найбільш законспіровані і свою діяльність проводили тільки тоді коли ворог окупував міста і села.

Більше того, велика кількість колаборантів знаходиться поза зоною контролю правоохоронних органів. А скільки їх залишилося в регіонах, які взагалі не були окуповані ворогом. До поля правоохоронних органів сьогодні попадають ті, які не виїхали за межі окупованих міст і сіл після відступу збройних сил р.ф. та інших банд формувань, що спрощує їх виявлення та затримання [6, с. 15].

Те, що злочини в умовах російсько-української війни вчинено саме колаборантом, стає очевидним лише за підсумками розгляду кримінальних проваджень у суді. При цьому треба враховувати, що на об'єктивність кримінально-правового і кримінологічного виміру вчинення ворогом в умовах російсько-української війни впливає й те, що організована злочинна діяльність колаборантів – це складний і розтягнутий у часі процес, який охоплює і створення злочинного формування, і вчинення ним окремих злочинів.

Наприклад один із колаборантів який допомагав російським загарбникам, намагався «легалізуватися» у столиці під виглядом волонтера у Червоному хресті. Викрили ворожого поплічника ще минулого року за добровільну співпрацю з окупантами на сході України. Колаборантом виявився колишній керівник сектору створеного ворогом державою-агресором «управління пенсійного фонду «ЛНР» у Новоюківському районі.

Певний час перебував у розшуку. Під час «працевлаштування» до гуманітарної установи колаборант видавав себе за переселенця з Луганщини і приховав факти своєї співпраці з агресором. Надалі він планував втекти від правосуддя за кордон під виглядом учасника міжнародного волонтерського руху. Але був затриманий [7].

Згідно статистичних даних правоохоронних органів України щомісяця в державі реєструється близько 200 кримінальних проваджень колабораційного характеру, проте в Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на 23 січня 2023 року зафіксовано лише 124 судових вироків щодо найбільш поширених діянь, передбачених ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» КК України.

Відтак як зауважує вітчизняний вчений В.А. Мисливий, судова практика, розглядаючи кримінальні правопорушення про колабораційну

діяльність, серед яких домінують кримінальні проступки, що розслідуються та розглядаються за спрощеною процесуальною процедурою, у змісті вироків далеко не завжди дозволяє з'ясувати умови та причини, що сприяють вчиненню цих небезпечних для держави кримінальних проявів.

До речі, як зауважує вчений саме спрощена система провадження поряд з її ефективністю показала низку недоліків, пов'язаних з необхідністю вироблення правових позицій щодо змісту обвинувальних вироків. Зокрема, потребують усунення прогалини щодо відсутності у вироків необхідних для аналізу типологічних рис даних особи засуджених, у вироків при кваліфікації колабораційних дій не одержують юридичної оцінки наявні у діяннях ознаки зловживання владою підсудних тощо [8, с. 188].

З урахуванням вищевказаного можна прогнозувати статистичне зростання кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю в умовах російсько-української війни, але це буде залежати від ситуації в регіонах, а також звільнення тимчасово окупованих територій України від держави-агресора, р.ф.

Щодо «валового» зростання кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю в умовах російсько-української війни на нашу думку не повинно відбутися. Вони або залишать територію України або призупинять свою протиправну діяльність і перейдуть в стадію прихованості.

До речі, на діяльність колаборантів можуть впливати, як внутрішні так і зовнішні фактори перебігу російсько-української війни. Серед кримінологічних заходів запобігання та протидії колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни варто виділити такі:

- законодавче удосконалення діяльності кіберпідрозділів правоохоронних органів;

- розробка та створення сучасних ефективних програмних продуктів щодо контролю за злочинними проявами не добросовісних громадян України у соціальних мережах;

- використання штучного інтелекту для відслідкування небезпечного контенту ресурсів;

- створення криміналістичних, експертних та оперативно-розшукових методик виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду колабораційної діяльності;

- збільшення кількості слідчих для розслідування злочину вчиненого колаборантом діяльності в умовах російсько-української війни, оскільки правоохоронна система яка діяла в мирний час на деокупованих територіях, може не впоратися з навантаженням.

Викладені у статті положення, що характеризують кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану, показують потребу в проведенні подальшої наукової розвідки, удосконалення законодавства з цього напрямку, а також розробки заходів щодо запобігання та протидії колабораціонізму в українському суспільстві.

Враховуючи той факт, що колабораціонізм підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, доповнення КК України статтею 111-1 є доречним та обґрунтованим.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Книга Війна на Чернігівщині. Нариси реальних подій. Київ : Дакор, 2022. 160 с.
2. Колабораціонізм. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446
3. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Кузнецов В. В., Сийпловіч М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник УжНУ. Серія : Право*. 2022. № 70(1). С. 381–388.
5. Левчук-Микитюк А. О. Визначення суб'єкта складу злочину «державна зрада». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 302–309.
6. Богатирьов І. Г. Колабораціонізм як соціально-правове явище, що з'явилося під час війни в Україні. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу, м. Київ, 26 травня 2022 р. / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2022. С. 15–18.
7. Намагався прикритись статусом волонтера у Червоному Хресті : спецслужба затримала колаборанта. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/78608>
8. Мисливий В. А. Колабораціонізм в умовах воєнного стану: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)* : збірник тез науково-практичного круглого столу, м. Київ, 7 вересня 2022 р. / Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2022. С. 184–188.

Богатирьов І. Г. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану

У статті доведено, що появі в українському суспільстві такого соціально небезпечного явища, як колабораціонізм, спричинила повномасштабна російсько-українська війна 24 лютого 2022 року. Через воєнні умови наша держава була змушена внести зміни та доповнення до Кримінального закону. Кодексу України щодо кримінальної відповідальності громадян України, які свідомо та добровільно пішли на співпрацю з ворогом.

Аналіз статті 111-1 Кримінального кодексу України показав, що законодавець не дає визначення поняття «колабораціоніст», натомість ввів статтю «Про колабораціоністську діяльність». Виходячи зі змісту статті 111-1 Кримінального кодексу України, колабораціоністська діяльність громадян України в умовах воєнного стану можлива лише на окупованих територіях ворожою державою - агресором.

Слід зазначити, що дії колаборантів під час затримання мали виражену агресивно-насильницьку поведінку по відношенню до українців, бажання мати «русский мир», ненависть до всього національного. Отже, вищевикладене дозволило поставити на порядку денний питання про розслідування вчинення злочину колаборантами серед громадян України у формі колабораціонізму в умовах російсько-української війни.

У статті визначено кримінально-правовий та кримінологічний аспекти коопераційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. Виокремлено форми злочинної діяльності колабораціоніста на окупованій ворогом території. Сформульовано авторське визначення співробітництва та спільної діяльності. Запропоновано заходи попередження та протидії колабораційній діяльності в умовах російсько-української війни.

Позиції статті, що характеризують кримінально-правовий та кримінологічний виміри коопераційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану, свідчать про необхідність подальших наукових досліджень, удосконалення законодавства у цій сфері, а також розробки заходів із запобігання та протидії колабораціонізму в українському суспільстві.

Враховуючи те, що колабораціонізм завдає шкоди національній безпеці України та становить пряму загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, доповнення статті 111-1 Кримінального кодексу України є доцільним та виправданим.

Ключові слова: війна, колабораціонізм, колаборант, форми, злочин, воєнний стан.

Bogatyrev I. Criminal law and criminological dimensions of collaborative activity in Ukraine under martial law

The article proves that the emergence of such a socially dangerous phenomenon as collaborationism in Ukrainian society was caused by the full-scale Russian-Ukrainian war on February 24, 2022. Because of war conditions our state was forced to make changes and additions to the Criminal Code of Ukraine regarding the criminalized behavior of Ukrainian citizens who consciously and voluntarily began to cooperate with the enemy.

The analysis of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine showed that the legislator does not define the concept of “collaborator”, instead introduced the article “On collaborative activity”. Based on the content of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, collaboration activities by citizens of Ukraine under martial law conditions are possible only in occupied territories by the enemy state - the aggressor.

It should be noted that the actions by the collaborators during their detention had an expressive aggressive and violent behavior towards Ukrainians, a desire to have a «Russian peace», hatred to everything national. So, the above led to put on the agenda the question of the investigation of the commission of a crime by collaborators among citizens of Ukraine in the form of collaborative activity in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The article defines the criminal law and criminological dimensions of collaborative activity in Ukraine under martial law. The forms of criminal activity of the collaborator in

the occupied territories by the enemy are singled out. The author's definition of collaborator and collaborative activity is formulated. Measures to prevent and counteract collaborative activities in the conditions of the Russian-Ukrainian war are proposed.

The positions from the article, which characterize the criminal-legal and criminological dimensions of collaborative activity in Ukraine under martial law, show the need for further scientific research, improvement of legislation in this area, as well as the development of measures to prevent and counter collaborationism in Ukrainian society.

Considering the fact that collaborationism harms the national security of Ukraine and poses a direct threat to state sovereignty, territorial integrity, constitutional order and other national interests of Ukraine, the addition of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is appropriate and justified.

Key words: war, collaborationism, collaborator, forms, crime, martial law.

Ростислав Кіт,
аспірант докторантури та аспірантури
Одеського державного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-8564-1450

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-8

УДК 34

Кримінальна відповідальність за військові кримінальні правопорушення як правозастосовчий комплекс: досвід міжнародного правового дослідження

Проблема кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення набуває особливої актуальності в силу підвищеної соціальної небезпеки даних кримінального правопорушення, масштабів їх вчинення у збройних конфліктах сучасності, значущості об'єктів їхнього посягання. Сучасний стан норм про кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення та практики її реалізації далеко від досконалості (недосконалість норм про кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення, а також серйозні вади на практиці її реалізації відзначають багато сучасних дослідників, які представляють науку міжнародного права, що, у свою черга, пов'язана з низкою обставин, причому не лише правового характеру (прогалини та протиріччя джерел міжнародного та внутрішньо-державного права, недоліки імплементаційних процедур, тощо), але і з політичним фактором

(відсутність взаєморозуміння між державами, практика «подвійних» стандартів», політичних маніпуляцій тощо). Щоб подолати цю непросту ситуацію, потрібно розробити та провести в життя низку заходів політичного, правового та організаційного характеру.

Тут також слід враховувати і наукову складову, насамперед, результати досліджень, які проводяться представниками міжнародно-правової науки.

Автор вважає, що системне вивчення проблеми кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення у рамках науки міжнародного права має будуватися, по-перше, у взаємозв'язку із загальнотеоретичними та галузевими науковими дослідженнями юридичної та кримінальної відповідальності, тих загальних категорій, яких розглядається різновид кримінальної відповідальності похідна. Будучи різновидом кримінальної та юридичної відповідальності, кримінальна

відповідальність за військові кримінальні правопорушення має низку інтегративних ознак, які, цілком зрозуміло, наповнюються специфічним змістом силу специфіки об'єкта військових кримінального правопорушення та комплексу заходів боротьби з ними.

По-друге, необхідно враховувати полі системний характер норм про кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення та відносин, пов'язаних з її конкретизацією та реалізацією [1, с. 134].

По-перше кримінальна відповідальність, в тому числі її досліджуваний різновид, є передбачені кримінальним законом кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення, реальна можливість яких оцінюється правозастосовником у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, а самі зазначені наслідки наступають відповідно до обвинувального вироком суду. Друге. Кримінальна відповідальність, в тому числі її різновид, що розглядається, виступає реакцією держави (у особі правозастосовця) на факт вчинення кримінального правопорушення, причому дана реакція оформляється комплексом норм кримінального матеріального та кримінального процесуального права, а у разі засудження та покарання особи, яка вчинила злочин, підключається комплекс норм кримінально-виконавчого права.

При цьому потрібно пояснити, що стосовно даного різновиду слід вести мову про особливості матеріально-правових підстав, порядку конкретизації та реалізації кримінальної відповідальності, похідних, своєю чергою, від специфіки об'єкта військових кримінального правопорушення (серйозних порушень застосовуваного у збройних конфліктах міжнародного гуманітарного права) як виду кримінального правопорушення проти миру та безпеки людства У справі їх припинення та боротьби з ними держави, як члени

міжнародного співтовариства, взаємодіють одна з одною та з міжнародними органами кримінальної юстиції; нормативно встановлені положення про невідворотність покарання осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення (даний принцип, вперше чітко позначений у Статуті та вироку Нюрнберзького МВТ, зберігає своє значення у сучасних умовах, забезпечується сформованими та діючими в міжнародній та національних правових системах нормативними установами та інститутами правозастосування), виявляються у нерозповсюдженні на них термінів кримінального переслідування, відмови у наданні їм притулку.

Норми про підстави та заходи кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення містяться у міжнародному та національному кримінальному праві, відносини з приводу її конкретизації та реалізації охоплюють міждержавний та внутрішньодержавний рівні особливого роду правової реакції факти даних кримінального правопорушення, у тому полягає їх основна відмінна особливість. Ця особливість зумовлює диференціацію моделей конкретизації та реалізації кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення; загалом тут можна вести мову про такі основні варіантах юрисдикції.

Варіант перший. Опора на національну юрисдикцію. Так, Женевські конвенції 1949 (ст. 49 Першої, ст. 50 Другий, ст. 129 Третьою, ст. 146 Четвертої Конвенції) зобов'язують держави, що беруть участь. Вжити всіх необхідних заходів, у тому числі законодавчих, для забезпечення ефективних кримінальних покарань для осіб, які вчинили або наказали зробити серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів). Держави-учасниці зобов'язуються розшукувати осіб, обвинувачених у тому, що вони

вчинили або наказали вчинити такого роду порушення, або зраджувати їх своєму суду, або передавати їх, відповідно до положень свого законодавства, для суду іншої держави. Неважко помітити, що міжнародно-правовий аспект тут присутній та пов'язаний з можливістю екстрадиції.

Варіант другий. Паралельна юрисдикція. Так, Статут Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії (ст. 9) встановив правило, згідно з яким кримінальне переслідування осіб, які вчинили серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії, можуть здійснювати як Суд, і суди країн. При цьому юрисдикція Трибуналу є пріоритетною: на будь-якому етапі судового розгляду Міжнародний трибунал може офіційно просити національні суди передати йому провадження у справі [2].

Процеси над особами, які вчинили військові кримінальні правопорушення біля колишньої Югославії, мали місце у низці європейських держав [3, с. 7].

Варіант третій. Принцип додатковості (компліментарності). Так, Міжнародний кримінальний суд, який діє на постійній договірній основі, як це впливає з його Статуту (Преамбула, ст. 1), має юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші кримінальні правопорушення, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства; список даних кримінального правопорушення наведено у Статуті. Крім того, у ст. 17 Статуту визначено ті ситуації, коли Суд з урахуванням факту проведеного державою у межах його юрисдикції розслідування, кримінального переслідування, судового розгляду або у разі, якщо справа не є цілком серйозним, не приймає справу до виробництва. У зв'язку з цим Міжнародний кримінальний суд не підміняє кримінальні суди держав, його юрисдикція є поновлювальною,

комплементарною. Зауважимо також, що позиція держави у питанні участі у роботі Міжнародного кримінального суду у певною мірою корелює з його практикою та судженнями його співробітників, які, у свою чергу, не завжди коректні, у тому числі, з погляду загальноновизнаних принципів та норм чинного міжнародного права. Прикладом є відображена у звіті про дії попередньому розслідуванню позиція прокурора Міжнародного кримінального суду, згідно з якою приєднання Криму прирівнюється до озброєного конфлікту [4, с. 47].

Вказана позиція прокурора Міжнародного кримінального суду, обґрунтована з точки зору міжнародного права і ситуації, що розглядається, у поєднанні з іншими факторами (в числі позиція Міжнародного кримінального суду стосовно подій під час грузино-південно-осетинського конфлікту, що мав місце у 2008 р.; у вітчизняній літературі було вказано на те, що збройний напад Грузії на Південну Осетію супроводжувалося варварським руйнуванням міст і сіл, вбивством мирних громадян, а зазначені дії слід визнати воєнними кримінальними правопорушеннями). Потрібно особливо наголосити на послідовній лінії України на зміцнення міжнародного правопорядку в параметрах, визначених Статутом ООН, на кшталт верховенства міжнародного права [5, с. 394–407]).

Характеризуючи відносини, пов'язані з формуванням та реалізацією кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення у рамках міжнародної чи національної юрисдикції, звернемо увагу на присутність та поєднання в них міжнародно-правових та національно-правових елементів. Так, національний суд, розглядаючи справу про військове кримінальне правопорушення, керуватиметься нормами кримінального та кримінально-процесуального права

своєї держави, але при цьому звертати-
меться до положень тих міжнародних
договорів, які містять опис військових
кримінального правопорушення та
в яких даній держава бере участь.

Однак не виключаються ситуації,
за яких міжнародні органи криміналь-
ного правосуддя можуть звертатися до
національного права та національної
правозастосовної практики. Наочним
прикладом поєднання елементів між-
народно-правової та національно-пра-
вової систем у сфері кримінальної від-
повідальності за військові кримінальні
правопорушення може бути практика
створення про інтернаціоналізованих
(гібридних, змішаних) судів.

Прикладом може бути Спеціаль-
ний суд щодо Сьєрра Леоні, створений
на підставі Угоди між ООН та урядом
Сьєрра Леоне (Док. ООН S/2002/679
від 19 червня 2002 р.). Також до
такого роду судів належать спеціальні
судові палати щодо серйозних кримі-
нального правопорушення у Тиморі
Лешті (2000 р.); змішані судові колегії
у Косові (2000 р.); Судова палата з роз-
слідування військових кримінального
правопорушення у Боснії та Герце-
говині (2005 р.); Надзвичайні судові
палати у Камбоджі (2006 р.); Спеціаль-
ний Трибунал Лівану (2007 р.).

Схематично розвиток відносин
може бути представлено наступним
чином. Серйозне порушення міжна-
родного гуманітарного права (права
збройних конфліктів) та охорону-
ваних його нормами (а також кримі-
нальним законом) інтересів породжує
реальну можливість застосування
до порушника заходів державного
(а окремих випадках і міждержав-
ного) примусу. Порушнику протисто-
їть міжнародне співтовариство, пред-
ставлене державами (із створеними та
діючими у них органами національної
кримінальної юрисдикції), а також
створеними (створюваними) безпосе-
редньо у ньому спеціальними міжна-
родними органами.

Зазначені органи уповноважені
давати кримінально-правову оцінку
протиправним діянням і особам, які їх
вчинили, у взаємозв'язку з нею засто-
совувати до порушників заходи дер-
жавного (міждержавного) примусу.

З моменту виявлення факту сер-
йозного порушення міжнародного
гуманітарного права (права збройних
конфліктів) органом чи посадовцем,
компетентним приймати рішення про
порушення кримінальної справи (кри-
мінального переслідування), розпо-
чинається процес конкретизації кри-
мінальної відповідальності. Залежно
від належності органу або службової
особи відповідного національного чи
міжнародного інституційного меха-
нізму змінюються конкретні пра-
вила оцінки інформації та прийняття
рішення про порушення криміналь-
ної переслідування, диференцію-
ються досудові та судові процедури
отримання та дослідження доказів,
структура кримінального судочин-
ства, правила оформлення прийнятих
у кримінальній справі, що розсліду-
ється та розглядається рішень органів,
які представляють те чи інше держава
чи діючих безпосередньо від імені
міжнародного співтовариства. Стадія
конкретизації, якщо вина особи у вчи-
ненні кримінального правопорушення
встановлено, підтверджено доказами,
дослідженими судом (національ-
ним або міжнародним), закінчується
винесенням обвинувального вироку,
що містить передбачену криміналь-
ним законом міру, що застосовується
до цієї особи кримінально-правового
впливу. Крім того, особа може бути
звільнена від кримінальної відпові-
дальності органом національної або
міжнародної кримінальної юрисдикції
при встановленні підстав, передбаче-
них національним або міжнародним
кримінальним правом.

З набранням законної сили виро-
ком національного або міжнародного
кримінального суду, який встановив

вину особи у вчиненні військового кримінального правопорушення та визначив йому на підставі національного кримінального закону та (або) норм міжнародного кримінального права вид та міру покарання, пов'язаний початок реалізації заходів розглянутого різновиду кримінальної відповідальності; вказані заходи реалізуються під час виконання покарання. Ця стадія, як зазначається в спеціальній літературі, містить у собі сенс існування правовідносин відповідальності [6, с. 63, 64], що представляється вірним і застосовним до розглянутої нагоди, оскільки особа, яка здійснила військове кримінальне правопорушення, засуджується чинним від імені держави або міжнародного співтовариства судом і зазнає передбачених кримінальним законом наслідків вчиненого.

Питання про місце кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення у системі юридичної відповідальності, з урахуванням відзначених особливостей, передбачає звернення до більш загальної проблеми співвідношення та взаємозв'язку міжнародного та внутрішньодержавного права [7, с. 122].

Як відомо, у теорії міжнародного права було вироблено три основні підходи до цієї проблеми – дуалістична та дві моністичні концепції. Суть дуалістичної концепції у її сучасному розумінні зводиться до визнання відносної самостійності систем міжнародного та внутрішньодержавного права, взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою [8, с. 327]. Моністичні концепції виходять із єдності міжнародної та внутрішньодержавної права, визнаючи примат міжнародного права чи внутрішньодержавного (національного) права.

У сучасній науці можна зустріти полеміку між прихильниками дуалістичної концепції та тими авторами, які стоять на моністичній позиції примату міжнародного права над національним правом держав. В обґрунтування

моністичної концепції наводяться, зокрема, приклади звернення фізичних осіб до міжнародних органів (Європейський Суд з прав людини та ін.), залучення фізичних осіб до кримінальної відповідальності за міжнародні кримінальні правопорушення у міжнародних органах кримінального правосуддя відповідно до норм міжнародного кримінального права.

Потрібно, однак, визнати: незважаючи на наближення та частково перетин предметних сфер міжнародного та внутрішньодержавного права, у тому числі, у питаннях кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, вони не зливаються до якогось конгломерату міжнародних та внутрішньодержавних норм і механізмів, не розчиняються один в одному; міжнародна та національні правові системи самостійні, при цьому тісно взаємопов'язані, їх інституційні компоненти взаємодіють [9, с. 769].

Аналіз міжнародно-правових джерел, що мають універсальний характер і визначають основні принципи міжнародного спілкування [10, с. 47], призводить до висновку, що, по-перше, відповідно до принципу суверенного рівності кожна держава вільна обирає свою правову систему та, отже, визначає порядок її взаємодії з міжнародним правом; по-друге, кожна держава зобов'язана виконувати повністю та сумлінно свої міжнародні зобов'язання. Іншими словами, міжнародне право покладає на держави зобов'язання, а порядок їх реалізації всередині країни визначається внутрішньодержавним правом (інститут міжнародного права у своїй резолюції звернув увагу на те, що «саме правові системи кожної держави визначають найбільш підходящі шляхи та засоби забезпечення того, щоб міжнародне право застосовувалося на національному рівні» [11, с. 319]). Розглянута сфера, очевидно, не є винятком, на користь чого свідчить, у тому числі,

різноманітна практика держав щодо національно-правової імплементації міжнародно-правових зобов'язань щодо криміналізації військових кримінального правопорушення [12].

Визнання дуалізму міжнародного та внутрішньодержавного права, а також самостійності міжнародно-правової та національно-правової систем не дозволяє звести весь комплекс тих, хто має різну системну приналежність матеріально-правових та процесуальних норм, що встановлюють підстави, заходи та порядок конкретизації та реалізації кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, до якогось полі системного інституту.

Як вважає автор, дані норми, що містяться в джерелах міжнародного та внутрішньодержавного права, не втрачають свою системну приналежність, у тому числі, в процесі їх застосування міжнародними та національними органами. Водночас зазначена вище взаємозв'язок міжнародно-правовий та

Національно-правової систем у досліджуваній сфері, наявність суміщеного предмета (відносини, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою військових кримінального правопорушення і винних у них осіб та взаємопов'язаних з даною оцінкою кримінально-правовим впливом), взаємозалежність міжнародних та національних органів кримінальної юрисдикції має логічним наслідком постановку питання про взаємопов'язане, узгоджене застосуванні різних системних норм. Тут доречно звернутися до міркувань авторитетних представників вітчизняної науки міжнародного права. Так, професор В.Г. Буткевич у процесі дослідження проблеми взаємозв'язку міжнародного та національного правових систем, дійшов висновку про те, що групи різних системних норм, стиковані у певних ситуаціях, можуть бути позначені як правозастосовні комплекси [13, с. 318] (про неприпустимість

змішування джерел міжнародного та внутрішньодержавного права та значимості обліку погодженого застосування норм міжнародного та національного кримінального та кримінально-процесуального права, у тому числі, у контексті обґрунтування категорії «правозастосовний комплекс» пишуть та інші автори [14, с. 78–86]).

Автор цілком поділяє цю точку зору та вважає, що оформлені нормами національного та (або) міжнародного кримінального матеріального та процесуального права відносини, пов'язані з конкретизацією та реалізацією кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, є правозастосовним комплексом.

Залежно від системної приналежності юрисдикційного органу, який дає оцінку вчиненому військовому кримінального правопорушення та приймає рішення про застосування до вчиненої його особи міри державного (міждержавного) примусу, слід виділити два типи розглянутого правозастосовного комплексу.

Дана тут автором характеристика ґрунтується на вивченні та узагальненні великої спеціальної літератури, присвяченій організації та діяльності органів національної та міжнародної кримінальної юрисдикції.

Перший тип – кримінальна відповідальність за військові кримінальні правопорушення у межах національної кримінальної юрисдикції.

Даний тип характеризується тим, що:

– правові підстави реалізації кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення мають бути «включені» до національно-правової системи відповідної держави. Приписи про протиправності військових кримінального правопорушення та покарання за їх вчинення, як загальне правило, мають бути передбачені нормами національного кримінального закону;

– норми про кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення реалізуються в рамках національної кримінальної юрисдикції, головним чином, за допомогою норм кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права цієї держави;

– у процесі конкретизації та оформлення кримінально-правової оцінки військових кримінального правопорушення та причетних до них осіб, а також реалізації взаємопов'язаного з цією оцінкою державного примусу норми національного права застосовуються відповідно до норм міжнародного права (насамперед, з нормами міжнародних договорів за участю цієї держави);

– рішення національного правозастосовця може бути переглянуте міжнародним органом кримінального правосуддя, якщо розгляд у національному суді призначалося для того, щоб захистити особа від відповідальності за кримінальні правопорушення, які падають під юрисдикцію міжнародного кримінального суду або судове розгляд у національному суді не було неупередженим і незалежним і не мало на меті зрадити відповідну особу правосуддя.

Другий тип – кримінальна відповідальність за військові кримінальні правопорушення у межах міжнародної кримінальної юрисдикції. Даний тип характеризується тим, що: відносини, пов'язані з формуванням та реалізацією кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення в рамках міжнародної кримінальної юрисдикції, загалом врегульовані нормами міжнародного права (насамперед, нормами статуту відповідного міжнародного органу кримінального правосуддя, а також застосовними у таких справах конвенційними і нормами міжнародного права); міжнародний орган кримінального правосуддя потребує допомоги з боку держав, насамперед, у питаннях

збору доказів, арешту та передачі осіб, у виконанні вироків (моделі співробітництва держав із міжнародними органами кримінального правосуддя можуть бути різними);

– через слабку розробку в міжнародному праві питання про кримінальні санкції, міжнародний орган кримінального правосуддя при оформленні кримінально-правової оцінки військових кримінального правопорушення та причетних до них осіб нерідко звертається за допомогою національної кримінальної права держав;

– засудження особи, яка вчинила військове кримінальне правопорушення, міжнародним кримінальним судом виключає можливість засудження цієї особи національним судом; у стадії реалізації заходів покарання у вигляді позбавлення волі важливу роль поряд з положеннями статуту міжнародного органу кримінального правосуддя та іншими нормами міжнародного права відіграють акти законодавства держави, якому виконується вирок.

Таким чином, норми про підстави та заходи кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення містяться у міжнародному та національному кримінальному праві, відносини з приводу її конкретизації та реалізації охоплюють міждержавний і внутрішньодержавний рівні особливого роду правової реакції факти даних кримінального правопорушення. Оформлені нормами національного та (або) міжнародного кримінального матеріального та процесуального права відносини кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення є правозастосовчим комплексом, причому системна приналежність юрисдикційного органу, який дає оцінку досконалості військовому кримінального правопорушення та приймає рішення про застосування до особи, яка його здійснила заходи державного (міждержавного) примусу, є підставою

для виділення двох типів аналізованого правозастосовчого комплексу – у рамках національної кримінальної юрисдикції та у рамках міжнародної кримінальної юрисдикції.

Всі ці питання все більше набувають актуальності внаслідок постійний

атак інфраструктури України, яка відноситься до майна і в подальшому Україна буде звертатися до Міжнародних судів з питань реновації України до країни агресора та відшкодування збитків та отримання репресій як з боку громадян так і держави.

Список використаних джерел

1. Теліпка В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право : навч. посіб. / за заг. ред. Теліпка В. Е. К. : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
2. Устав Международного военного трибунала для и наказания главных военных преступников европейских стран оси (Принят 08.08.1945). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950___140950
3. Право міжнародної відповідальності [Текст] : метод. рек. для виконання контрол. робіт студентами ф-ту міжнар. відносин зі спец. 8.03020201 «Міжнародне право» освіт.-кваліфікац. рівня «магістр» / Приват. ВНЗ «Львів. ун-т бізнесу та права», Ф-т міжнар. відносин, Каф. міжнар. відносин ; [розроб. Крамар Р. І.]. Львів : Львів. ун-т бізнесу та права, 2014. 9 с.
4. Ролінський В.І. Міжнародне кримінальне право: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.. К. : Кафедра, 2012. 267 с.
5. Севостьянова Н.І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : монографія. О. : Фенікс, 2012. 215 с.
6. Сірант М.М. Міжнародне публічне право. Схеми та дефініції [Текст] : навч. посіб. Нац. ун-т «Львів. політехніка», Навч.-наук. Ін-т права та психології. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. 215 с.
7. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право [Текст] : монографія / Укр. асоц. міжнар. права ; Антонович М. М. та ін. ; упоряд. і заг. ред. Задорожній О. В.. Київ : К.І.С., 2014. 1013 с.
8. Чижмарь Ю.В. Національне та міжнародне право: теоретико-правові проблеми [Текст] : монографія / Київ. нац. ун-т ім.Тараса Шевченка. Харків : Діса плюс, 2015. 471 с.
9. Задорожній О.В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації, 1991–2014 [Текст] : монографія / Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Каф. міжнар. права. Київ : К.І.С., 2014. 959 с.
10. Буроменський М.В., Кудас І.Б., Маєвська А.А., Семенов Б.С, Стешенко В.С. Міжнародне право : навч. посібник / М.В. Буроменський (заг. ред.). К. : Юрінком Інтер, 2005. 336 с.
11. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право : навч. посіб. / Київський ун-т права; Інститут міжнародних відносин Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка / Ю.С. Шемшученко (відп. ред.), Л.В. Губерський (відп. ред.). Стереотип, вид. К. : Юрінком Інтер, 2001. 638 с.
12. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
13. Буткевич В.Г., Войтович С.А., Григоров О.М., Заблоцька Л.Г., Задорожній О.В. Міжнародне право: Основні галузі : підручник для студ. вищих навч. закл. за спец. «Міжнародне право», «Міжнародні відносини» / В.Г. Буткевич (ред.). К. : Либідь, 2004. 814 с.
14. Міжнародне право в документах / М.В. Вуроменський (уклад.). Х. : Видавництво Національного ун-ту внутрішніх справ, 2003. 376 с.

Kit P. D. Criminal liability for military criminal offenses as a law enforcement complex: experience of international legal research

У статті у контексті досвіду міжнародного правового дослідження розглядається правозастосовний комплекс відносин, що виникають і розвиваються з приводу конкретизації та реалізації кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення. Виділено типи цього правозастосовного комплексу в рамках національної та міжнародної кримінальної юрисдикції. Високо оцінюючи внесок багатьох поколінь міжнародників юристів, а також представників інших напрямів наукового пізнання у розробку теоретичних та прикладних питань, у тій чи іншій мірі пов'язаних з проблемою кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, проте, визнаємо, що загалом дана проблема поки що не стала самостійним поділом міжнародно-правової науки. Разом з тим, здається, різноманітність наукових підходів не перешкоджає виявленню спільного в них, що відображає, у свою чергу, сутність юридичної відповідальності відповідальності, не зупиняючись на двоаспектній її концепції та інших питаннях, що порушуються в ході наукової дискусії, автор, солідаризуючись з більшістю вітчизняних правознавців, вважає, що юридична відповідальність слід за правопорушення, при цьому її підстави та заходи передбачаються у нормах права, правопорушення оцінюється уповноваженим суб'єктом (в більшості випадків правозастосовник) з погляду права, до правопорушника застосовуються заходи державного примусу, причому у суворій відповідності до норм матеріального та процесуального права). Не маючи змоги зупинитися на дискусії з даної проблематики, тут, з опорою на доктринальний позитив поглядів, лише позначимо свою позицію у розумінні кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення як специфічного різновиду кримінального та юридичної відповідальності. у правовому науці відсутня єдиний підхід до розуміння юридичної відповідальності та її видів, включаючи кримінальну відповідальність.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, військові кримінальні правопорушення, збройні конфлікти, юрисдикція.

Kit R. Criminal liability for military criminal offenses as a law enforcement complex: experience of international legal research

In the context of the experience of international legal research, the article examines the law-enforcement complex of relations that arise and develop regarding the specification and implementation of criminal responsibility for military criminal offenses. The types of this law enforcement complex within the framework of national and international criminal jurisdiction are highlighted. Highly appreciating the contribution of many generations of international lawyers, as well as representatives of other areas of scientific knowledge in the development of theoretical and applied issues, to one degree or another, related to the problem of criminal responsibility for military criminal offenses, however, we recognize that, in general, this problem has not yet become an independent division of international legal science. At the same time, it seems that the diversity of scientific approaches does not prevent the identification of commonality in them, which reflects, in turn, the essence of legal responsibility of responsibility, we do not dwell on its two-faceted concept and other issues raised in the course of scientific discussion, the author, in solidarity with the majority domestic jurists, believes that legal responsibility follows for the offense, while its grounds and measures are provided for in the law, the offense is assessed by an authorized entity (in most cases, a law enforcer) from the point of view of the law, measures of state coercion are applied to the offender, and in strict accordance to the norms of substantive and procedural law). Not being able to dwell on the discussion on this issue, here, relying on doctrinal positive views, we will only indicate our position in the understanding of criminal responsibility for military criminal offenses as a specific type of criminal and legal responsibility. in legal science, there is no unified approach to understanding legal responsibility and its types, including criminal responsibility.

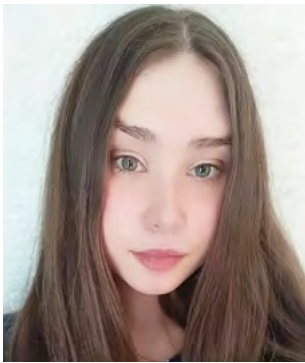
Key words: criminal liability, military criminal offenses, armed conflicts, jurisdiction.

Тетяна Лисько,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету Національного авіаційного
університету*

ORCID: 0000-0002-0550-5740

Інна Шпак,

*здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
юридичного факультету
Національного авіаційного університету*

ORCID: 0009-0001-9620-3886

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-9

УДК 343.352.4

Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану

Незважаючи на те, що війна в Україні триває уже 9 років і повномасштабне вторгнення росії в Україну продовжується уже другий рік, кількість облікованих корупційних кримінальних правопорушень не зменшується, а виявляються і надалі зростає. Дуже прикро, що в той час, коли всі українці працюють задля перемоги, сплачують податки, віддають власні кошти на потреби армії, деякі службовці не втрачають нагоди збагатитися корупційним шляхом. Здійснення

таких кримінальних правопорушень, особливо в умовах воєнного стану, підриває довіру громадян України до влади, правоохоронних органів та довіру країн Європи до нашої держави. У зв'язку з цим питання посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення набуває сьогодні особливо важливого значення.

Аналіз юридичної літератури свідчить про те, що питанням кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення завжди приділялась

належна увага. Протягом останніх років проведено низку наукових досліджень, що викладені у працях Л.І. Аркуші, Д.Г. Заброди, С.В. Олійника, О.Я. Прохоренка, С.С. Рогульського, С.А. Шалгунової, Л.П. Брич, Н.О. Гурорової, О.О. Дудорова, Д.І. Крупко, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, Є.Л. Стрельцова, М.І. Хавронюка, Ф.В. Шиманського тощо.

Разом із тим, незважаючи на значну кількість наукових праць, залишається недостатньо дослідженим питання кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану.

Метою статті є аналіз випадків вчинення корупційних кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану та дослідження нових законопроектів щодо посилення кримінальної відповідальності за дані злочини.

Виклад основного матеріалу. Український народ хоче бачити Україну суверенною і незалежною, соціальною, демократичною, правовою державою. А щоб досягти цього, необхідне об'єднання рішучості державних діячів, політиків, публічних службовців, прозорість їхньої діяльності. Визначну роль у цьому процесі відіграють також принциповість та громадянська позиція кожного громадянина.

У центрі уваги громадськості постійно перебуває одна з головних проблем нашого суспільства – корупція. Велике обурення у простих громадян викликає те, що дуже часто в корупційних діях беруть участь особи, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище. Саме через це дається негативна оцінка діям влади, особливо в період збройної агресії росії на території України.

Задля того, аби дослідити питання кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану, варто з'ясувати, що таке корупція та проаналізувати підходи до визначення даного поняття.

У сучасній українській енциклопедії зазначається, що корупція (від лат. *corruptio* – підкуп) – це пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення.

Аналізуючи чинне законодавство, варто зазначити, що згідно із ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупція визначається як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб [1].

Наукові підходи до визначення та розуміння корупції досить різноманітні. Так, зокрема, Є.В. Невмержицький визначає корупцію як соціально небезпечне явище, змістом якого є система негативних поглядів, настанов і діянь службових осіб, інститутів влади та управління, державних і недержавних підприємств, організацій й установ, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих, групових або корпоративних інтересів шляхом використання свого службового становища всупереч інтересам суспільства та держави [2, с. 368].

На нашу думку, найбільш доступним є тлумачення терміну «корупція» міжнародної неурядової організації Transparency International, що спеціалізується на проблемі боротьби з корупцією. Аналітики цієї організації переконані, що корупція – це використання суспільного становища для одержання особистої вигоди.

Дуже прикро спостерігати за проявами корупційних правопорушень в нашій державі під час воєнного стану. Боляче сприймати новини з лінії фронту, де в окопах гинуть наші воїни, а ще більш боляче сприймати новини про зловживання у сфері закупівель Міноборони. Усе суспільство

обурювалося вартістю картоплі, яєць та інших продуктів. Значна кількість корупційних кримінальних правопорушень викрито в органах державної влади, на митницях, у податковій службі, у військових комісаріатах. Наразі досить часто чоловіки призовного віку вчиняють перетин державного кордону за підробленими довідками або надають неправомірну вигоду працівникам військових комісаріатів для уникнення (відстроєння) призову на військову службу.

Непоодинокими є випадки використання для власного збагачення гуманітарної допомоги, що надається нашими міжнародними партнерами із-за кордону для воїнів ЗСУ. Навіть кошти, якими діляться пенсіонери, які збирають діти для потреб армії, привласнюються корупціонерами. В той час, коли громадяни України, рятуючи життя своє і своїх дітей, бажаючи виїхати на підконтрольну територію через лінію зіткнення, натрапляли на штучно створені бар'єри (свідомі помилки під час оформлення документів), на чому чиновники щоденно заробляли до 2 млн. гривень.

Немало і конкретних прикладів прояву корупції, які викрили працівники СБУ, прокуратури, правоохоронні органи. Наприклад, у серпні 2022 року на Київщині в Обухівському районі місцевою окружною прокуратурою було повідомлено підозру за незаконне використання благодійних пожертв задля одержання прибутку під час воєнного стану (ч. 3 ст. 201-2 КК України). Як стало відомо згодом, громада міста збирала кошти на потреби наших бійців на банківську карту помічниці мера. Сума була досить великою (понад мільйон гривень). З цими грошми експозадолиця однієї із міських рад виїхала за кордон та витратила вкрадені кошти на свої потреби.

Ауожутні2022рокуправоохоронці викрили мера-хабарника у Львівський

області, який вимагав у волонтера 100 тисяч гривень за передачу військовим автобуса «Вольво». А цей автобус раніше міська рада отримала як гуманітарну допомогу з Фінляндії.

Також гучного розголосу набула справа Оксани Датій, керівниці податкової служби Києва, яку викрили на незаконних багатомільйонних оборудках. Користуючись своїм службовим становищем, вона за гроші приймала рішення щодо невідповідності критеріям ризикованості платників податків для низки підприємств, а також здійснювала й інші протиправні дії, які сприяли нагромадженню величезних статків.

Такі випадки непоодинокі, і за них злочинці повинні нести заслужену кримінальну відповідальність.

Чіткий перелік корупційних кримінальних правопорушень міститься у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Враховуючи це, такі правопорушення можна умовно поділити на дві групи:

- протиправні дії, які вважають корупційними лише за умови їх вчинення через зловживання службовим становищем;

- корупційні правопорушення, передбачені конкретними статтями КК України.

Науковці неодноразово відзначають про відсутність системи корупційних кримінальних правопорушень у чинному КК України. Розділ 17 Особливої частини КК охоплює більшість, однак не всі склади кримінальних правопорушень, пов'язані з корупцією. Крім того, не всі кримінальні правопорушення цього розділу є корупційними. Незрозумілим із точки зору законодавчої техніки є розміщення переліку корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, у Примітці до ст. 45 КК України. Як неодноразово наголошувалось, цей перелік недосконалий, оскільки

окремі кримінальні правопорушення, що містять так званий «корупційний ризик», до нього не увійшли (наприклад, ст.ст. 209, 210, 211 КК України). Крім того, законодавець, формуючи перелік так званих корупційних кримінальних правопорушень, частково врахував кримінальні правопорушення, які вчиняються «службовою особою з використанням (свого) службового становища», а решту – залишив без належної уваги (наприклад, ч. 2 ст. 149, частини 3 і 4 ст. 157, ч. 4 ст. 158, ч. 2 ст. 169, ч. 3 ст. 176, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 201, ч. 3 ст. 206-2 КК України тощо) [3, с. 170].

Звісно ж, покарання залежить від конкретного складу, тобто це може бути як штраф, так і позбавлення волі строком до 15 років. Також варто додати, що у багатьох кримінальних корупційних правопорушеннях може бути додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися тією чи іншою діяльністю.

Вважаємо, що в умовах війни, є нагальна необхідність посилити кримінальну відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства. І до цього з розумінням віднеслись депутати Верховної Ради України, які підготували проекти двох законів: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ініціатори законопроекту народні депутати України Ірина Фріз, Іванна Климпуш-Цинцадзе та ін.) і «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану» (ініціатор законопроекту народний депутат України Георгій Мазурашу).

Аналізуючи перший проект закону («законопроект Фріз»), варто

вказати, що авторами брались до уваги показники вчинення корупційних кримінальних правопорушень у 2022 році. Основною метою даного законопроекту є посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, які вчинені під час дії воєнного та надзвичайного стану.

Цим законопроектом пропонується доповнити склади злочинів, передбачені в статтях 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, КК України, кваліфікуючою ознакою – вчинення діянь в умовах воєнного або надзвичайного стану. Автори законопроекту вказують, що також запропоновано підвищити мінімальну межу покарання у виді обмеження волі за частиною 2 статті 210 КК України з двох до трьох років; підвищити мінімальну та максимальну межу покарання у виді позбавлення волі з трьох до п'яти та з шести до восьми років відповідно за частиною другою статті 364 КК України.

Крім того, статті 368-5, 369-2 КК України пропонується доповнити новими частинами та встановити кримінальну відповідальність за вчинення відповідних протиправних діянь в умовах воєнного або надзвичайного стану [4].

На наш погляд, дані зміни сприятимуть запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень загалом, а також в умовах воєнного та надзвичайного складу. Проте, детально аналізуючи даний проект закону, можна стверджувати, що існують певні неточності, на які потрібно звернути увагу. Зокрема, вважаємо, що санкції усіх статей КК України про корупційні злочини потрібно привести в логічну та обґрунтовану систему.

У «законопроекті Мазурашу» пропонуються зміни до ст. 64 КК України, відповідно до яких передбачається застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі, в тому числі за корупційні злочини, вчинені під

час воєнного та надзвичайного станів.

Як ми знаємо, чіткий перелік корупційних кримінальних правопорушень визначений у примітці до ст. 45 КК України, проте новий законопроект пропонує передбачити покарання у вигляді довічного позбавлення волі тільки за деякі з них. Тобто, вчинені в умовах воєнного та надзвичайного станів діяння, за які потрібно передбачити покарання у вигляді позбавлення волі та додаткове – у вигляді конфіскації майна, народні обранці відносять ті, що закріплені у диспозиціях статей 191, 210, 354, 364, 365-2, 367, 368, 368-2, 368-5, 369-2 КК України [5].

Автор даного законопроекту впевнений, що його прийняття буде сприяти зменшенню кількості корупційних діянь в умовах сьогодення. А також ці законодавчі зміни позитивно вплинуть на соціально-економічну ситуацію в нашій країні. Зокрема, у публічній площині зустрічаються пропозиції щодо відновлення смертної кари за деякі корупційні правопорушення в умовах війни. Проте, оскільки смертна кара в Україні скасована, то запропоновано в умовах воєнного або надзвичайного стану застосовувати за деякі тяжкі злочини покарання у вигляді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна [6].

Даний законопроект можна сприймати досить неоднозначно. З одного боку, такі правопорушення під час надзвичайно важкого становища у нашій країні повинні бути належно оцінені та застосовані щодо них адекватні заходи кримінально-правового впливу. Непропорційність санкцій, що запропонована авторами законопроекту, викликає занепокоєння, адже у законопроекті покарання за окремі службові кримінальні правопорушення, що не спричиняють тяжкої чи значної шкоди, пропонується встановити покарання, яке буде значно суворішим, ніж умисне вбивство, вчинене за обтяжуючих обставин, терористичний акт,

геноцид тощо. Крім того, автори законопроекту пропонують запровадити такі види покарань безальтернативно – довічне позбавлення волі з конфіскацією майна. Такий підхід суперечить визначеним у Конституції положенням (ст. ст. 8, 21, 24, 61) та загальним засадам призначення покарання, що визначаються у ст. 65 КК України.

Доречно згадати про те, що 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі. Наші європейські партнери вважають, що ефективна боротьба з корупцією є ключовим кроком для набуття повноправного членства в ЄС. Також зараз, в умовах війни, багато іноземних держав та організацій підтримують економіку нашої країни, допомагаючи нам фінансово. Україні потрібно показати прозорість та цільове використання коштів наших європейських партнерів, аби не втратити їх довіру до нашої країни. Саме тому немає місця корупційним правопорушенням у нашій державі. Можна припустити, що значне посилення покарання за окремі злочини допоможе ефективно боротися із корупцією у нашій державі. Проте, з іншого боку, більшість всього даний проект закону не буде схвалено Верховною Радою України та підписано Президентом України, адже запропоновані зміни є недопрацьованими та дещо суперечать чинному законодавству.

На думку М.І. Хавронюка, цей законопроект можна назвати пародією на проект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану», а юридична неграмотність його авторів може активно обговорюватися на лекціях із правотворчої діяльності (із допису у соціальних мережах).

Логічно було б, якби такий підхід призводив до очікуваних результатів,

то можна було б встановити такий вид покарання за всі кримінальні правопорушення, передбачені КК України, які вчиняються в умовах воєнного та надзвичайного станів. Тим більше, що й зараз встановлена відносно сувора відповідальність за такі правопорушення, проте це не зупиняє злочинців.

Слушною є думка, що задля ефективної боротьби з корупцією потрібно запровадити такі зміни до законодавства, які значно ускладнювали б саму можливість вчиняти ті чи інші корупційні кримінальні правопорушення, а не посилювати кримінальну відповідальність за них. Можливо, варто працювати та вдосконалюватися у зовсім іншому напрямку. Зокрема, удосконалювати кадровий відбір, забезпечувати контроль доброчесності та постійно підвищувати кваліфікацію слідчих, прокурорів, суддів, а також викорінювати суперечності та інші недосконалості чинного законодавства.

Корупція в Україні була у всі часи, а під час російсько-української війни стало ще більш зрозуміло, що вона нікуди не зникла. Навпаки, війна

створила ще більші можливості для незаконного збагачення. Корупція ослаблює економіку, підриває довіру громадян до влади, породжує негативні настрої в суспільстві, викликає розчарування в закордонних партнерів, які надають допомогу нашим Збройним Силам, приймають біженців з України. Корупція під час війни – це союзник ворога всередині країни.

Одним із першочергових завдань є подолання корупційної злочинності в Україні. Саме тому значну увагу варто приділити посиленню кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, а також ускладнювати можливість вчинення таких злочинів, відповідно до вимог сьогодення удосконалити нормативно-правову базу щодо посилення боротьби з корупцією.

Подолання корупції – це проблема часу. Але коли це буде вирішено – зміниться настрої громадян в суспільстві, відношення до влади, а особливо зміниться ставлення міжнародних партнерів до нашої держави. І, звичайно, це прискорить нашу перемогу.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014, № 49. С. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 27.03.2023)
2. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К.: КНТ, 2008. 368 с.
3. Лисько Т.Д., Репкіна Ю.Є. Проблеми правової визначеності юридичних дефініцій корупційних кримінальних правопорушень: деякі теоретичні та правозастосовні аспекти. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2020. № 4 (57). С. 167–174. DOI: 10.18372/2307-9061.57.15081
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного чи надзвичайного стану» № 9029 від 17.02.2023 р. С. 2. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/gi08790a> (дата звернення: 27.03.2023)
5. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану» № 9049 від 22.02.2023 р. С. 2. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1664669> (дата звернення: 27.03.2023)
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного чи надзвичайного стану» № 9049 від 22.02.2023 р. С. 1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1664671> (дата звернення: 27.03.2023)

Лисько Т. Д., Шпак І. М. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану

У науковій статті досліджено питання кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень в умовах воєнного стану. Метою статті є з'ясування поняття «корупція»; здійснення аналізу прикладів корупційної діяльності, як одного із явищ, яке продовжує існувати в період воєнного стану, введеного у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну 24 лютого 2022 року; розгляд пропозицій депутатів щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в умовах сьогодення. Основа дослідження складається із загальних методів мислення, функціонального, системного, структурного методу, а також з таких методів дослідження як аналіз, синтез, систематизація та узагальнення.

У результаті наукового дослідження з'ясовано поняття «корупція», наведено приклади корупційної діяльності в умовах воєнного стану, проаналізовано проекти двох законів «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану» і «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану». Вказано на деякі вади аналізованих законопроектів та наголошено на необхідності постійного перегляду кримінального законодавства з метою встановлення адекватної кримінальної відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Автори наголошують, що одним із першочергових завдань є подолання корупційної злочинності в Україні. Саме тому значну увагу варто приділити посиленню кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, а також ускладнювати можливість вчинення таких злочинів – удосконалити кадровий відбір, забезпечувати контроль доброчесності та постійно підвищувати кваліфікацію слідчих, прокурорів, суддів, відповідно до вимог сьогодення удосконалити нормативно-правову базу щодо посилення боротьби з корупцією, а також викоринювати суперечності та інші недосконалості чинного кримінального законодавства України.

Ключові слова: корупція, корупційні правопорушення, воєнний стан, кримінальна відповідальність, законопроект.

Lysko T., Shpak I. Criminal liability for corruption offenses under martial law

The scientific article examines the issue of criminal responsibility for committing corruption offenses under martial law. The purpose of the article is to clarify the concept of “corruption”; carrying out an analysis of examples of corrupt activity, as one of the phenomena that continues to exist during the period of martial law introduced in connection with the full-scale invasion of Russia into Ukraine on February 24, 2022; consideration of the deputies' proposals regarding the strengthening of criminal liability for corruption offenses in today's conditions. The basis of research consists of general methods of thinking, functional, system, structural method, as well as such research methods as analysis, synthesis, systematization and generalization.

As a result of the scientific research, the concept of “corruption” was clarified, examples of corrupt activity under martial law were given, the drafts of two laws “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Criminal Liability for Corruption Crimes Committed under Martial Law or State of Emergency” were analyzed and “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Corruption Crimes Committed During a State of War or State of Emergency”. Some flaws of the analyzed draft laws are pointed out and the need for constant revision of the criminal legislation in order to establish adequate criminal liability for the commission of corruption criminal offenses under martial law is emphasized.

The authors emphasize that one of the primary tasks is to overcome corruption crime in Ukraine. That is why significant attention should be paid to strengthening criminal liability for corruption offenses, as well as making it more difficult to commit such crimes – to improve personnel selection, ensure integrity control and constantly improve the qualifications of investigators, prosecutors, judges, in accordance with today's requirements, to improve the legal framework for strengthening the fight with corruption, as well as eradicate contradictions and other imperfections of the current criminal legislation of Ukraine.

Key words: corruption, corruption offenses, martial law, criminal liability, bill.

ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сергій Вавженчук,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права та права
соціального забезпечення,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-6968-6720

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-10

УДК 347.454.3 (477)

Предмет трудового права (частина 1: постановка проблеми)

Виходячи з основ теорії права, відомо, що усі норми права України окреслені системою загальних правил поведінки, яка іменується системою права України. Система права України наділена ознакою єдності. Разом із цим, наявність такої ознаки, як єдність, не виключає поділ системи права України на окремі галузі права. В свою чергу галузі права прийнято поділяти на інституту, а останні – на субінституту.

По сьогоднішній день залишається відкритим гостре методологічно-правове питання щодо побудови та структури системи права. Не зважаючи на численні напрацювання у цьому правовому векторі, в правовій доктрині відсутній єдиний підхід до вирішення цього складного питання. Разом із цим домінуючою точкою зору є виділення двох основних критеріїв розмежування галузей права: предмету та методу правового регулювання. Як наслідок, розуміння предмету

трудового права дає чітке уявлення про трудове право, як галузь права та окреслює його сферу дії. Особливо це важливо при аналізі тих чи інших правовідносин та встановленні їх правової природи на практиці. Адже в умовах сьогодення існує ціла низка правовідносин у трудовому праві: секундарні охоронні трудові правовідносини, правовідносини, що виникли з антиконкурентних угод, угод про нерозголошення тощо, аутсорсингові, аутстафінгові правовідносини тощо. Саме такий стан речей спричиняє необхідність ще раз заглибитися в означену проблематику та, можливо, переосмислити підходи та правові маяки предмету трудового права, як галузі права.

Предмет трудового права був цікавим для дослідження у різні епохи розвитку трудового права. Проблемам предмету трудового права присвятили свої праці такі українські науковці як Н. Болотіна, І. Ваганова, С. Венедіктов,

Л. Грузінова, О. Жолнович, М. Іншин, В. Короткін, О. Процевський, В. Прокіпенко, П. Пилипенко, Г. Чанишева, В. Щербина, О. Ярошенко та ін.

У 2006 р. О. І. Жолнович написав статтю «Предмет трудового права як критерій систематизації галузевих норм». В цій роботі автор, незважаючи на широку критику у правових колах все ж таки наполягає на виділенні в предметі трудового права колективно-трудоових відносин. Так, він зауважує, що до предмета трудового права слід віднести саме два блоки відносин: 1) індивідуально-трудоові та 2) колективно-трудоові. На його думку «колективно-трудоові відносини об'єднують відносини щодо утворення та діяльності профспілок, утворення і діяльності організації роботодавців, щодо укладення і виконання колективних договорів і угод та встановлення умов праці, а також вирішення трудових спорів» [1]. Безумовно, такий підхід не є новим, адже він відображає концепцію запропоновану у 70-х роках С. А. Івановим та Р. З. Лівшицом, яка одразу зазнала гострої критики. Як наслідок, зрозумілим є те, що питання з можливістю виділення колективно-трудоових відносин в предметі трудового права досі залишається відкритим.

Окремо слід звернути увагу на роботу О. І. Процевського, адже саме він в Україні глибоко досліджував предмет трудового права. Особливої уваги заслуговує його остання монографічна праця в цьому ключі, яка називається: «Методологічні засади трудового права», 2014 р., де він піднімає цілий пласт проблем у розумінні предмета трудового права [2, с. 138]. І. Ваганова у власній статті 2017 р. під назвою: «Щодо предмету трудового права» прийшла до висновку, що «аналіз вчення про предмет трудового права дає можливість уточнити критерії виділення (об'єднання) суспільних відносин, що складають

предмет, зрозуміти історичні обумовлені особливості змісту його окремих елементів, запропонувати ринкову модифікацію цієї правової категорії» [3, с. 21–22]. Таким чином, стає зрозумілим, що дискусії навколо предмету трудового права не зникла, а набирають нових обертів. Як наслідок, варто поглибити правову розвідку у заданому дослідницькому векторі.

Грунтуючись на доктринальних підходах, законодавстві, окреслити сучасні тенденції розуміння предмета трудового права.

Предмет правового регулювання займає центральне місце у розмежуванні галузей права. Саме завдяки йому можливо виділити трудове право з огляду на коло суспільних відносин, що регулюються цією галуззю права.

В юридичній літературі відсутнє єдине розуміння предмета трудового права через його складну будову та правову природу. О. І. Процевський в Україні доволі глибоко займався дослідженням предмету трудового права, тому у першу чергу звернемося до його бачення цієї правової категорії. Так, О. І. Процевський до предмету трудового права відносив наступні групи відносин: що виникають в результаті реалізації здібностей до праці; що забезпечують охорону та розвиток трудової діяльності; що виникають у результаті неналежного виконання трудових обов'язків; процесуальні відносини у сфері праці [4].

В. Н. Скобелкін розмежовував предмет галузі трудового права та правового регулювання. Він зазначив, що норми права можуть регулювати не лише суспільні відносини, але й правовідносини, що є вторинним регулюванням [5]. В. Н. Скобелкін до предмету трудового права включав комплекс самостійних але пов'язаних між собою трудових відносин. До них він включав: основні трудові відносини, додаткові трудові відносини (з оплати праці, робочого часу та часу відпочинку

тощо), супутні трудові відносини (з матеріальної та дисциплінарної відповідальності тощо) [6, с. 48-50].

В правовій науці можливо віднайти й інший підхід до розуміння предмету трудового права. Плеяда правників під предметом трудового права розуміє суспільні відносини, що включають безпосередньо-трудова відносини, а також пов'язані з ними. В. С. Андреев запропонував називати їх такими, що тісно пов'язані з трудовими [7, с. 3]. Означений підхід в тій чи іншій модифікації підтримувався В. С. Андреевим, С. В. Венедіктовим, Л. П. Грузіною, В. Г. Короткіним, О. І. Процевським, В. І. Прокопенком [7, с. 3; 8, с. 20; 9, с. 7; 10, с. 19; 2, с. 138] та ін. Так, В. І. Прокопенко в свій час зазначив, що поряд з трудовими в галузі суспільної організації праці створюються відносини по працевлаштуванню, колективні правові відносини і відносини по соціальному страхуванню і пенсійному забезпеченню трудящих, які також відносяться до предмета регулювання трудового права України. Всі ці відносини групуються навколо трудових відносин, які в даній системі є головними. Звідси ми визначаємо, що предметом трудового права України є суспільні трудові відносини, які виникають із застосування робітниками і службовцями здатності до праці в суспільному виробництві, відносини по працевлаштуванню, колективні правові відносини і відносини по матеріальному забезпеченню робітників та службовців в разі тимчасової або постійної втрати працездатності [10, с. 19]. О. І. Процевський в одній з останніх своїх монографій під предметом трудового права розумів комплекс суспільних відносин, основу якого складають трудові відносини, що виникають у результаті укладення трудового договору, а також відносини, які тісно пов'язані з трудовими та існують для забезпечення їх функціонування [2, с. 138].

У цьому ключі в юридичній літературі відносини, що пов'язані з трудовими відносинами називалися похідними. Прибічниками такої точки зору вважаються В. С. Андреев, Л. О. Сироватка [11, с. 12] та ін. Розглядаючи наведену концепцію, велася дискусія щодо того, чи можливо віднести до похідних відносини, пов'язані з матеріальною відповідальністю, а відносини пов'язані з дисциплінарною відповідальністю залишити в межах трудових відносин. Безумовно, варто мати на увазі, що формування відносин пов'язаних з матеріальною та дисциплінарною відповідальністю абсолютно відрізняється від регулятивних трудових відносин. Як мінімум, у відносин пов'язаних з матеріальною та дисциплінарною відповідальністю власні нормативні та фактичні підстави виникнення та інша правова природа – охоронна.

Також в доктрині трудового права можливо віднайти точку зору, за якою відносини, що пов'язані з трудовими відносинами поділялися, як правило, на три основні види: відносини, що передують трудовим відносинам, відносини, що супроводжують трудові відносини, відносини, що походять з трудових відносин. До відносин, що передують трудовим відносинам відносять, як правило, відносини зайнятості та працевлаштування тощо. До відносин, що супроводжують трудові відносини відносять, в різних варіаціях, ті чи інші превентивно-охоронні трудові відносини (наприклад, з охорони праці тощо), організаційно-управлінські відносини, відносини з професійної підготовки та підвищення кваліфікації, соціального діалогу, соціального страхування тощо. До них іноді відносять відносини матеріальної відповідальності та захисту [10, с. 19; 8, с. 24; 9, с. 7–8]. До відносин, що походять з трудових відносин відносять відносини, що пов'язані з матеріальною відповідальністю, захистом трудових прав, компенсації моральної шкоди, оплати часу

вимушеного прогулу, поновлення на роботі тощо [8, с. 20–25; 9, с. 7]. Наведене розуміння предмету трудового права є доволі логічно побудованим та обґрунтованим але, як і будь яка правова конструкція предмету трудового права не позбавлена деяких методологічних недоліків.

В юридичній літературі, часто, в характеристиці окремих правових конструкцій, використовується позначення тих чи інших правовідносин, які включені до предмету трудового права, терміном «трудова правовідносина». Вказане не применшує розуміння складної системи правовідносин у трудовому праві та диференціації розглядуваних правовідносин у їх правовій природі, а лише покликане показати приналежність тих чи інших правовідносин до галузі трудового права. Однак, за ради справедливості варто підкреслити, що розуміння предмету трудового права через жорстку призму класифікації відносин на трудові відносини та відносини пов'язані з трудовими відносинами позбавляє, на методологічному рівні, можливості називати узагальнюючим терміном «трудова відносина» будь-які відносини, що входять до предмету трудового. Таким чином виникає хибне уявлення про неприналежність таких відносин до галузі трудового права, що й породжує хвилю дискусій у правових колах та на практиці. Тобто, якщо мова йде про відносини, так названі, «пов'язані з трудовими відносинами», то цілий комплекс відносин «випадає» з сфери дії терміну «трудова відносина», що не сприяє як кращому розумінню предмета галузі трудового права так й практики застосування. Адже виходячи з методологічно-етимологічних чинників такого роду класифікація відносин має бути побудована на дихотомічному поділі з єдиним класифікаційним критерієм, на кшталт: «трудова відносина – не трудова відносина». У класифікаціях

відносин в трудовому праві на трудові відносини та відносини, що пов'язані з трудовими відносинами або відносини, що передують трудовим відносинам, їх супроводжують, слідує за ними, порушений основний принцип такої класифікації – принцип дихотомії та не застосовується єдиний критерій дихотомічної класифікації, до того ж відбувається «замилування» в термінології. Більше того термін «трудова відносина» повинен виступати родовим по відношенню до усіх інших термінів, що позначають відносини, що включені до предмету трудового права. Останні ж мають мати ознаки видового поняття по відношенню до терміну «трудова відносина».

У цьому ключі не можливо не зупинитися на дискусії виділення у предметі трудового права «колективно-трудова відносина». Одразу зауважимо, що у 70-х роках С. А. Іванов та Р. З. Лівшиц намагалися обґрунтувати виділення в предметі трудового права поряд, з так названими, «індивідуальними трудовими відносинами», «колективно-трудова відносина». Виділення авторами колективно-трудова відносин обумовлювалося необхідністю участі в управлінні підприємством працівників через трудові колективи, закріпленням у законодавстві трудового колективу, що наділявся правами та обов'язками [12, с. 100–113, 282–313], у більшій мірі по управлінню виробництвом. Вказана точка зору підтримана в Україні Н. Б. Болотіною, О. І. Жолновичем, П. Д. Пилипенком, Г. І. Чанишевою та ін. [13; 14; 15, с. 32–33]. Зокрема, О. І. Жолнович зазначив з цього приводу, що до предмета трудового права слід віднести саме два блоки відносин: 1) індивідуально-трудова та 2) колективно-трудова. На його думку, «колективно-трудова відносина об'єднують відносини щодо утворення та діяльності профспілок, утворення і діяльності організації роботодавців, щодо укладення і виконання

колективних договорів і угод та встановлення умов праці, а також вирішення трудових спорів» [16].

В юридичній літературі у якості контраргументів з цього приводу зазначається те, що колективні трудові відносини не є трудовими адже не пов'язані з застосування здатності до праці, носієм яких є завжди фізична особа. Саме тому такі відносини є похідними відносинами з участі працівників в управлінні підприємством [17].

Втім, при всій привабливості теоретичної моделі поділу на відносини у трудовому праві на індивідуально-трудова та колективно-трудова, вона, з огляду на норми КЗпП 1971 р., не вписується у фундаментальну класичну доктрину правосуб'єктності. Справа у тому, що відносини можуть виникати лише між конкретними його учасниками. Колективне утворення у вигляді трудового колективу не є класичним учасником правовідносин. Очевидно, що законодавцю потрібно зробити виключення з правила. Таке виключення з цього приводу може робитися виключно через прийом юридичної фікції, яким вводиться на рівні закону у категорію правосуб'єктності поправка про те, що трудовий колектив наділяється правосуб'єктністю. Втім, такої поправки з приводу трудового колективу законодавець у КЗпП України не здійснив. Як наслідок, по всім канонам теоретико-правової та трудо-правової доктрини трудовий колектив не може вважатися суб'єктом правовідносин, адже він не наділений законодавцем правосуб'єктністю на рівні КЗпП України. Такий стан радянського та та сучасного трудового законодавства породив дискусію в правових колах про неможливість

виділення колективних трудових відносин. Адже законодавець з одного боку вводив в законі права та обов'язки для трудового колективу, а з іншого – не зафіксував у ньому його правосуб'єктність. Слід констатувати, що по сьогоднішній день правосуб'єктність трудового колективу так і не зафіксована в законі (КЗпП України), що не дає формальних підстав для виділення трудового колективу у якості суб'єкта трудових відносин, а отже й виділення колективно-трудова відносин.

Враховуючи вищенаведене, слід констатувати, що поставлене завдання досягнуте, адже, ґрунтуючись на доктринальних підходах, законодавстві, вдалося окреслити сучасні тенденції розуміння предмета трудового права. Разом із цим автор прийшов до наступних висновків. По-перше, у відносин пов'язаних з матеріальною та дисциплінарною відповідальністю власні нормативні та фактичні підстави виникнення та інша правова природа – охоронна, що унеможливує віднесення їх до регулятивних трудових відносин. По-друге, термін «трудова відносини» повинен виступати родовим по відношенню до усіх інших термінів, що позначають відносини, що включені до предмету трудового права. Останні ж мають мати ознаки видового поняття по відношенню до терміну «трудова відносини». По-третє, по сьогоднішній день правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність) трудового колективу так і не зафіксована в законі (КЗпП України), що не дає формальних підстав для виділення трудового колективу у якості суб'єкта трудових відносин, а отже й виділення колективно-трудова відносин в межах предмета трудового права.

Список використаних джерел

1. Жолнович О. І. Предмет трудового права як критерій систематизації галузевих норм. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4. С. 271–275.
2. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права : монографія. Харків : ХНАДУ. 2014. 259 с.

3. Ваганова І. М. Щодо предмета трудового права. *Форум права*. 2017. № 2. С. 16–23.
4. Процевский А. И. Предмет советского трудового права. Москва : Юрид. лит., 1979. 224 с.
5. Скобелкин В. Н. Трудовые правоотношения. XXV съезд КПСС и развитие науки трудового права и социального обеспечения. Москва, 1978. С. 89–147.
6. Скобелкин В. Н. Обеспечение трудовых прав рабочих и служащих. Москва : Юрид. лит., 1982. 167 с.
7. Советское трудовое право / под ред. В. С. Андреева. Москва : Юрид. лит., 1971. 226 с.
8. Венедіктов С. В. Трудове право України : підручник. Київ : Людмила, 2021. 215 с.
9. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудове право України : навч посіб. Київ : МАУП, 2003. Ч. 1. 128 с.
10. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник. Харків : Фірма «Консум», 1998. 480 с.
11. Советское трудовое право : учеб. / под ред. В. С. Андреева. Москва : Высш. шк., 1965. 455 с.
12. Иванов С. А., Лившиц Р. З., Орловський Ю. П. Советское трудовое право: вопросы теории. Москва : Наука, 1978. 368 с.
13. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. Київ : Знання, 2008. 860 с.
14. Чанишева Г. І. Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект : монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2001. 328 с.
15. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права. Львів : Видав. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. 214 с.
16. Жолнович О. І. Предмет трудового права як критерій систематизації галузевих норм. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4. С. 271–275.
17. Андреев В. С., Пашков А. С., Смирнов О. В., Смолярчук В. И. Проблемы общей части советского трудового права. *Правоведение*. 1980. No 2. С. 64–71.

Вавженчук С. Я. Предмет трудового права (частина 1: постановка проблеми)

Стаття присвячена генезі та проблемам розуміння предмету трудового права. Автором проаналізовано низку наукових концепцій та позицій науковців у цьому ключі, а отже слід констатувати, що приділено значної уваги доктринальним підходам розуміння предмету трудового права. У роботі наголошується, що умовах сьогодення існує ціла низка правовідносин у трудовому праві: секундарні охоронні трудові правовідносини, правовідносини, що виникли з антиконкурентних угод, угод про нерозголошення, аутсорсингові, аутстафінгові правовідносини тощо. Саме такий стан речей спричиняє необхідність ще раз заглибитися в означену проблематику та, можливо, переосмислити підходи та правові маяки предмету трудового права, як галузі права. У статті автор звертає окрему увагу на недоліки класифікації відносин у трудовому праві на трудові та відносини, що пов'язані з трудовими відносинами (їх ще називають в юридичній літературі похідними відносинами). Також досліджується питання чи відносини пов'язані з дисциплінарною відповідальністю можливо залишити в межах класичних трудових відносин. В юридичній літературі, часто, в характеристиці окремих правових конструкцій використовується позначення тих чи інших правовідносин, які включені до предмету трудового права, терміном «трудова правовідносини». Вказане не применшує розуміння складної системи правовідносин у трудовому праві та диференціації розглядуваних правовідносин у їх правовій природі, а лише покликане показати приналежність тих чи інших правовідносин до галузі трудового права. Однак, за ради справедливості варто підкреслити, що розуміння предмету трудового права через жорстку призму класифікації відносин на трудові відносини та відносини пов'язані з трудовими відносинами позбавляє, на методологічному рівні, можливості називати узагальнюючим терміном «трудова відносини» будь-які відносини, що входять до предмету трудового права. Таким чином виникає хибне уявлення про неприналежність таких відносин до галузі трудового права,

Предмет трудового права (частина 1: постановка проблеми)

що й породжує хвилю дискусій у правових колах та на практиці. Як наслідок, піднімається і цей пласт проблем контексті розуміння предмету трудового права. Приділяється увага проблемі виокремлення колективно-трудова відносин.

Ключові слова: предмет трудового права, трудові відносини, індивідуальні трудові відносини, колективні трудові відносини, відносини, що пов'язані з трудовими відносинами.

Vavzhenchuk S. The subject of labor law (part 1: problem statement)

The article discusses the genesis and problems of understanding the subject of labor law. The author analyzes a number of scientific concepts and approaches regarding this problem, and therefore it should be stated that considerable attention was paid to doctrinal approaches to understanding the subject of labor law. The work emphasizes that currently there is a whole range of legal relations in labor law: secondary protective labor relations, legal relations arising from non-competitive agreements, non-disclosure agreements, legal relations arising out of outsourcing or outstaffing, etc. This makes it necessary to once again delve into the given problem and, perhaps, reconsider the approaches and legal beacons of the subject of labor law, as a branch of law. In the article, the author pays particular attention to the shortcomings of the classification of relations in labor law into labor relations and relations related to labor relations (in the legal literature the latter relations are also called derivative relations). The issue is also investigated, whether relations related to disciplinary liability can be maintained within the borders of classical labor relations. In the legal literature, often, in the characteristics of specific legal constructions, the term «labor legal relations» is used to denote certain legal relations that are included in the subject of labor law. This does not diminish the understanding of the complex system of legal relations in labor law and the differentiation of legal relations in their legal nature but is only intended to show the affiliation of certain legal relations with labor law. However, for the sake of fairness, it should be emphasized that the understanding of the subject of labor law through the strict prism of classification of relations into labor relations and relations related to labor relations deprives, at the methodological level, the possibility to use the general term «labor relations» to indicate any relations included in the subject of labor law. Thus, emerges a false impression that such relations do not belong to labor law, which gives rise to number of discussions among legal specialists and in practice. As a result, this layer of problems arises in the context of understanding the subject of labor law. Attention is also paid to the problem of separating collective labor relations.

Key words: subject of labor law, labor relations, individual labor relations, collective labor relations, relations related to labor relations.

Наталя Опольська,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
адвокат

ORCID: 0000-0003-1507-0178

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-11

УДК 342.7-053.215

Право працівника на повагу до людської гідності та захист від мобінгу

Гідність людини є фундаментом системи прав і свобод людини, основоположною концепцією, яка глибоко проникла в зміст міжнародних правових актів та потребує більш рельєфного відображення в національному законодавстві.

Забезпечення права на повагу до гідності людини є передумовою реалізації всіх інших прав і свобод. Право людини на гідність не може бути обмежене чи скасоване за жодних обставин. В процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС необхідно відобразити значущість гідності людини, як основи, фундаменту усєї системи її основоположних прав і свобод.

Забезпечення права на повагу до гідності працівника у трудовому праві є критерієм оцінки правового статусу працівника, ціннісною основою механізму його захисту та головною метою правового регулювання трудових відносин в цілому. Людська гідність є системоутворюючою та комплексною категорією у парадигмі протидії мобінгу.

Визначення поняття мобінгу у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» прийнятого 16 листопада 2022 року є додатковою гарантією права працівника на повагу до його гідності, як найвищої соціальної цінності.

Наукове опрацювання права на повагу до людської гідності проводилось вченими різних галузей права. Право працівника на гідне ставлення на роботі та захисту від мобінгу висвітлювали у своїх працях Л. П. Амелічева, О.В. Байло, І.В. Лагутіна, О.Ф. Мельничук, О.А. Трюхан та ін.

Незважаючи на значний інтерес науковців до зазначеної проблеми, на сьогоднішній день у вітчизняній юридичній науці недостатньо досліджень присвячених праву працівника на гідне ставлення на роботі та захисту від мобінгу.

Метою статті є розкриття невідповідностей у правових нормах щодо захисту працівника від мобінгу.

Стаття 28 Конституції України передбачає, що ніхто не може бути підданий такому, що принижує його гідність, поведженню чи покаранню [1].

Презумпція гідності людини закріплена у статті 1 Загальної

декларації прав людини: «Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». У статті 23 зазначено, що «Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне існування людини» [2].

Стаття 26 Європейської соціальної хартії передбачає право всіх працівників на захист їхньої гідності на роботі. З метою його забезпечення держави зобов'язуються поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про систематичні непорядні або явно негативні та образливі дії щодо окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким діям і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки [3].

Стаття 2-2 Кодексу законів про працю України (КЗпПУ) визначає поняття мобінгу (цькування) як систематичні тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [4].

Слід зазначити, що у визначення мобінгу законодавець заклав словосполучення «...умисні дії... у формі тиску», не визнаючи їх проявом насильства. Зважаючи на те, що психологічний чи економічний вимір насилля у залишається питанням дискусійним, таке визначення видається вдалим. Визначивши, що мобінг проявляється у формі психологічного або

економічного тиску, законодавець підвищив гарантування права працівника на повагу до людської гідності. Наявність психологічного чи економічного тиску є підставою звернення до суду за захистом своїх прав від мобінгу.

У разі доведення в судовому порядку, що психологічний чи економічний тиск на працівника є проявом економічного чи психологічного насильства, або різновидом іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, такі дії можуть бути перекваліфіковані за ст. 127 Кримінального кодексу: «Умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання... з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, в тому числі отримати від нього або іншої особи інформацію, свідчення або визнання, покарати за його дії, які він скоїв або у скоєнні яких підозрюється, або залякування його або інших осіб». Така кваліфікація може бути застосована в залежності від тяжкості завданого болю і страждань та навмисністю і наявністю певної мети.

У США існує окремий науковий інститут, що досліджує цькування на роботі – Workplace Bullying Institute (WBI). За його даними, найпоширенішими наслідками для жертви мобінгу є стрес (76%), параноя (60%), головний біль (55%), почуття відстороненості (41%), почуття вини чи сорому (38%). Г. Лейманн довів, що під час постійних принижень на роботі психіка відчувається так само, як після пережитого досвіду війни або в'язниці, а 15% самогубств у Швеції безпосередньо пов'язані з мобінгом на роботі [5].

Мобінг – складне соціально-психологічне явище, що являє собою тривалий процес цькування та має суспільно-небезпечні наслідки. Якщо його розглядати виключно як одну з форм дискримінації, це приведе до недовіри форм захисту працівника

від мобінгу. Мобінг – це саме тиск на працівника, якщо рівень тяжкості завданого болю і страждань працівникові є проявом насильства, а не тиску, кваліфікація таких дій буде за ст. 127 ККУ.

Непослідовне використання у законодавстві термінів «утиск» та «мобінг» також ускладнює кваліфікацію таких дій щодо притягнення до відповідальності винних осіб.

Поняття утиску як форми порушення права на повагу до гідності людини, визначено Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Пункт 7 частини 1 статті 1 вказаного закону передбачає, що утиск – це небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери [6]. Відповідно до статті 4 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» сфера його дії поширюється на трудові відносини. У законі прописано механізм забезпечення запобігання та протидії дискримінації. У статті 14 вказаного закону передбачено: «особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися із скаргою до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом. Особа, яка зазнала матеріальної та моральної шкоди унаслідок дискримінації, має право на її відшкодування» [6].

Кваліфікуючи мобінг, потрібно чітко відмежовувати його від дискримінації. В основі дискримінації виявляється саме нерівне ставлення до людини або групи людей, обмеження у правах та свободах через певні ознаки (стать, вік, сексуальна орієнтація,

гендерна ідентичність, етнічна приналежність, стан здоров'я тощо). Мобінг супроводжується приниженням людської гідності працівника, що в окремих випадках може бути поєднано дискримінаційним ставленням до іншого працівника, проте ці поняття не тотожні.

Мобінг є значно ширшим поняттям ніж дискримінація, оскільки не завжди супроводжується саме дискримінаційним ставленням до іншого працівника, є формою приниження людської гідності працівника.

Найтипівішими формами прояву мобінгу є примушування до звільнення, психологічний тиск на працівника через обмеження у залученні до заходів, створення незручного графіку, приниження, як публічне так і у формі особистих висловлювань в бік працівника, необґрунтоване зменшення розміру чи не виплату премії, створення максимально ворожої атмосфери, грубе, несправедливе відношення з боку керівництва до працівника, яке може проявлятися у словесних образах, моральному тиску тощо. В основі кожного прояву мобінгу лежить приниження людської гідності працівника.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) доповнено статтею 173-5, яка передбачає притягнення до адміністративної відповідальності. Статтею передбачено, що вчинення мобінгу (цькування) працівника – тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин і накладення штрафу на фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин. Те саме діяння, вчинене групою осіб або особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке

ж порушення, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до п'ятдесяти годин і накладення штрафу на фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб – від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин [7].

У статті 2-2 КЗпП визначено, що «Вчинення мобінгу (цькування) заборонено. Особи, які вважають, що вони зазнали мобінгу (цькування), мають право звернутися із скаргою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та/або до суду» [6].

Підставами притягнення до відповідальності за мобінг є: протиправність, винність, караність та суспільна небезпечність. Протиправність проявляється у забороні вчинення дій або бездіяльності роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у формі психологічного або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність.

Адміністративна караність полягає в тому, що наслідком мобінгу є застосування до винної особи стягнення у вигляді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин і накладення штрафу на фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин. Суспільна небезпека мобінгу проявляється у тому, що протиправні дії спричиняють істотну шкоду працівнику-жертві, посягають на його фізичне і психологічне здоров'я, честь та гідність. Жертви мобінгу відчують емоції страху, приниження, сорому, розпачу, гніву та злості. Мобінг також вкрай негативно впливає на атмосферу в колективі.

Разом з тим, судова практика щодо притягнення особи до відповідальності за мобінг перебуває в процесі становлення. Донецький окружний адміністративний суд прийняв рішення у справі № 200/2386/21-а, де однією із вимог було визнати факт мобінгу та порушення прав викривача корупції. Як встановлено в обставинах цієї справи, ОСОБА_2, у період виконання обов'язків керівника Головного управління Держпраці у Донецькій області, чинила відносно позивача мобінг, який полягав у наданні значної кількості доручень із встановленням необґрунтованого короткого строку їх виконання, які неможливо було виконати одночасно та вчасно необґрунтованого заниження результату щорічної оцінки; відкриття одночасно трьох дисциплінарних проваджень; безпідставного заниження заробітної плати шляхом позбавлення заохочувальних виплат; позбавлення заробітної плати шляхом безпідставного відсторонення від посади [8].

У постанові від 07.12.2021 р. у справі № 753/7130/20 Київський апеляційний суд взяв до уваги визначення «мобінгу», яке зазначено у Міжнародній організації праці, а саме: це образливе, мстиве, жорстоке, злостиве або принизливе поведіння з окремою особою або групою працівників, що охоплює колективний пресинг або мобінг проти обраного працівника, який стає об'єктом психічного тиску [9].

До прийняття змін у законодавстві поняття «мобінгу» було предметом інших справ про трудові

спори, а саме: №№ 757/60645/21-ц, 757/66751/21-ц, 200/2386/21-а, 565/1113/21, 755/16619/20, 212/853/22, 643/14471/19, 949/175/21, 490/8513/21, 420/6989/20 та ін. Позови у цих справах були задоволені повністю або частково.

Також, аналізуючи законодавчу базу щодо суб'єктів протидії мобінгу, слід відзначити, що в ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначене широке коло суб'єктів, тоді як у ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» механізм захисту від мобінгу зведено до: «...центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю та суду».

Законодавець розрізняє поняття мобінгу і дискримінації, однак механізм захисту, який визначено в ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» містить ряд недоліків та не відповідає ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» в частині визначення суб'єктів протидії дискримінації.

У частині першій статті 51 КЗпП визначено: «правовий захист від мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці, захист честі та гідності працівника під час здійснення ним трудової діяльності, а також забезпечення особам, які зазнали таких дій та/або бездіяльності, права на звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та до суду щодо визнання таких фактів та їх усунення (без припинення працівником трудової діяльності на період розгляду скарги, провадження у справі), а також відшкодування шкоди, заподіяної

внаслідок таких дій та/або бездіяльності, на підставі судового рішення, що набрало законної сили» ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [6].

Обмежене коло суб'єктів, які уповноважені частиною 1 статті 51 КЗпПУ визнавати та усувати факти мобінгу, дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці, суперечить статті 14 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Крім того, визначаючи способи захисту працівника від мобінгу у КЗпПУ, законодавець не передбачив можливість використання усіх інструментів для поновлення свого порушеного права, припинення його порушення та відшкодування шкоди.

Недоліком вказаного закону є також і те, що законодавець не прописав такий інструмент запобігання, протидії та припинення мобінгу як медіація. Застосування процедури медіації, з метою припинення мобінгу, може бути достатньо ефективним. Крім того, останній етап медіації може завершитися підписанням угоди, в якій сторони можуть домовитися і про відповідну компенсацію відшкодування завданої шкоди добровільно, а не лише на підставі судового рішення, яке набрало законної сили, як вказано частиною 1 статті 51 КЗпПУ.

Також, інструментом захисту працівника від мобінгу є профспілка, яка може протидіяти проявам мобінгу на робочому місці шляхом звернення до роботодавця, однак в прийнятому законі такий механізм захисту також не зафіксовано.

Інструментом захисту від мобінгу, який також не закріплено в законі, може бути звернення зі скаргою до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Згідно з положеннями статті 9 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений Верховної Ради України з прав

людини: «у рамках здійснення контролю за додержанням прав та свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; розглядає звернення про випадки дискримінації за ознакою статі та насильства за ознакою статі» [6].

Отже, законодавче закріплення поняття «мобінгу», його типових ознак, форм прояву, наслідків та

відповідальності за вчинення є позитивною динамікою в удосконаленні законодавства. Разом з тим, в питаннях законодавчого врегулювання суб'єктивного складу протидії мобінгу, анти-мобінгових механізмів захисту прав працівників не вбачається узгодженості між законодавчими актами. Потребують доопрацювання узгодження понять «мобінг» та «утиск», які застосовуються за змістом як тотожні.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 16.03.2023).
2. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (дата звернення: 16.03.2023).
3. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 16.03.2023).
4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (дата звернення: 16.03.2023).
5. Скавитин А. Моббінг персонала: опыт зарубежных исследований. *Управление персоналом*. 2004. № 8–9. С. 70–78.
6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Законом України від 06 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-IX#Text> (дата звернення: 16.03.2023).
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-IX#Text> (дата звернення: 16.03.2023).
8. Рішення Донецького окружного адміністративного суду у справі № 200/2386/21-а від 13.05.2021 у справі № 137/374/21. URL: <https://adm.dn.court.gov.ua/documents/185/608838/19377%2021.pdf> (дата звернення: 16.03.2023).
9. Постанова Київського апеляційного суду від 07.12.2021 у справі № 753/7130/20. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/97296875> (дата звернення: 16.03.2023).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16 листопада 2022 року № 2759-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (дата звернення: 16.03.2023).
11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці: Закон України від 01 грудня 2022 року № 2806-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-IX#Text> (дата звернення: 16.03.2023).

Опольська Н. М. Право працівника на повагу до людської гідності та захист від мобінгу

У статті розкрито невідповідність правових норм щодо захисту працівника від мобінгу. Доведено, що забезпечення права на повагу до гідності працівника у трудовому праві є критерієм оцінки його правового статусу, ціннісною основою механізму його захисту та головною метою правового регулювання трудових відносин в цілому. Проведено аналіз визначення мобінгу через словосполучення «...умисні дії...у формі тиску», а не насильства. Доведено, що таке визначення підвищує гарантування права працівника на повагу до людської гідності. Обґрунтовано, що наявність психологічного чи економічного тиску є підставою звернення до суду за захистом своїх прав від мобінгу. Доведено, що у разі проявів економічного чи психологічного насильства, або різновиду

іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження з працівником дії будуть кваліфікуватися за ст.127 Кримінального кодексу. Така кваліфікація може бути застосована в залежності від тяжкості завданого болю працівникові і страждань та навмисністю і наявністю певної мети.

Визначено законодавче закріплення поняття «мобінгу», його типових ознак, форм прояву, наслідків та відповідальності за вчинення є позитивною динамікою в удосконаленні законодавства. Доведено, що в питаннях законодавчого врегулювання суб'єктивного складу протидії мобінгу, антимобінгових механізмів захисту прав працівників не вбачається узгодженості між законодавчими актами. Потребують доопрацювання узгодження понять «мобінг» та «утиск», які застосовуються за змістом як тотожні.

Визначено, що мобінг – це складне соціально-психологічне явище, що являє собою тривалий процес цькування та має суспільно-небезпечні наслідки. Якщо його розглядати виключно як одну з форм дискримінації, це приведе до недовісти форм захисту працівника від мобінгу.

Обґрунтовано, що кваліфікуючи мобінг, потрібно чітко відмежовувати його від дискримінації. В основі дискримінації виявляється саме нерівне ставлення до людини або групи людей, обмеження у правах та свободах через певні ознаки. Мобінг супроводжується приниженням людської гідності працівника, що в окремих випадках може бути поєднано дискримінаційним ставленням до іншого працівника, проте ці поняття не тотожні.

Ключові слова: мобінг, право працівника на повагу гідності, захист від мобінгу, дискримінація.

Opolska N. The employee's right to respect for human dignity and protection against mobbing

The article reveals the inconsistency of legal norms regarding employee protection against mobbing. It has been proven that ensuring the right to respect the dignity of the employee in labor law is a criterion for evaluating his legal rights, the value basis of the mechanism of his protection and the main goal of legal regulation of labor relations in general. An analysis of the definition of mobbing through the phrase "...intentional actions... in the form of pressure" rather than violence was carried out. It has been proven that such a definition increases the guarantee of the employee's right to respect for human dignity. It is substantiated that the presence of psychological or economic pressure is the basis for applying to court for the protection of one's rights against mobbing. It has been proven that in the case of manifestations of economic or psychological violence, or a variety of other cruel, inhuman or degrading treatment of the employee, the action will be qualified under Article 127 of the Criminal Code. Such a qualification may be applied depending on the severity of the pain and suffering caused to the employee and the intentionality and presence of a specific purpose.

It is determined that the legislative consolidation of the concept of "mobbing", its typical signs, forms of manifestation, consequences and responsibility for the commission is a positive dynamic in the improvement of legislation. It has been proven that there is no consistency between legislative acts in matters of legislative regulation of the subjective composition of anti-mobbing, anti-mobbing mechanisms for protecting the rights of employees. Reconciliation of the terms "mobbing" and "oppression", which are used as identical in content, need to be finalized.

It was determined that mobbing is a complex socio-psychological phenomenon, which is a long process of harassment and has socially dangerous consequences. If it is considered exclusively as one of the forms of discrimination, it will lead to the ineffectiveness of the forms of protection of the employee against mobbing.

It is justified that when qualifying mobbing, it must be clearly distinguished from discrimination. The basis of discrimination is the unequal treatment of a person or a group of people, the restriction of rights and freedoms due to certain characteristics. Mobbing is accompanied by humiliation of the employee's human dignity, which in some cases can be combined with discriminatory treatment of another employee, but these concepts are not identical.

Key words: mobbing, employee's right to respect for dignity, protection against mobbing, discrimination.

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Наталія Пархоменко,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент
Національної академії наук України,
завідувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В.М. Корещького
Національної академії наук України
ORCID: 0000-0002-5870-9261

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-12

УДК 340.1

Ідеологічна складова інформаційної безпеки України на сучасному етапі: окремі аспекти правового забезпечення

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України та розв'язання війни викликали нагальну потребу переосмислення основних засад національної безпеки нашої держави в тому числі у сфері набуття та поширення різного роду інформації. Йдеться про інформаційну безпеку, адже відсутність інформації або її перенасичення, маніпулювання інформацією або вплив на національний інформаційний контент зовнішніх чинників можуть спричинити як позитивний так і негативний вплив на розвиток інформаційної сфери та формувати ризики для інформаційної та національної безпеки. Різного роду потоки інформації, здійснюючи цілеспрямовані інформаційні атаки, системно впливаючи на формування свідомості, культури, ціннісних орієнтирів та поведінки громадян, можуть суперечити

інтересам держави. З огляду на це інформація є могутньою зброєю, що може становити загрозу як окремим особистостям чи державам, так і міжнародній спільноті, може спричинити техногенні катастрофи та фінансові кризи, розбалансування механізму держави, національного, регіонального чи міжнародного правопорядку.

Забезпечення інформаційної безпеки є одним з основних завдань держави, особливо в умовах війни як надзвичайного правового режиму, коли йдеться про захист національних інтересів, оборону країни, здобуття перемоги. Вирішення цих завдань потребує різного роду заходів серед яких вагому роль відіграють правові, а саме визначення та закріплення у законодавстві правових механізмів забезпечення інформаційної безпеки, особливо в гуманітарній сфері, що і стане метою нашого дослідження.

На сучасному етапі розвитку державотворення в Україні увага вітчизняних і зарубіжних вчених як ніколи прикута до аналізу правових проблем інформаційної безпеки як складової національної безпеки та однієї із функцій сучасної держави. Втім варто наголосити, що розробка цієї проблематики розпочалася ще на початку XXI століття. Дискусії відбувалися в аспекті з'ясування головних складових інформаційної безпеки держави, особливостей інформаційної безпеки держави в умовах глобалізації, інформаційної безпеки як основи національної безпеки, з'ясування теоретико-правових засад забезпечення інформаційної безпеки України тощо. Серед науковців, які ґрунтовно займалися цією проблематикою: І.Р. Боднар, І.О. Громико, В.Т. Гурковський, О.Д. Довгань, Ю.О. Коваленко, І.Ф. Корж, О.І. Крюков, А.Ю. Нашинець-Наумова, В.В. Остроухов, Т.І. Саханчук, І.К. Сезонова, О.М. Степко, Т.Ю. Ткачук, В.М. Фурашев та інші.

Наразі у вітчизняному фаховому дискурсі загалом сформувалися дефініції категорій «інформаційна безпека», «національна інформаційна безпека». Зокрема, це стан захищеності національних інтересів людини, суспільства і держави в інформаційній сфері, забезпечення якого досягається шляхом попередження, запобігання та нейтралізації загроз та агресії у цій сфері [1].

Наразі в сучасній юридичній науці існує декілька підходів до концептуального розуміння сутності інформаційної безпеки, обумовленого насамперед складними світовими глобалізаційними процесами, з одного боку, та захистом національних інтересів – з іншого. У загальному вигляді, як зазначалося, – це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання й розвиток в інтересах громадян, організацій, держави та стан захищеності

потреб в інформації особи, суспільства й держави, при якому забезпечується їх існування та прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз. Стан інформованості визначає ступінь адекватності сприйняття суб'єктами навколишньої дійсності і, як наслідок – обґрунтованість подальших рішень і дій [2].

В цьому аспекті серед складових інформаційної безпеки в юридичній науці з-поміж іншого необхідно виокремити задоволення інформаційних потреб суб'єктів суспільних відносин та їх захист від негативного впливу, забезпечення безпеки інформації. Соціальними об'єктами інформаційної безпеки, таким чином, слід вважати: свідомість, психіку окремих особистостей й певних соціальних груп, суб'єктів громадянського суспільства та державного управління, а також міжнародних відносин, які одночасно виступають і в якості суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки. Вагому роль в цьому процесі відіграють наукові установи, освітні і навчальні заклади України, які, зокрема, здійснюють наукові дослідження, таким чином беруть участь у формуванні та визначенні таким чином ідеологічної складової правового розвитку держави, як чинника національної та інформаційної безпеки.

Наразі відбувається приведення законодавства України у відповідність до нових соціально-економічних, політичних та геополітичних реалій. В тому числі йдеться про створення правових механізмів забезпечення інформаційної безпеки, які б стали запобіжником руйнування духовної сфери українського суспільства, сприяли збереженню та зміцненню національної ідеї, історичного спадку та культурних цінностей нашого народу, слугували соціальним регулятором поведінки людей та ін. Тому, розуміючи серйозність суспільно-політичного становища

України в умовах війни і пошук різноманітних шляхів стабілізації правопорядку, здобуття перемоги та відбудови держави, варто першочергово звернути увагу саме на формування, зміст та забезпечення ідеологічної складової інформаційної безпеки.

Правове забезпечення ідеологічної складової інформаційної безпеки є результатом правотворчої та правозастосовної діяльності органів публічної влади, спрямованої на захист національних інтересів, прав і свобод людини, суспільства та держави в інформаційній сфері. В умовах застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України, що перетворило інформаційну сферу на ключову арену протистояння, коли саме проти України Російська Федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України» Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 було затверджено Доктрину інформаційної безпеки України. Відповідно до доктрини національними інтересами України в інформаційній сфері є життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави: захист українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди, передусім з боку Російської Федерації та ін. [4].

Саме це має бути однією із цілей правотворчої діяльності і одним із першочергових завдань законотворців в умовах війни та з огляду на реалізацію основних положень Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного

вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22.05.2022 року № 2265-IX. В цьому аспекті одним із відповідних правових заходів в напрямку забезпечення інформаційної безпеки України варто вважати низку прийнятих Верховною Радою України законів України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора» від 3 березня 2022 року № 2109-IX, «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора» від 19 червня 2022 року № 2310-IX, «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України» від 19 червня 2022 року № 2309-IX, а також поданих на розгляд Верховної Ради України законопроектів, як от: «Про деколонізацію гуманітарної сфери України». Особливу увагу привертає нещодавно прийнятий за основу проект Закону України «Про внесення змін до Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності» № 7633 від 01 грудня 2022 р. (далі – проект Закону).

Загалом підтримуючи загальну мету парламентарів – розроблення механізмів захисту освітньої і наукової сфер в Україні від пропаганди та поширення шовіністичної загарбницької геополітичної доктрини «руського міра» через наукові дослідження, академічні тексти і джерела інформації у цих сферах, ознайомлення з його

змістом ставить перед науковим та освітнім середовищем низку питань, які можуть виникнути в ході реалізації аналізованого проекту.

Зокрема, авторами проекту Закону запропоновано удосконалення чинного законодавства, шляхом внесення доповнень до законів України «Про освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність», а саме: «закріпити загальний принцип захисту освітньо-інформаційного простору України від впливу російського імперіалізму і «русского міра» та зазначити, що «науково-освітні програми та наукові дослідження не можуть містити посилання на джерела інформації, створені: на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом; державною мовою держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом; фізичною особою, яка є громадянином (підданим) держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом; юридичною особою, зареєстрованою на території держави-агресора або держави-окупанта, або кінцевим бенефіціарним власником (контролером) якої є резидент держави-агресора або держави-окупанта».

При цьому пропонується передбачити винятки, а саме: «Дія частини другої цієї статті не поширюється на: випадки використання джерел інформації, зазначених в частині другій цієї статті, для ілюстрування, пояснення та критичного аналізу явищ, що відбуваються в державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом; компоненти науково-освітніх програм та наукові дослідження, зміст яких охоплює вивчення держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, за умови критичного аналізу цих джерел; окремі дисципліни, створені для

вивчення мови корінного народу, національної меншини України відповідно до положень частини п'ятої статті 7 Закону України «Про освіту».

Зазначені новели викликають певні міркування та потребують фахової дискусії щодо їх реалізації в науковій та освітній діяльності, як зазначалося. Першочергово необхідно проаналізувати чинне законодавство в цій сфері. Зокрема, відповідно до Статті 34 Конституції України, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Згідно зі Статтею 54 – громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Зазначене узгоджується із Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, яким визначено, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду, що включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (пункт 2 статті 19).

Відповідно до Статті 45 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» серед основних принципів державного управління у сфері наукової діяльності з-поміж іншого визначені визнання свободи наукової творчості та використання досягнень світової науки, а серед цілей державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності: забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості.

Реалізація зазначеного передбачає проведення наукових досліджень на основі загальновизнаних принципів, а саме: академічної свободи, академічної доброчесності, об'єктивності,

всебічності, неупередженості та ін. Вчений – як основний суб'єкт наукової і науково-технічної діяльності, здійснюючи наукову діяльність, тобто діяльність, яка спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження, має право отримувати, передавати та поширювати відкриті науково-технічну інформацію (п. 7 Ст. 5 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Відповідно до Статті 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, втім в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [5].

З огляду на це та згідно з Статтею 34 Конституції України здійснення всіх інших прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку...». Такі обмеження узгоджуються з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Під правомірним обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина слід розуміти передбачену Конституцією України можливість втручання держави за допомогою

юридичних засобів у зміст та обсяг конституційних прав і свобод людини і громадянина, яке відповідає вимогам верховенства права, потрібності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві. Метою такого обмеження є охорона основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок [6].

Окрім того поняття «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина» в контексті частини першої статті 64 Конституції України слід розуміти як не передбачене конституційними нормами звуження обсягу прав і свобод [7].

Визначені проектом Закону заборони посилення у науково-освітніх програмах та наукових дослідженнях на джерела інформації, створені: на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом і т.д., на нашу думку, торкаються конституційних прав, в т.ч. права на академічну свободу, свободу творчості, збирання та поширення інформації. Конституційний Суд України наголошує, що встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним [8].

Відповідно до принципу пропорційності, зміст та сутність якого визначений ст. 5 Договору про заснування Європейського співтовариства, а також рішеннях Конституційного Суду України, як складової конституційного принципу верховенства права, – спрямований на досягнення балансу між публічними та приватними інтересами. Тому, цілі таких заборон мають бути істотними, а засоби їх досягнення обґрунтованими і мінімально обтяжливими для

осіб, чії права обмежуються. Окрім того, це вимагає досягнення розумного співвідношення між цілями державного впливу та засобами їх досягнення.

Важливо також звернути увагу на принцип правової визначеності як один із елементів верховенства права, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [9].

У зв'язку з цим уточнення у проєкті Закону потребують такі аспекти як: визначення хронологічних меж, тобто часу видання джерела інформації на яке розповсюджується заборона посилання (взагалі на всі чи видані з чи до 2014 року, з 24 лютого 2022 року, з часу визнання РФ країною агресоркою) і як бути з тими джерелами, особливо історичного характеру, які створені і опубліковані російською мовою до і у XX, XIX ст. та ін. історичні періоди; як бути з тими джерелами, які створені державною мовою або громадянами, але не на території держави агресорки; авторами яких є російські освітяни, науковці чи політичні діячі, які є опозиційними до влади у Російській Федерації та публічно засуджують її дії щодо України; дослідження технічного або природничого характеру, які не містять політичного чи ідеологічного контексту та ін., чого вимагає дотримання принципу правової визначеності – складової верховенства права. Проблематичним також видається завдання для кожного українського науковця чи освітянина, учні, студента чи аспіранта з'ясування особи кінцевого бенефіціара видання, або громадянства автора наукової

публікації, можливість некритичного посилання на історичні джерела, написані російською мовою або використання посилань на російські джерела не в аспекті аналізу подій, які відбуваються в державі, визнаній Верховною Радою України державою агресором або державою-окупантом і т. ін. Окрім того, варто звернути увагу на відмінності реалізації запропонованого проєкту у освітній та науковій діяльності, фундаментальній та прикладній науках, гуманітарних та технічних, природничих дослідженнях. Не можливо також оминати необхідність з'ясування, передбачення, визначення та закріплення юридичних наслідків – санкцій, за порушення запропонованих норм-заборон.

Розглядаючи національну та інформаційну безпеку України як один із чинників захисту державних інтересів, «за якої забезпечується запобігання, виявлення і нейтралізація внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз, збереження інформаційного суверенітету держави і безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва» [10] та в цілому підтримуючи ідею створення механізмів запобігання пропагуванню ворожої ідеології, нарощення можливостей «української освітньої та наукової спільноти покинути сфери впливу росії [11]» варто ще раз наголосити, що підготовка та прийняття проаналізованого проєкту Закону відповідає сучасним суспільно-політичним реаліям, але його зміст має дискусійні положення, які потребують доопрацювання. Зокрема передбачені ним заборони, що обмежують конституційне право на свободу творчості та право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, можуть бути визнані такими, що порушують принцип пропорційності, правової визначеності та низку принципів наукових досліджень, а саме об'єктивності, неупередженості, всебічності, повноти та ін.

Список використаних джерел

1. Гріщенко А.О. Підходи до розумінні категорії «інформаційна безпека» та правової засади її забезпечення. *Інформація і право*. № 4(35)/2020. С. 129.
2. Коваленко Ю.О. Забезпечення інформаційної безпеки на підприємстві. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24811/st_51_18.pdf?sequence=1#:~:text
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) ... щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 2, 3 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» від 28 січня 2016 року № 955-VIII зі змінами від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про вибори Президента України», «Про Державний реєстр виборців», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України» та Кодексу адміністративного судочинства України (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України) від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини)
9. Громико І., Саханчук Т. Державна домінантність визначення інформаційної безпеки України в умовах протидії загрозам. *Право України*. 2008. № 8.
10. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності» № 7633 від 01 грудня 2022 р.

Пархоменко Н. М. Ідеологічна складова інформаційної безпеки України на сучасному етапі: окремі аспекти правового забезпечення

Забезпечення державою інформаційної безпеки є одним з основних завдань держави, особливо в умовах війни, коли йдеться про захист національних інтересів, оборону країни, здобуття перемоги. Зазначене потребує визначення та закріплення у законодавстві правових механізмів забезпечення та захисту інформаційної безпеки, особливо в гуманітарній сфері. Серед складових інформаційної безпеки в юридичній науці з-поміж іншого необхідно виокремити задоволення інформаційних потреб суб'єктів суспільних відносин та їх захист від негативного впливу, забезпечення безпеки інформації. Вагому роль в цьому процесі відіграють наукові установи, освітні і навчальні заклади України, які, зокрема, здійснюють наукові дослідження, формуючи та визначаючи таким чином ідеологічну складову правового розвитку держави, як чинник національної та інформаційної безпеки.

Правові механізми забезпечення інформаційної безпеки суспільства є одним із запобіжників руйнування духовної сфери українського суспільства, збереження та зміцнення національної ідеї, історичного спадку та культурних цінностей нашого народу та ін. Удосконалення законодавства наразі відбувається відповідно до Доктрини інформаційної безпеки України та Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну». Особливу увагу привертає нещодавно прийнятий за основу проект Закону України «Про внесення змін до Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності» № 7633 від 01 грудня 2022 р. Його аналіз дає змогу стверджувати, що підготовка та прийняття проаналізованого проекту Закону відповідає сучасним суспільно-політичним реаліям, але передбачені у його змісті заборони торкаються та обмежують конституційне право на свободу творчості та право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію мають відповідати принципам пропорційності, правової визначеності та принципам наукових досліджень, а саме об'єктивності, неупередженості, всебічності, повноти та ін.

Ключові слова: національна, інформаційна, безпека, ідеологія, держава-агресор, наука, джерело, посилення, заборона.

Parkhomenko N. Ideological component of Ukraine's information security at the present stage: certain aspects of legal support

Providing the state with information security is one of the main tasks of the state, especially in conditions of war, when it comes to protecting national interests, defending the country, and winning. The above-mentioned requires the definition and consolidation in the legislation of legal mechanisms for ensuring and protecting information security, especially in the humanitarian sphere. Among the components of information security in legal science, among other things, it is necessary to single out the satisfaction of the information needs of the subjects of public relations and their protection from negative impact, ensuring the security of information. An important role in this process is played by scientific institutions, educational and educational institutions of Ukraine, which, in particular, carry out scientific research, forming and thus defining the ideological component of the legal development of the state as a factor of national and information security.

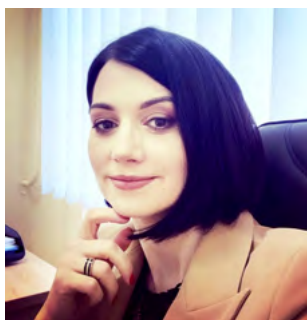
Legal mechanisms for ensuring the information security of society are one of the safeguards for the destruction of the spiritual sphere of Ukrainian society, the preservation and strengthening of the national idea, historical heritage and cultural values of our people, etc. The legislation is currently being improved in accordance with the Doctrine of Information Security of Ukraine and the Law of Ukraine «On prohibition of propaganda of the Russian Nazi totalitarian regime, armed aggression of the Russian Federation as a terrorist state

against Ukraine, symbols of the military invasion of the Russian Nazi totalitarian regime in the Ukraine». Particular attention is drawn to the recently adopted as a basis the draft Law of Ukraine « On Amendments to the Law of Ukraine on Amendments to Certain Laws of Ukraine on the Prohibition of the Use of Information Sources of the Aggressor State or the Occupying State in Educational Programs, in Scientific, Scientific and Technical Activities» No. 7633 of December 1, 2022. His analysis makes it possible to assert that the preparation and adoption of the analyzed draft Law corresponds to modern socio-political realities, but the prohibitions provided for in its content affect and limit the constitutional right to freedom of creativity and the right to freely collect, store, use and disseminate information must comply with the principles of proportionality, legal certainty and principles of scientific research, namely objectivity, impartiality, comprehensiveness, completeness, etc.

Key words: national, informational, security, ideology, aggressor state, science, source, reference, prohibition.

Олександра Проць,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0002-2280-6836

Наталія Кантор,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0001-9533-0851

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-13

УДК 342.7(477)

Реабілітація як інститут національного права та законодавства: проблеми та шляхи їх розв'язання

Динаміка суспільних потреб зумовлює якісне оновлення системи права України, зокрема, удосконалення існуючих і формування нових інститутів, серед яких – інститут реабілітації. Однак щодо його галузевої належності в юридичній науковій думці немає єдності. Найчастіше реабілітація визнається кримінально-процесуальним інститутом, що охоплює норми, які регулюють суспільні відносини щодо відновлення прав громадян, незаконно притягнутих до кримінальної відповідальності. Частина науковців розглядає цей інститут як міжгалузевий, що поєднує норми таких галузей права, як цивільне, кримінально-процесуальне, цивільно-процесуальне

тощо. Однак ці думки є дискусійними, тому дослідження реабілітації у правовому аспекті є актуальним як у теоретичному, так і в практичному плані.

Проблеми реабілітації у правовому аспекті найбільш активно досліджують фахівці з кримінально-процесуального права. Із публікацій останнього десятиліття варто відзначити дисертацію А. О. Суховіліної «Інститут реабілітації в кримінально-процесуальному праві» (2012), а також підручник для слухачів магістратури юридичних вузів «Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою», який підготували В. В. Ченцов і В. М. Тертишник (2016). Реабілітація

в інших галузях права належної уваги науковців-юристів наразі не отримала.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні комплексного міжгалузевого характеру інституту реабілітації та дослідженні питань, пов'язаних з поняттям і сутністю реабілітації як правової категорії.

Практично всі дослідники проблем реабілітації вказують, що сам термін «реабілітація» запозичений із латинської мови і складається з префікса «*re*» – відновлення і прикметника «*habilitas*» – сприяти, корисність. Тобто дослівний переклад досліджуваного терміна означає відновлення корисності для чогось» [1, с. 149].

У Юридичній енциклопедії міститься таке визначення: «реабілітація (*rehabilitatio* – робити спроможним, поновлення) – це:

1) поновлення у правах і відновлення репутації осіб, які безвинно зазнали репресій або були неправомірно притягнуті до кримінальної чи адміністративної відповідальності, що поєднується з компенсацією (відшкодуванням) завданих цим особам матеріальних і моральних збитків;

2) діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду щодо встановлення незаконності кримінально-процесуального переслідування особи, відшкодування їй майнової та моральної шкоди і поновлення порушених прав;

3) у праві соціального забезпечення – комплекс заходів, спрямованих на відновлення можливостей життєдіяльності» [2, с. 244–246].

Як бачимо, автори цієї дефініції головною ознакою «реабілітації» вважають відновлення прав (можливостей) особи, причому в літературі наголошується: «це відновлення має відбуватись в усіх можливих сферах життя людини, соціальних, правових, майнових її відносинах, здійснюватись як щодо політичного, правового,

соціального, фінансово-майнового статусу особи, так і щодо захисту її честі, гідності і репутації» [3, с. 18]. Таке розуміння реабілітації дає підстави вважати її складним соціально-правовим феноменом. Це підтверджується й тим, що проблеми реабілітації досліджують не лише юристи, а й фахівці-медики, психологи, соціальні педагоги, соціологи та ін. Відповідно виокремлюються такі її види, як медична, педагогічна, політична, соціальна, фізична реабілітація тощо. У будь-якому разі кожному виду реабілітації притаманний правовий характер, який полягає в тому, що здійснюваний у його рамках комплекс різних заходів, спрямованих на відновлення втрачених прав, можливостей людини, що забезпечують її повноцінну життєдіяльність у суспільстві, врегульований законами та іншими нормативно-правовими актами.

Як уважає А. О. Суховіліна, «інститут реабілітації – це самостійний правовий інститут кримінально-процесуального права, що складається із сукупності норм, які регулюють публічні відносини щодо поновлення прав і свобод та відшкодування шкоди особі, стосовно якої мало місце незаконне і необґрунтоване кримінальне переслідування чи незаконне засудження» [4, с. 45]. Однак міркування про виключну галузеву належність інституту реабілітації, на нашу думку, щонайменше спірне, оскільки є низка ознак, які вказують на його комплексний характер.

Як відомо, у теорії права складний (комплексний, міжгалузевий) інститут права розуміється як «система відносно відособлених правових норм кількох галузей права, спрямованих на регулювання певної групи (виду) взаємозалежних суспільних відносин» [5, с. 308–309]. При цьому існування змішаних інститутів (з різних галузей права) визнається навіть деякими авторами, які заперечують існування комплексних галузей права [6, с. 102].

Видається, що комплексний інститут права відрізняється від галузі права лише меншим обсягом сфери правового регулювання. При цьому вважається, що саме комплексні інститути права відіграють провідну роль у формуванні нових галузей права, особливо комплексних. Наприклад, тривалий час в наукових колах України гостро обговорювалося питання про статус медичного права. Одні вчені вважали його лише галуззю законодавства, інші – підгалуззю права соціального забезпечення, треті – міжгалузевим інститутом права. На нашу думку, ці твердження відображають процес становлення медичного права України як комплексної галузі права, що нині вже сформувалася і розвивається.

Щодо реабілітації нині теж висловлюється думка, що «це уже не просто міжгалузевий правовий інститут, а фактично окрема галузь права (реабілітаційне право), яка знаходиться в стані формування і розвитку, яка регламентує процесуальний порядок реалізації відповідальності держави перед особою з метою повного поновлення доброго імені, честі, майнових, трудових, пенсійних, житлових, службових, інших прав і свобод людини, незаконно порушених під час діяльності органів влади і місцевого самоврядування та їх посадових осіб» [3, с. 16–17].

Загалом міркування про перспективи становлення такої галузі права видаються слушними, однак для цього необхідна низка передумов, які виокремлює у своєму дослідженні Т. Є. Мураховська: «наявність повторюваних суспільних відносин, які здатні бути об'єктом зовнішнього контролю (коло суспільних відносин повинно бути своєрідним, широким, однорідним, але багатогранним); соціальна необхідність комплексного регулювання цих відносин (такі суспільні відносини повинні зачіпати інтереси більшості суб'єктів права та

бути актуальними у відповідних умовах суспільного життя, що забезпечує розвиток законодавства); наявність державного інтересу та державної підтримки цих відносин (або підтримки їх захисту); узагальнення та формування нормативів поведінки в суспільстві» [7, с. 6]. Принаймні в сучасних умовах єдності цих передумов щодо реабілітаційного права не досягнуто, тому, скоріше, він є комплексним, міжгалузевим правовим інститутом.

Загальними ознаками комплексного інституту права вважаємо такі: 1) сферу правового регулювання такого інституту утворює група суспільних відносин одного виду, пов'язаних між собою, однак ця група є дещо меншою, ніж та, що складає предмет галузі права; 2) такий інститут характеризується фактичною та юридичною однорідністю (єдині поняття, загальні положення, юридичні конструкції тощо); 3) цей правовий інститут відносно відокремлений від тих галузей права, на «перетині» яких він виникає; 4) у рамках такого інституту виокремлюються субінститути – сукупність норм, які відображають специфіку правового регулювання конкретних видів суспільних відносин. Як уявляється, ці ознаки повною мірою притаманні інституту реабілітації як комплексному, міжгалузевому інституту права. Він являє собою сукупність правових норм, які урегульовують широке коло суспільних відносин, що виникають у процесі усунення перешкод та відновлення можливостей для нормальної життєдіяльності людини та реалізації її прав, свобод і законних інтересів у різних сферах суспільного життя. Правове регулювання цих відносин має міжгалузевий характер – воно поєднує норми конституційного, адміністративного, цивільного, цивільного процесуального, кримінального, кримінального процесуального, кримінального виконавчого, трудового права, а також таких нових галузей, як медичне та освітнє право.

Оскільки методи правового регулювання цих галузей можуть відрізнятися, у межах інституту реабілітації забезпечується їх поєднання, що й зумовлює його складну природу. За слушним зауваженням С. П. Погребняка, «окремі правові інститути відчують на собі одночасний вплив і публічного, і приватного права, вони ніби сплетені з елементів публічного і приватного права» [8, с. 7]. На нашу думку, інститут реабілітації належить саме до таких інститутів.

Як інститут законодавства, реабілітація являє собою доволі розгалужену систему, оскільки правові норми, що утворюють цей інститут права, містяться в нормативно-правових актах різних галузей права та різної юридичної сили. Основи цього інституту закладені в Конституції – Основному Законі Української держави [9], низка статей якої прямо чи опосередковано врегульовують відносини у сфері реабілітації. Так, зокрема, це стаття 3, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Це означає, що всі інші соціальні цінності є підпорядковані цінності людини. Так само до переліку найвищих цінностей належать такі невід'ємні її права, як життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Інакше кажучи, передовсім мають бути забезпечені саме ці можливості людини як передумова здійснення нею усіх інших прав. Оскільки утвердження й забезпечення прав і свобод людини визнається основним обов'язком держави, то відповідно держава повинна сприяти реалізації прав і свобод шляхом усунення перешкод і відновлення можливостей людини їх використовувати.

У контексті досліджуваної проблеми варто проаналізувати зміст ст. 56 Основного Закону [9], за якою кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної

шкоди, яка була завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Ця норма конкретизує припис ст. 3 про відповідальність держави перед людиною. У юридичній літературі наголошується, що «на підставі цих положень в кримінальному процесі виник і розвивається інститут реабілітації незаконно притягнутих до кримінальної відповідальності, відшкодування їм моральної і матеріальної шкоди. Першоджерелом цього інституту є принцип реабілітації невинуватих осіб, закріплений у ст. 56 Конституції України» [10, с. 65].

Своєю чергою, детально регламентує відповідальність держави перед людиною цивільне законодавство (статті 1173–1176 Цивільного кодексу України [11]) та низка законодавчих актів галузевого характеру. Зокрема, унормовує процедуру реабілітації (хоча такого поняття й не містить) Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. [12]. Тут варто зазначити, що назва закону та його зміст не зовсім відповідає конституційній нормі, яка передбачає відповідальність не лише за незаконні рішення чи дії, а й за бездіяльність органів держави.

Процедура відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями/бездіяльністю інших органів влади, регламентації ще не отримала, що знижує ефективність інституту реабілітації. Для вирішення цієї проблеми пропонується «об'єднання усіх концептуальних ідей існуючих законів і норм національного законодавства та міжнародних правових актів, правових позицій та прецедентів Європейського суду з прав людини й загальної

норми-принципу Конституції України, щоб розробити та прийняти окремий кодекс – «Кодекс реабілітації постраждалих від незаконних дій чи бездіяльності влади» [3, с. 212]. Однак і нині цю проблему можна розв'язати принаймні через застосування конституційної норми, як норми прямої дії.

Ще одним важливим джерелом інституту реабілітації є Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (до 2018 року – «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»). Стаття 1 чітко вказує, що «метою цього Закону є відновлення історичної справедливості, встановлення порядку реабілітації репресованих осіб та осіб, які потерпіли від репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, відновлення їхніх політичних, соціальних, економічних та інших прав, визначення порядку відшкодування шкоди, завданої таким особам унаслідок репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, недопущення повторення злочинів тоталітарних режимів» [13]. Як впливає з цієї норми, реабілітація жертв репресій полягає у відновленні їхніх політичних, соціальних, економічних та інших прав та відшкодуванні шкоди. Тобто лише шляхом тлумачення можна розкрити зміст поняття «реабілітація», оскільки сам законодавець його не розтлумачив, хоч 2018 року Закон був доповнений ст. 1¹ із визначенням основних термінів.

Нормативне визначення та найбільш повну законодавчу основу наразі отримала медична реабілітація. Так, Основи законодавства України про охорону здоров'я закріплюють, що реабілітація – це «комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я у взаємодії з її середовищем», визначають також поняття «реабілітаційна допомога у сфері охорони

здоров'я», «реабілітаційна послуга» та унормовують порядок їх надання [14].

Розширене тлумачення терміна «медична реабілітація» містить Імплементаційна Угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації [15], де також виокремлюється фізична реабілітація.

У Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» закріплено право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу (ст. 11), що, серед іншого, передбачає надання медико-психологічної реабілітації [16].

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», крім основного поняття «реабілітація осіб з інвалідністю», містить визначення та врегульовує такі види реабілітації, як психолого-педагогічна, професійна, психологічна, соціальна, трудова, фізкультурно-спортивна [17].

Закон України «Про соціальні послуги», хоч у переліку базових соціальних послуг (ст. 16) не містить реабілітації, передбачає (ст. 13) функціонування у системі надавачів соціальних послуг державного/комунального сектору установи/заклади надання соціальних послуг (стаціонарні, реабілітаційні, тимчасового перебування) [18].

Законом України «Про психіатричну допомогу» регламентовано правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою, під якою розуміється «комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медичну та психологічну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних

речовин» [19]. У Законі також використовуються терміни «медико-соціальна реабілітація», «соціальна реабілітація», однак без визначення їх змісту.

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» зараховує соціальну реабілітацію до основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді (ст. 6¹). У ст. 10 вказано, що Закон розкривається зміст соціальної реабілітації – «здійснення:

заходів, спрямованих на оптимізацію і коригування ставлення сімей, дітей та молоді до відповідального батьківства, формування у них навичок до самообслуговування, самостійного проживання та інтеграції в суспільство;

соціального патронажу дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі, та молодих людей, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі [20].

Освітнє законодавство України так само містить низку норм, що належать до інституту реабілітації. Наприклад, Закон України «Про освіту» серед типів закладів освіти, що забезпечують здобуття загальної середньої освіти, передбачає: «школу соціальної реабілітації – заклад загальної середньої освіти для дітей, які відповідно до рішення суду потребують особливих умов виховання; навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку»

(ст. 9) [21]. Аналогічні положення містить і стаття 9 Закону України «Про загальну середню освіту» [22].

Отже, законодавство, що регламентує різні види реабілітації в Україні, є надзвичайно розгалуженим. Тому доцільною уявляється систематизація цього законодавства, принаймні у формі інкорпорації, у процесі якої можна усунути неточності у формулюванні дефініцій, заповнити прогалини, що загалом матиме позитивний вплив на практичну реалізацію норм інституту реабілітації в Україні.

Підсумовуючи викладене вище, варто відзначити, що юридичною наукою місце інституту реабілітації в національній системі права поки що чітко не визначено. Здебільшого його вважають інститутом кримінального процесуального права, хоча є всі передумови вважати його комплексним, міжгалузевим правовим інститутом з перспективою «переростання» у комплексну галузь права. Норми інституту реабілітації містяться у багатьох нормативно-правових актах. Його основи закріплюють положення Конституції України, що деталізуються (більшою чи меншою мірою) у галузевому законодавстві – кримінальному процесуальному, медичному, освітньому, соціальному, цивільному і цивільному процесуальному та ін. Для підвищення ефективності цього інституту необхідно систематизувати різні нормативно-правові акти (принаймні у формі інкорпорації) та сформувати цілісну систему реабілітаційного законодавства України.

Список використаних джерел

1. Соколова О. М., Васюк Н. О., Радич Я. Ф. Реабілітація військовослужбовців: термінологія, класифікація, принципи та особливості (до проблеми державного регулювання реабілітації особового складу Збройних Сил України). *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 23. С. 148–155.
2. Нагребельний В. П., Сташків Б. І., Шумило М. Є. Реабілітація / Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5. С. 244–246.

3. Ченцов В. В., Тертишник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою. Підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ : Алерта, 2016. 324 с.
4. Суховіліна А. О. Інститут реабілітації в кримінально-процесуальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 207 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.
6. Дуднік Р. М. Підстави виникнення нових галузей українського права. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 2. С. 99–103.
7. Мураховська Т. Є. Формування нових галузей в системі права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 19 с.
8. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 3–17.
9. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
10. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. Вид. 4-те, доповнене і перероблене. Київ : «А. С. К.», 2003. 1120 с.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
12. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
13. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 17.04.1991 № 962-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
14. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
15. Імплементативна Угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації: Угода Кабінету Міністрів України; НАТО; Міжнародний документ від 17.09.2015, 21.09.2015, затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 49 від 03.02.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_034#Text (дата звернення: 13.03.2023).
16. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
17. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV(зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
18. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
19. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
20. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 № 2558-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
21. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 13.03.2023).
22. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 № 651-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

Проць О. Є., Кантор Н. Ю. Реабілітація як інститут національного права та законодавства: проблеми та шляхи їх розв'язання

У статті досліджено реабілітацію як інститут національного права та законодавства. Установлено, що первісне значення терміна «реабілітація», запозиченого із латинської мови, у правовому аспекті нині суттєво розширилося. На основі аналізу наукових джерел та узагальнення основних підходів до розуміння реабілітації зроблено висновок, що вона являє собою комплексний соціально-правовий феномен та охоплює такі різновиди, як медична, педагогічна, політична, соціальна, фізична реабілітація тощо. Правовий характер реабілітації підтверджує розгалужена система правових норм, що виступають основою різних видів реабілітації, сутність яких полягає у відновленні втрачених можливостей і здібностей людини, що забезпечують її повноцінну життєдіяльність у суспільстві.

Установлено, що в юридичній науці висловлюються прямо протилежні думки про місце реабілітації у національній системі права: від визнання його виключно інститутом кримінально-процесуального права до тверджень про формування окремої галузі – реабілітаційного права. Сформульовано таке визначення: реабілітація – це комплексний, міжгалузевий інститут права, який урегулює широке коло суспільних відносин, що виникають у процесі усунення перешкод та відновлення можливостей для нормальної життєдіяльності людини та реалізації її прав, свобод і законних інтересів у різних сферах суспільного життя. Інститут реабілітації визнано одним із найважливіших правових інститутів у сучасній національній системі права. Цей інститут поєднує норми конституційного, адміністративного, цивільного, цивільного процесуального, кримінального, кримінального процесуального, кримінального виконавчого, трудового права, а також таких нових галузей, як медичне та освітнє право. Відповідно його джерелами виступає Конституція України, галузеві кодифіковані нормативно-правові акти, а також розгалужена система законів та підзаконних актів.

З метою підвищення ефективності інституту реабілітації в Україні запропоновано здійснити систематизацію його нормативно-правових джерел (принаймні у формі інкорпорації) та сформувати цілісну систему реабілітаційного законодавства України.

Ключові слова: інститут реабілітації, комплексний інститут права, медична реабілітація, реабілітація, реабілітаційне законодавство, соціальна реабілітація.

Prots O., Kantor N. Rehabilitation as an institute of national law and legislation: problems and ways of solving them

The article examines rehabilitation as an institute of national law and legislation. It is established that the original meaning of the term “rehabilitation”, borrowed from the Latin language, has significantly expanded in the legal aspect in modern conditions. On the basis of the analysis of scientific sources and the generalization of the main approaches to the understanding of rehabilitation the conclusion is made that it is a complex social and legal phenomenon. Such types of rehabilitation are distinguished as medical, pedagogical, political, psychological, social, physical, and others. The legal nature of rehabilitation is confirmed by an extensive system of legal norms that serve as the basis for various types of rehabilitation, the essence of which is the restoration of missed (limited, lost) opportunities and abilities of a person, ensuring his full vital activity in society.

It has been established that legal science expresses directly opposite opinions about the place of rehabilitation in the national system of law. Some scientists consider rehabilitation to be solely an institution of criminal-procedural law. Others prove the formation of a separate branch – rehabilitation law. The following definition is formulated: rehabilitation is a complex, inter-branch institute of law, which regulates a wide range of social relations arising in the process of removing obstacles and restoring opportunities for normal human activity and the realization of his rights, freedoms and legitimate interests in various spheres of public life. The institute of rehabilitation is recognized as one of the most important legal institutions in the modern national system of law. This institute combines the norms of constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal procedural, criminal enforcement,

labor law, as well as new industries, such as medical and educational law. Accordingly, its sources are the Constitution of Ukraine, sectoral codified normative legal acts, as well as an extensive system of laws and by-laws.

In order to increase the efficiency of rehabilitation in Ukraine, it is suggested to systematize its normative-legal sources (at least in the form of incorporation) and to form an integral system of rehabilitation legislation of Ukraine.

Key words: rehabilitation institute, complex institute of law, medical rehabilitation, rehabilitation, rehabilitation legislation, social rehabilitation.

РЕЦЕНЗІЇ

Василь Лемак,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
суддя Конституційного Суду України

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-14

Сучасне дослідження українського конституціоналізму¹

Грунтовне вивчення українського конституціоналізму розпочалося з проголошенням державної незалежності України, але особливого значення такі дослідження набули на початку XXI ст., коли значно актуалізувалася проблема проведення конституційної реформи, яка мала впровадити сучасну європейську модель конституціоналізму. Питанням історії розвитку вітчизняного конституціоналізму займалися такі науковці, як: І. Й. Бойко, В. С. Кульчицький, О. В. Кресін, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко й інші. Роботи зазначених науковців є першочерговими для ознайомлення з цією тематикою.

У колективній монографії «Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку» розкрито особливості формування вітчизняного конституціоналізму в нерозривній єдності з державно-правовим, соціально-економічним,

політичним, культурним і релігійним розвитком українського суспільства. Крім цього, на формування вітчизняного конституціоналізму значний вплив мали зовнішні чинники: загальноєвропейські конституційні ідеї та конституційні процеси тих держав, до складу яких входили українські етнічні землі.

Новітні історико-правові розвідки питань українського конституціоналізму необхідні в контексті того, що саме явище конституціоналізму – складне та різностороннє, має історико-соціальний, політико-правовий і культурний зміст. Він включає конституційні погляди й ідеї, нормативно-правові акти, інститути, процес, систему захисту конституційного ладу та самої конституції, комплекс знань у галузі конституційного права, а також правову політику й ідеологію. Знання засад українського конституціоналізму у всій їх сукупності вможливають краще розуміння особливостей конституційного процесу в наш час, а також прогнозування ймовірних напрямів розвитку конституційних

¹ Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. В. Л. Скрипника. Харків : Право, 2023. 203 с.

інститутів України в майбутньому, що безумовно актуалізує представлене монографічне дослідження.

Сучасний український конституціоналізм ще знаходиться на етапі свого становлення, заснованого на нормах Конституції України 1996 р., напрацюваннях як сучасних вітчизняних учених-конституціоналістів і політиків, так і наукових і політичних діячів минулого: Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, В'ячеслава Липинського й інших, а також через засвоєння та впровадження західноєвропейської моделі конституціоналізму, витoki якої сягають доби Просвітництва. Зародження українського конституціоналізму відноситься до другої половини XVI – середини XVII ст. Він пройшов тривалий і складний шлях у своєму розвитку, спираючись на два чинники: досягнення західноєвропейської конституційної теорії та практики, а також на власний національний конституційний досвід. Цілком доречно, що саме цим питанням приділено значну увагу в рецензованій роботі.

Зважаючи на рівень політико-ідеологічного, соціально-економічного, культурно-релігійного розвитку й особливості державно-правового статусу України, процес формування вітчизняного конституціоналізму умовно складався з трьох періодів: «козацького», «колоніального» і «національного», про що йдеться у першому розділі.

Надважливе значення для зародження українського конституціоналізму мало розповсюдження правових демократичних звичаїв нашого народу, що на практиці втілювалось у Запорозькій Січі. Козацьке звичаєве право ґрунтувалося на таких демократичних засадах: визнання прав і свобод людини, виборність посад, колегіальність у прийнятті рішень, обмеження щодо строковості, підконтрольність і підзвітність органів державного

управління. Але все ж визначальним чинником формування українського конституціоналізму завжди був процес власного національного державотворення. Виключно за умов побудови незалежної української держави відбувався стрімкий розвиток конституційного права та характерних для нього державних і суспільних інститутів. Як приклад можна навести Гетьманщину середини XVII ст., спроби державотворення періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. і після проголошення незалежності України у 1991 р. За умов втрати національної державності процес становлення українського конституціоналізму значно гальмувався, не в останню чергу через переслідування його провідників, зокрема, тут варто згадати т.зв. «мазепинців». Численні їх покази, які містяться у справах політичного судочинства XVIII ст., представлені у другому розділі.

Український конституціоналізм протягом усього періоду свого розвитку характеризувався сприйняттям політико-правових учень і досягнень європейської та світової конституційної думки. Водночас, йому притаманні свої особливості як за формами конституцій та інших конституційних актів (договори, статті й універсали тощо), так і за своїм змістом. Зокрема, у четвертому розділі приділено увагу ролі інститутів суспільства в формуванні прийнятних умов для соціалізації дитини та реакції на протиправну поведінку частини неповнолітніх, що знайшло своє відображення у вітчизняних писемних пам'ятках, у яких зароджувались ідеї конституціоналізму.

Конституція Пилипа Орлика, яка визнається першою Конституцією України, являє собою Договори та постанови прав і свобод військових укладені між Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, та генеральними особами, полковниками та Військом Запорізьким

у 1710 р. У преамбулі до цього документа відзначено про те, що він підписаний «на вікопомну славу і пам'ятку Війська Запорізького і всього народу малоросійського». У Договорах і постановах вирішувалися питання побудови вільної держави на українських землях і запровадження справедливого балансу державної влади, що засновувався би на розподілі повноважень між «Ясновельможним Гетьманом» й іншими посадовими особами. Детальніше про цей етап іде мова у сьомому розділі.

Процес становлення українського конституціоналізму на сучасному етапі розпочався із прийняттям Декларації про державний суверенітет України 1990 р. та проголошенням Акту про незалежність України 1991 р. Ідея полягала у повній відмові від радянського псевдоконституціоналізму та запровадженні моделі європейського конституціоналізму. Основною подією стало прийняття Верховною Радою Конституції України 1996 р., яка проголосила людину найвищою соціальною цінністю в Україні, а утвердження та забезпечення прав людини – головним обов'язком держави. Особливого значення набуло проголошення засад політичної, ідеологічної й економічної різноманітності. Згідно з Конституцією України державна влада має здійснюватися на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а також запроваджується механізм стримування та противаг. Отже, її прийняття спиралось на традиції українського конституціоналізму, які мають, на думку колективу авторів, глибоке історичне коріння та свою тяглість.

Чинником, який став визначальним щодо подолання негативних наслідків радянської доби та проведення по-справжньому демократичних перетворень, було ствердження зрілого громадянського суспільства, яскраво проявлене під час Помаранчевої революції 2004 р. та Революції

Гідності 2013–2014 рр. Завдяки цим революційним подіям, під значним тиском громадянського суспільства відбулася зміна влади, що створило сприятливі умови щодо повноцінного запуску процесу становлення сучасного європейського конституціоналізму в Україні. Проте, російська військова агресія викликала загрози не тільки незалежності, суверенітету та територіальній цілісності України, а й загалом засадам вітчизняного конституціоналізму, про що йдеться у третьому розділі.

Надважлива роль у процесі становлення моделі європейського конституціоналізму в Україні у вітчизняній юридичній науці, головним завданням якої, має стати розробка сучасної конституційної доктрини, адаптованої до політичних і соціально-економічних умов країни. На консолідований погляд науковців, стратегічними напрямками конституційної реформи має стати вдосконалення механізму гарантування, реалізації прав і свобод людини та громадянина, а також удосконалення механізму взаємодії законодавчої та виконавчої влади, системи судочинства. Тому подібні монографічні дослідження значно розширюють і доповнюють уявлення щодо перспектив розвитку українського конституціоналізму.

Стратегічним напрямом утвердження сучасного конституціоналізму є реалізація Основного Закону шляхом дотримання, виконання, використання та застосування конституційних норм. На якість їх реалізації впливають різні політичні, соціально-економічні, організаційні, нормативні чинники, рівень правової культури населення та посадовців, історичні умови розвитку суспільства й інші об'єктивні та суб'єктивні обставини, зокрема поточні військові дії. Так, у п'ятому та шостому розділах здійснено юридичний аналіз захисту права власності та забезпечення права на житло

в контексті утвердження конституціоналізму в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану з огляду на російське вторгнення в Україну.

Колективна монографія «Український конституціоналізм: історія

становлення та перспективи розвитку» має значну наукоємність представлених досліджень, відповідає вимогам сучасності як за формою, так і за змістом, тому безсумнівно знайде свого читача.

НОТАТКИ

Науково-практичний юридичний журнал

Публічне право

1 (49) / 2023

Редактор – *Петренко В. С.*
Комп'ютерна верстка – *Калабухова С. Ю.*

Підписано до друку 05.05.2023 р. Формат 70x108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Petersburg. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 10,32.
Наклад 500 прим. Зам. № 0523/305.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1.
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.